

βρισκόταν στα ψηλά βουνά της σερραϊκής γης, να τους αποκαλύψει το πεπρωμένο της ζωής τους²⁰⁰.

ε) Ο *Στρυμόνας*. Από το πολύστιχο ψήφισμα του δήμου της Αμφιπόλεως του 357 π.Χ. που προαναφέρθηκε προκύπτει ότι υπήρχε στην Αμφίπολη κοινός ναός προς τιμήν του Απόλλωνα και του Στρυμόνα²⁰¹.

Για να αποδοθεί το σημερινό όνομα στον ποταμό αναφέρουν στη μυθολογία ότι ο Στρυμόνας ήταν ένας από τους τρεις χιλιάδες γιους του Ωκεανού και της Τροίας. Όταν ο Στρυμόνας έμαθε το θάνατο του γιου του Ρήσου στην Τροία έπεσε στον ποταμό Παλαιστίνο (το προηγούμενο όνομα του Στρυμόνα) και πνίγηκε. Από τότε ο πρώην ποταμός Παλαιστίνος ονομάστηκε Στρυμόνας και θεοποιήθηκε από τους κατοίκους.

Από ένα αναθηματικό ανάγλυφο (0,48x0,43x0,12 μ.) με την επιγραφή «Στρυμόνα και Χάριτες θήκ[εν]», που βρέθηκε στη στροφή του ποταμού δίπλα από το λόφο της Αμφιπόλεως το 1932 κατά τη διάνοιξη της κοίτης του Στρυμόνα από την εταιρεία Ulen, πληροφορείται κανείς για τη λατρεία του θεού Στρυμόνα. Πρόκειται πιθανόν για έργο του 2^{ου} μ.Χ. αιώνα. Είναι σπασμένο στα δύο. Σώθηκε μόνο το ήμισυ αριστερό τεμάχιο. Δεξιά τους εικονίζεται μισοξαπλωμένος ο Στρυμόνας, αλλά έσπασε το μάρμαρο και έμεινε μέχρι τη μέση. Στο κάτω μέρος είναι η επιγραφή «ΣΤΡΥΜΟΝΙ ΚΑΙ ΧΑΡΙΤΕΣ ΘΗΚ/ΕΝ ΔΟΣ» και κάτω από αυτή, λόγω του σπασίματος της πλάκας, ένα ακέφαλο κυματιστό φίδι. Δεν γνωρίζουμε τι εικονίζόταν στο απωλεσθέν μέρος της πλάκας. Ήταν τοποθετημένο στο Μουσείο Σερρών και μεταφέρθηκε στο Μουσείο της Αμφιπόλεως.

Προς τιμήν του θεού Στρυμόνα οι Αμφιπολίτες εξέδωσαν χάλκινο νόμισμα. Στο νόμισμα της Αμφιπόλεως του 137-131 π.Χ. εικονίζεται το κεφάλι του θεού Στρυμόνα με κέρατα και στεφανωμένο με φύλλα καλαμιάς. Από την άλλη πλευρά του νομίσματος εικονίζονται στη μέση μια τρίαινα και οριζόντια πάνω και κάτω από αυτήν η επιγραφή «ΑΜΦΙ-ΠΟΛΙ»²⁰².

Στα αμφιπολίτικα νομίσματα της ρωμαϊκής εποχής ο θεός Στρυμόνας εικονίζεται γενειοφόρος κοντά στα κύματα των εκβολών του. Στηρίζεται σε ένα αγγείο από το οποίο τρέχει νερό. Στα νομίσματά του εικονίζονται ως σύμβολα της παραγωγικότητας στάχυ, τσαμπί σταφυλιού και φίδι. Από τον Στρυμόνα εξαρτιόταν η παραγωγή των χωραφιών της Αμφιπόλεως ή η καταστροφή αυτών από τις πλημμύρες του. Τον είχαν απόλυτη ανάγκη οι Αμφιπολίτες και τον λάτρευαν σαν θεό με πολλή αφοσίωση.

στ) Ο *Ασκληπιός*. Από τρεις αποκαλυφθείσες ενεπίγραφες πλάκες, οι δύο εκ των οποίων ήταν πωλητήρια κτημάτων και η τρίτη κανονισμός θεραπευ-

²⁰⁰ Για τους πολλούς μύθους που συνδέονται με τον Διόνυσο βλ. παραπάνω, ενότητα 2.

²⁰¹ Καφταντζή, *ό.π.*, τ. Α, σ. 355, αρ. 597 (κεφάλαιο ποταμοί του Ν. Σερρών).

²⁰² Καφταντζή, *ό.π.*, τ. Α, σ. 479, αρ. 196.

τηρίου του Ασκληπιού, πληροφορούμαστε ότι λειτουργούσε στην Αμφίπολη θεραπευτήριο και ναός προς τιμήν του θεού, που λατρευόταν από τους Αμφιπολίτες. Το 1862 βρέθηκε συγκεκριμένα στο χωριό Μεσολακκιά (Λακκοβίκια) πλησίον της Αμφιπόλεως ένα πωλητήριο συμβόλαιο οικίας, που έγινε στα χρόνια που ιερέας του Ασκληπιού ήταν ο ο Ερμαγόρας και επιστάτης ο Αισχύλος. Ένα άλλο παρόμοιο πωλητήριο αμπελιού βρέθηκε το 1960 κοντά στην Αμφίπολη, που έγινε «επί ιερέως του Ασκληπιού Ευαινέτου, και επί Σπάργεως επιστάτου».

Ο κανονισμός λειτουργίας του ναού του Ασκληπιού βρέθηκε το 1965. Είχε ως μέθοδο θεραπείας των ασθενών τον ύπνο εντός του ναού έναντι αμοιβής και ορισμένων υποχρεώσεων, θυσιών κ.λπ. στο ναό. Στον ίδιο ναό λατρευόταν και η θεά Υγεία²⁰³. Το θεραπευτήριο του Ασκληπιού της Αμφιπόλεως συνδεόταν με το κέντρο λατρείας του Ασκληπιού της Κω. Αυτό μας το επιβεβαιώνουν δύο ψήφισματα: Το πρώτο ψήφισμα της Αμφιπόλεως του 243 π.Χ. αφορούσε την καταβολή «ξενίου» στους θεωρούς της Κω, που ήλθαν να αναγγείλουν τον εορτασμό των Ασκληπιείων. Το δεύτερο ψήφισμα της εκκλησίας των Αμφιπολιτών του 242 π.Χ. βρέθηκε στην Κω και μνημονεύει τους θεωρούς της Κω που ήλθαν να κηρύξουν τον εορτασμό των Ασκληπιείων. Αναφέρει τον ιερέα του Ασκληπιού και τον επιστάτη του βασιλέως της Μακεδονίας Αντιγόνου, σύμφωνα με τη βούληση του οποίου λαμβάνονταν οι αποφάσεις, καθώς και τους επώνυμους άρχοντες της Αμφιπόλεως που θα πλήρωναν τα καθορισμένα για τη φιλοξενία των θεωρών χρήματα²⁰⁴.

ζ) Η *Εκάτη*. Το καλοκαίρι του 1963 βρέθηκε σε χωράφι της Αμφιπόλεως γραμμένη σε βάθρο η αναθηματική επιγραφή: «Εκάτη Φοσφόρωι», που μας πληροφορεί ότι και στην Αμφίπολη λατρευόταν η θεά Εκάτη. Το όνομα Εκάτη είναι ελληνικό από τη λέξη εκάς=μακριά. Σημαίνει ότι ήταν απρόσιτη. Ήταν ανεξιχνίαστη θεότητα των τάφων και των μαγισσών. Την ταύτιζαν με το χλωμό φεγγάρι που προβάλλει φοβισμένο πίσω από τα μαύρα σύννεφα και γεμίζει τη γη με καταχθόνιες σκιές και τρομερά φαντάσματα. Η λατρεία της ήταν πένθιμη και είχε χαρακτήρα σκοτεινό, μελαγχολικό και μυστικιστικό. Ονομαζόταν και Βένδις. Είχε στενές σχέσεις με τη θεά Άρτεμη. Οι γιορτές της ονομάζονταν «φόσφορε» και είχαν οργιαστικό χαρακτήρα. Ήταν όμοιες με τις γιορτές του πατέρα της, του θεού του κάτω κόσμου Σαβάζιου της Φρυγίας, του Πλούτωνα και της Περσεφόνης, αλλά και του Διονύσου. Οι Θράκες τη λάτρευαν μέσα σε σκοτεινές σπηλιές, συνήθως στη βαθιά σπηλιά Ζέρνιθος της Σαμοθράκης και θυσίαζαν σ' αυτή μαύρα σκυλιά. Αντίθετα οι Ορφικοί τη θεωρούσαν ως βασική θεότητα της θεογονίας και πίστευαν ότι είχε τρεις εξουσίες, στη γη, στη θάλασσα και στον ουρανό. Από τους στωικούς ονομάστηκε τρίμορφη θεά,

²⁰³ Καφταντζή, *ό.π.*, τ. Α, σ. 366, αρ. 602, σ. 370, αρ. 606. Ελευθερουδάκης, *Εγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν*, τ. 2, σ. 566.

²⁰⁴ Λαζαρίδη, *Αμφίπολις-Άργιλος*, σ. 39, 42.

σαν τις τρεις φάσεις της σελήνης. Ο Αλκαμένης την παράστησε με τρία ενωμένα σώματα. Ήταν σεληνιακή θεότητα. Στην έναρξη της νέας σελήνης άφηναν τρόφιμα στο βωμό της για τη μυστηριώδη ανάπτυξη του σώματός της. Θεωρούνταν εξαγνιστικές τροφές και τις έτρωγαν μετά οι πτωχοί, αλλά με τον καιρό κατάντησαν αποφάγια, «εκατιαία κατεσθείειν», ήτοι όρχεις από ευνούχισμένους χοίρους. Το επίθετο «φοσφόρω» της δόθηκε από τον πυρσό, με φωσφορική λάμψη, που κρατούσε σε μια παράστασή της²⁰⁵.

η) Ο Ποσειδώνας. Από τη μαρτυρία του Ηροδότου (VII.115) πληροφορούμαστε για τη λατρεία του Ποσειδώνα στην Αμφίπολη. Αριστερά από τον κόλπο της Αμφιπόλεως υπήρχε ναός προς τιμήν του. Μας το επιβεβαιώνει και μια πλάκα με την επιγραφή «ΚΑΣΑΝΔΡΟΥ ΑΥΡΙΛΙΑ ΠΟΣΕΙΔΩΝΙ ΕΥΧΑΡΙΣΤΗΡΙΟΝ».

Τον Ποσειδώνα τον τιμούσαν, ως γνωστό, όχι μόνο στα λιμάνια και στα ακρωτήρια, αλλά και στις λίμνες, στις πηγές και τους ποταμούς. Ταυτίζεται με το θεό των υδάτων Σεράπιδα της Αιγύπτου. Έτσι, είναι εύλογο ότι οι Αμφιπολίτες, ως παραθαλάσσιοι, παραλίμνιοι και παραποτάμιοι κάτοικοι, λάτρευαν και τον Ποσειδώνα.

θ) Η Δήμητρα. Η Δήμητρα λατρευόταν ως θεά της γεωργίας σε όλη την Ελλάδα. Αποκαλύφθηκε στην Αμφίπολη μαρμάρινη αναθηματική στήλη η οποία κατά τον Δήμιτσα²⁰⁶ είναι αφιερωμένη στη μεγάλη μητέρα, τη θεά Δήμητρα²⁰⁷.

ι) Οι μεγάλοι Καβείριοι θεοί της Σαμοθράκης. Στην εξωτερική πλευρά του τοίχου του Αγίου Βήματος του ναού του Αγίου Γεωργίου Αμφιπόλεως ήταν εντοιχισμένη πλάκα με την επιγραφή «Μ. ΚΑΙΚΕΛΙΟΣ / ΣΩΤΑΣ Ο ΧΑΛΚΕΥΣ / ΑΠΟ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ / ΘΕΟΙΣ ΜΕΓΑΛΟΙΣ ΤΟΙΣ ΕΝ ΣΑΜΟΘΡΑΚΗ». Από την αναθηματική αυτή μαρμάρινη πλάκα πληροφορούμαστε ότι ο Μάρκος Καικέλιος Σώτας, χαλκουργός (=χαλκωματάς) στο επάγγελμα, την αφιερώνει στους Μεγάλους Θεούς που λατρεύονταν ιδιαίτερα στη Σαμοθράκη. Από την επιγραφή φαίνεται ακόμη ότι υπήρχε στην Αμφίπολη ναός προς τιμήν των Καβειρίων θεών και εναποτέθηκε σ' αυτόν η επιγραφή ως αφιέρωμα. Συνάγεται ότι παράλληλα με τη λατρεία των αναφερθέντων ως άνω άλλων θεών λατρεύονταν στην Αμφίπολη και θεοί της Σαμοθράκης με το όνομα Μεγάλοι Θεοί. Άγνωστες σχεδόν παρέμειναν μέχρι σήμερα οι τελετές που γίνονταν προς τιμήν των Καβειρίων θεών. Δεν τολμούσαν να προφέρουν ούτε και τα ονόματα των θεών που λάτρευαν²⁰⁸.

ια) Η Ήρα. Στην αναθηματική επιγραφή ΝΕΑ ΗΡΑ, που βρέθηκε στον βυζαντινό πύργο της Αμφιπόλεως, πληροφορούμαστε για τη λατρεία της Ήρας στην περιοχή των Σερρών²⁰⁹.

²⁰⁵ Καφταντζή, ό.π., τ. Α, σ. 371, αρ. 607. Ελευθερουδάκης, ό.π., τ. 5, σ. 109.

²⁰⁶ Καφταντζή, ό.π., τ. Α, σ. 712, αρ. 884.

²⁰⁷ Βλ. παραπάνω, ενότητα 2.2.

²⁰⁸ Καφταντζή, ό.π., τ. Α, σ. 625

²⁰⁹ Καφταντζή, ό.π., τ. Α, σ. 393, αρ. 630.

ιβ) Ο *Σουρουγέθης*. Από επιγραφή των Φιλίππων προκύπτει η λατρεία στο «Θεώ Σουρεγέθη βείθους Άθου» στο τέλος του 2^{ου} και τις αρχές του 3^{ου} αιώνα μ.Χ. Σύμφωνα με την επιθυμία του αποθανόντος ανδρός της Αυρηλίου Ζιπύρωνος, η Ουαλερία Μοντάνα έκανε δωρεά μετά το θάνατό του στο λατρευτικό σύλλογο του θεού Σουρεγέθη.

ιγ) Η *Σέραπς* και η *Ίσιδα*. Στη θύρα του Ναού του Αγίου Γεωργίου Αμφιπόλεως βρέθηκε κτισμένο ένα μάρμαρο από υπόβαθρο μνημείου που έχει χαραγμένη μια αναθηματική επιγραφή που την αφιερώνει ο «ΑΛΚΑΙΟΣ ΗΡΑΚΛΕΙΔΟΥ ΣΑΡΑΠΙΔΙ ΙΣΙΔΙ ΒΑΣΙΛΕΙ ΦΙΛΙΠΠΩ».

Επίσης ανάμεσα σε τεμάχια μαρμαροπλακών τού ως άνω ναού βρέθηκε αναθηματική επιγραφή «Ζωίλο[ς] Στεφ[άνου] Σεράπιδι». Ο υιός του Στεφάνου Ζωίλος την αφιερώνει στο θεό Σέραπι. Η Ίσις και ο Σέραπς λατρεύονταν στην Ανατολή και ιδιαίτερα στην Αίγυπτο. Ο Σέραπς ήταν θεός των υδάτων, όπως ο Ποσειδώνας. Η λατρεία τους διαδόθηκε στην Ελλάδα κατά τους αλεξανδρινούς και ρωμαϊκούς χρόνους²¹⁰.

ιδ) Οι θεότητες *Θεοδαίμονας*, *Τοότητα* και *Ύπνος*. Από ένα μνημείο, που έστησε ο Πόπλιος Κλώδιος Σέλευκος στους θεούς Θεοδαίμονα, Ύπνο και Τοότητα, επί της ιερατείας του Ζωίλου, γιου του Κασσάνδρου, πληροφορούμαστε ότι οι Αμφιπολίτες στη ρωμαϊκή εποχή λάτρευαν και τους θεούς Αγαθοδαίμονα, Ύπνο και Τοότητα.

Η επιγραφή έχει ως εξής: «ΙΕΡΗΤΕΥΟΝΤΟΣ / ΖΩΙΛΟΥ ΤΟΥ / ΚΑΣΣΑΝΔΡΟΥ / ΤΟΤΟΗΤΙ ΘΕΟΔΑΙΜΟΝΙ / ΥΠΝΩΙ ΠΟΠΛΙΟΣ ΚΛΩΔΙΟΣ / ΣΕΛΕΥΚΟΣ ΤΗΝ ΕΥΧΗΝ». Πρωτοφανείς θεότητες με περίεργα ονόματα. Κατά τον Δήμιτσα²¹¹ δεν γνωρίζουμε ποιανού θεού ήταν ιερέας ο Ζωίλος στην Αμφίπολη. Ο Κανατσούλης τον χαρακτηρίζει ως ιερέα της θεότητας Τοότητας. Το όνομα Τοότητα είναι θρακικό.

Στο κέντρο της παραπάνω πλάκας, σύμφωνα με τον πρώτο εκδότη Le Bas, υπήρχε και ένα ανάγλυφο ζώο, τέρας με τυλιγμένα φίδια στα πόδια και στο σώμα του. Λέγεται ότι ο Θεοδαίμονας ήταν προστάτης του σπιτιού, του αρχαίου πνεύματος, της γονιμότητας και της ευφορίας. Οι Έλληνες τον αποκαλούσαν Αγαθοδαίμονα.

Στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου ο Θεοδαίμονας εμφανίζεται με μορφή φιδιού που είχε ένα άνθος λωτού ως διάδημα στο κεφάλι και στάχυα στην ουρά. Τα σύμβολα του Θεοδαίμονα δεν τα λάτρεψαν ποτέ οι Έλληνες. Οι Ινδοί προσκυνούσαν τον Θεοδαίμονα με κεφάλι ανθρώπου και ουρά φιδιού, οι Φοίνικες σαν γερακόμορφο φίδι, οι Αιγύπτιοι με κνήμες ανθρώπου και κεφάλι κριαριού και οι αιρέσεις των Γνωστικών σαν φίδι περιτυλιγμένο σε ψωμί. Το

²¹⁰ Καφταντζή, *ό.π.*, τ. Α, σ. 373, αρ. 608 και σ. 378, αρ. 613. Ελευθερουδάκης, *Εγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν*, τ. 11, σ. 415.

²¹¹ Καφταντζή, *ό.π.*, τ. Α, σ. 704, αρ. 861.

φίδι απεικονιζόταν ως σύμβολο του Θεοδαίμονα στα έργα της γλυπτικής και της ζωγραφικής.

Μια παρόμοια ανάγλυφη εικόνα σε μαρμάρινη πλάκα του 2^{ου} αιώνα μ.Χ. βρέθηκε στην Αμφίπολη. Είναι αφιερωμένη στον Θεοδαίμονα (αγαθό δαίμονα). Εικονίζει ένα ετερογενές τέρας ζώου με δύο κεφάλια, γαϊδάρου και σκορπιού, και φιδίσια ουρά. Από τα πόδια του ξεφυτρώνουν φίδια και ξιφίδια. Φυλάσσεται στο Μουσείο της Βουδαπέστης. Βρέθηκε και δεύτερο ανάγλυφο του Θεοδαίμονα στην Αμφίπολη που τον παριστάνει ως γάιδαρο με ανθρώπινο κεφάλι περιτυλιγμένο με φίδια. Φέρει την επιγραφή «ΑΓΑΘΟΔΑΙΜΟΝΙ ΖΩΙΛΟΣ». Το ανάθημα απευθύνεται στο θεό Αγαθοδαίμονα από τον ίδιο ιερέα Ζώιλο της προηγούμενης επιγραφής. Οι Ρωμαίοι ταύτιζαν τον Αγαθοδαίμονα με τη δική τους θεότητα, τον Bonus Eventus (καλή τύχη), και γι' αυτό στην Ελλάδα λατρευόταν σε ένα ναό με τη θεά Τύχη²¹².

Ήταν καταχθόνιος θεός, όπως ο Ερμής. Στην πολιτεία του Πλάτωνα (Α.392) περιγράφεται ως θεός του Άδη («Θεών δαιμόνων των εν Άδη»).

Μαρμάρινο ανάγλυφο με τον Θεοδαίμονα

Ταυτιζόταν όμως ενίοτε και με τον Διόνυσο, διότι ήταν προστάτης της αμπελουργίας και της οινοποιίας. Ως θεός της αμπέλου και του κρασιού τον τιμούσαν μετά από κάθε δείπνο με πρόποση, πίνοντας ανέρωτο κρασί. Μια μέρα του χρόνου ήταν αφιερωμένη σ' αυτόν. Πίστευαν ότι έβγαινε την ημέρα εκείνη από τον Άδη στο φως και ξαναγυρνούσε πάλι στο σκοτάδι του Άδη μέσα από το στόμιο ενός πιθαρριού. Για την οργάνωση της λατρείας του υπήρχαν οργανωμένα θρησκευτικά σωματεία των Αγαθοδαιμονιστών. Τα μέλη τους για να τον τιμήσουν έκαναν σπονδή με ανέρωτο κρασί, αλλά οι ίδιοι έπιναν

²¹² Καφταντζή, ό.π., τ. Β, σ. 166.

νερωμένο κρασί. Κατά τον Αριστοφάνη ήταν πνεύμα αγαθοποιό. Οι Αθηναίοι έκαναν σπονδές σ' αυτόν²¹³.

ιε) Ο θεός Ύπνος. Λατρευόταν ως υποδεέστερη νεκρική θεότητα σε σχέση με τις δύο προηγούμενες. Το προαναφερθέν μνημείο που έστησε στην Αμφίπολη ο Πόπλιος Κλώδιος Σέλευκος, επί ιερατείας του Ζωίλου γιου του Κασσάνδρου στη ρωμαϊκή εποχή, ήταν αφιερωμένο στον Αγαθοδαίμονα και στο θεό Ύπνο. Αναφέρεται στην *Ιλιάδα* του Όμηρου ότι ο ύπνος και ο θάνατος ήταν δίδυμοι αδελφοί («Ύπνω και Θανάτω διδυμόασι»). Ο Ύπνος ήταν θεός του Άδη, αλλά είχε και άλλες αγαθές ιδιότητες, διότι έχυνε τα γλυκά όνειρα στη γη, ξεκούραζε σωματικά τους ανθρώπους και έπαιρνε τις πίκρες και τα βάσανά τους²¹⁴.

ιστ) Η Κλειώ. Η Κλειώ θεωρείτο κατά τη μυθολογία γυναίκα του Στρυμόνα και μητέρα του Ρήσου, του μυθικού βασιλέα των Θρακών και των Ηιωνέων. Την πρώτη πληροφορία για τη λατρεία και το ναό της θεάς Κλειούς στην Αμφίπολη την έχουμε από τον Φιλίππιο ιστορικό Μαρσούα. Αναφέρει ότι υπήρχε ιερόν της Κλειούς στην Αμφίπολη κτισμένο πάνω σε λόφο απέναντι από το μνημείο του Ρήσου.

Ο Ευριπίδης στο έργο του *Ρήσος* γράφει ότι όταν γεννήθηκε ο Ρήσος η μάνα του Κλειώ τον ανέθεσε στις πηγαίες νεράιδες και παρθένες να τον αναθρέψουν. Αργότερα ως βασιλιάς των Θρακών και των Ηιωνών έσπευσε με το ιππικό του στον Τρωικό Πόλεμο να βοηθήσει τους Τρώες. Η θεά Αθηνά, όμως, η φίλη των Αχαιών, προέτρεψε τον Διομήδη και τον Οδυσσέα να τον σκοτώσουν με δόλο το βράδυ της αφίξεώς του. Αν ζούσε την επόμενη μέρα, θα τους κατάστρεφε το ναύσταθμο. Δολοφονήθηκε με δόλο. Η μάνα του μούσα Κλειώ (κατ' άλλους Τερψιχόρη) τον θρήνησε πάρα πολύ²¹⁵. Οι Αμφιπολίτες ανήγειραν μνημείο προς τιμήν του Ρήσου και τον λάτρευαν.

Η τοποθεσία του ιερού της Κλειούς ήταν άγνωστη μέχρι το 1958. Στο βορειοδυτικό άκρο του σημερινού χωριού υπάρχει η απότομη πλαγιά μιας βαθιάς ρεματιάς. Από ένα αρχαίο κτίσμα με τετραγωνισμένους πωρόλιθους που βρίσκονταν ψηλά κατρακύλησε ένας πωρόλιθος με την αναθηματική επιγραφή: «Εύμητις / ηγησιστράτω / Κλέοι ενέθηκεν». Η επιγραφή έγινε αιτία να ερευνηθεί αρχαιολογικά ψηλά ο χώρος και να αποκαλυφθεί το ιερό της θεάς Κλειούς απέναντι από το μνημείο του γιου της Ρήσου. Από το ιερό του σώζονται οι τοίχοι, ο ανατολικός (8,75X1,92 μ.) και ο βόρειος (8X1,84 μ.), σε επιμελημένη αυστηρά ισόδομη οικοδομή. Ο δυτικός τοίχος έπεσε στη ρεματιά. Στη νότια πλευρά, που ήταν ανοιχτή, αποκαλύφθηκαν οι βάσεις των πεσσών. Ήταν μικρός μονόκλιτος ναός. Μέσα στο κτίσμα βρέθηκαν μικρές πήλινες προτομές γυναικών με οπές για ανάρτηση. Ανατολικά, στα πέντε

²¹³ Αριστοφάνους, *Σοφία*, 525 και *Αθήναιος*, 15, 675β.

²¹⁴ Ρίζου-Ραγκαβή, *Λεξικόν*, σ. 1428.

²¹⁵ Λαζαρίδη, *Αμφίπολη*, σ. 49. Όμηρου, *Ιλιάδα*, Κ, 434.

μέτρα έξω από το ναό, βρέθηκε η λατρευτική πυρά με στάχτες, κόκκαλα ζώων και κομμάτια μελανοβαφών αγγείων και ειδωλίων²¹⁶.

ιζ) Ο θεός Άττιος. Στο βορειοδυτικό τμήμα του χωριού αποκαλύφθηκε κατόπιν δοκιμαστικής ανασκαφικής τομής το 1982 μια ανάγλυφη αναθηματική στήλη με την παράσταση του θεού Άττιου και μιας γυναίκας μπροστά στο βωμό. Εκεί ήρθε στο φως το μικρό, χτισμένο από πωρόλιθους οικοδόμημα (9X4,10 μ.) του ναού του θεού Άττιου. Είναι στραμμένο προς την ανατολή με εσωτερική λιθόστρωτη αυλή. Στο μέσον του κτίσματος αποκαλύφθηκε κυκλική εστία. Στον δυτικό τοίχο βρέθηκαν βάθρα από αναθηματικά αγάλματα και στήλες που είχαν μετακινηθεί από το βαθύ όργωμα. Βρέθηκαν ακόμη πολλά αποτμήματα ειδωλίων, ένα ακέραιο μικρό άγαλμα φρυγικού θεού, μια σειρά από μεγάλες πήλινες προτομές και 103 χάλκινα νομίσματα του 2^{ου} και 1^{ου} αιώνα π.Χ. από διάφορες πόλεις της Θράκης και της Μακεδονίας. Μερικά είναι της Αμφιπόλεως και φέρουν την παράσταση της Αρτέμιδος της Ταυροπόλου²¹⁷.

ιη) Οι *Θείες Χάριτες*. Οι Χάριτες κατά τον Ησίοδο (*Θεογονία*, 907-909) ήταν τρεις: η Αγλαΐα, η Ευφροσύνη και η Θάλεια. Ήταν κόρες του Δία και της Ευρυνόμης. Κατά την *Ιλιάδα* (Σ.382-383) η μία ήταν ακρωτηριασμένη, γυναίκα του κουτσού Ηφαίστου²¹⁸.

Για τη λατρεία αυτών στην Αμφίπολη πληροφορούμαστε από το αναθηματικό ανάγλυφο (048X0,43X0,12 μ.) με την επιγραφή «Στρυμόνα και Χάριτες θήκ[εν]» που ανασύρθηκε από την εταιρεία Ulen κατά τη διάνοιξη της κοίτης του Στρυμόνα στη στροφή του ποταμού δίπλα από το λόφο της Αμφιπόλεως, το 1932. Βρίσκεται σήμερα στο Μουσείο της Αμφιπόλεως. Το ανάγλυφο είναι σπασμένο στα δύο. Σώθηκε μόνο το ήμισυ αριστερό τεμάχιο. Είναι έργο του 2^{ου} μ.Χ. αιώνα πιθανόν.

Το εναπομείναν χωρίζεται σε δύο μέρη: Στο επάνω εικονίζονται κατ' όψη μέσα σε πλαίσιο δύο όρθιοι πολεμιστές με ριγμένους τους μανδύες τους στην πλάτη, κρατώντας με το ένα χέρι τα χαλινάρια των αλόγων τους και με το άλλο όρθιο κάθετα το δόρυ τους. Φορούν χλαμύδα στους ώμους και σκούφο σαν περικεφαλαία στο κεφάλι. Πρέπει να είναι οι Διόσκουροι.

Δεξιά τους εικονίζεται μισοξαπλωμένος ο Στρυμόνας. Έχει σπάσει όμως το μάρμαρο και έμεινε μέχρι τη μέση. Στο κάτω μέρος βρίσκεται η επιγραφή: «ΣΤΡΥΜΟΝΙ ΚΑΙ ΧΑΡΙΤΕΣ ΘΗΚ/ΕΝ ΔΟΣ» και κάτωθεν αυτής, λόγω του σπασίματος της πλάκας, ένα κυματιστό ακέφαλο φίδι. Οι απεικονίσεις του φιδιού στις αναθηματικές πλάκες γίνονταν επειδή κατά τον Ηρόδοτο το φίδι θεωρούνταν παιδί της γης. Η ιδιότητα του φιδιού να αλλάζει το δέρμα του αποβάλλο-

²¹⁶ Λαζαρίδη, *Αμφίπολις-Άργιλος*, σ. 60-61.

²¹⁷ Λαζαρίδη, *Αμφίπολη*, σ. 52. Ελευθερουδάκης, *Εγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν*, τ. 2, σ. 676.

²¹⁸ Ρίζου-Ραγκαβή, *Λεξικόν*, σ. 1508. Παπακυριάκου, *Σύντομος οδηγός*, σ. 12.

ντάς το σαν πουκάμισο θεωρείται κατά τον Απολλόδωρο (III.3, 1) ότι ήταν για τους αρχαίους το έμβλημα της ανάστασης ή της αναγέννησης. Ήταν σύμβολο της ιατρικής του Ασκληπιού. Διατηρείται μέχρι σήμερα ως σύμβολο της ιαματικής, της ιατρικής. Το ότι αφιερώνεται στον Στρυμόνα έχει μεγάλη σημασία για την ιστορία του τόπου μας διότι αποδεικνύεται ότι οι κάτοικοι του νομού Σερρών λάτρευαν τον ποταμό Στρυμόνα ως θεό και είχαν ναό προς τιμήν του στην Αμφίπολη²¹⁹. Δεν γνωρίζουμε τι εικονιζόταν στο υπόλοιπο απωλεσθέν μέρος της πλάκας.

Οι Χάριτες στην αρχή ήταν θεότητες της βλάστησης και της υλικής ευδαιμονίας. Σαν ηλιακές θεότητες αντιπροσώπευαν τη χάρη, την αρμονία, το φως, τη χαρά και γενικά την ευεργετική επίδραση στην εμφάνιση της φύσεως. Ήταν θεές της άνοιξης. Συνεργάζονταν για όλες τις χαρές της εποχής, για όσα στη φύση ομορφαίνουν και αστράφτουν σαν διαμαντόπετρες από το φως, για όλα όσα στη φύση γεμίζουν με χαρούμενες φωνές από τα κελαηδήματα των πουλιών. Εκπροσωπούσαν τις χαρές της ζωής και τις τέρψεις της άνοιξης. Λατρεύονταν και στη Θάσο.

Τις αναγράφουν στην αναθηματική πλάκα μαζί με τον θεό Στρυμόνα, επειδή ήταν και αυτός πηγή αφθονίας και βλαστήσεως στην περιοχή των Σερρών. Στη θεοποίησή του αναφερθήκαμε παραπάνω.

Οι Χάριτες είχαν στενές σχέσεις με τους Διόσκουρους, τους ήρωες προστάτες και σωτήρες των ναυτιλομένων. Λατρεύονταν σε κοινό ναό στη Σπάρτη.

Λατρεύονταν επίσης και με τη θεά Αρτέμη, την προστάτιδα των καρπών των δένδρων, των λουλουδιών και των λιβαδιών. Αναφέρεται σ' έναν ομηρικό ύμνο προς τιμήν της Άρτεμης ότι οι Χάριτες και οι Μούσες έσερναν μαζί της το χορό. Κατά την *Ιλιάδα* (E.338), αυτές μαζί με τις Ώρες έπλεξαν το πέπλο της Αφροδίτης και τη βοήθησαν στο πλέξιμο των στεφανιών με ανεμώνες, μύρτα και τριαντάφυλλα.

Ως σύμβολα των ανοιξιάτικων ακτίνων είχαν σχέση και με το θεό του Ήλιου, τον Απόλλωνα, που λατρευόταν στην Αμφίπολη στον ίδιο ναό με το Στρυμόνα. Ήταν θεότητες που συνδέονταν με τη λατρεία πολλών άλλων θεών. Η λατρεία τους συνδυαζόταν και με τη γιορτή του Διονύσου. Τελούνταν σ' αυτές ιδιαίτερη γιορτή με προσφορά θυσιών και σχηματισμό πομπής²²⁰.

ιθ) Η *Κυβέλη*. Από τα αποκαλυφθέντα πήλινα ειδώλια και άλλα ευρήματα στις ανασκαφές των Γάλλων του 18^{ου} αιώνα και εξής αποδεικνύεται ότι οι Αμφιπολίτες λάτρευαν και τη θεά Κυβέλη.

κ) Ο *Φίλιππος Ε΄*, βασιλέας της Μακεδονίας. Σε αναθηματική επιγραφή συναντούμε εκτός από τα ονόματα των θεών Σεράπιδος και Ίσιδος και το όνομα του βασιλέα της Μακεδονίας Φιλίππου Ε΄. Φαίνεται ότι κατά τη διάρκεια των διαδόχων του Μ. Αλεξάνδρου επικράτησε να απονέμεται θεία τιμή

²¹⁹ Λαζαρίδη, *Αμφίπολη*, σ. 28-31.

²²⁰ Παπακυριάκου, *Σύντομος οδηγός*, σ. 12.

και στους βασιλείς της Μακεδονίας. Στην ως άνω επιγραφή προσφέρεται η τιμή από τον Αλκαίο, γιο του Ηρακλείδη.

κα) *Θεσμοφόριο-Νυμφαίο*. Χαμηλότερα από την κρηπίδα του βορειοανατολικού τείχους της Αμφιπόλεως, παράλληλα σε απόσταση 1,20 μ., αποκαλύφθηκε ένα αρχαιότερο από το τείχος υπαίθριο Θεσμοφόριο ή Νυμφαίο, αφιερωμένο σε κάποια άγνωστη σε μας γυναικεία θεότητα και χρονολογούμενο προ του 437 π.Χ. Είναι ορθογώνιο οικοδόμημα (7,85X5,95 μ.). Χωρίζεται με έναν τοίχο σε δύο άνισους χώρους. Στο μέσον του μεγάλου χώρου σχηματίζεται ένα φρεάτιο με πιθάρι βάθους 0,80 μ. που του αφαίρεσαν προηγουμένως τη βάση. Το στόμιό του, διαμέτρου 0,50 μ., σκεπαζόταν με πήλινο κάλυμμα. Βρέθηκαν σ' αυτό τα εξής πήλινα ειδώλια: α) θεά, γυναίκα καθισμένη σε θρόνο με τα χέρια στα γόνατα, της υστεροαρχαϊκής εποχής, β) πεπλοφόρος κόρη αυστηρού ρυθμού με το χέρι στο στήθος, γ) κρανοφόρος μορφή ντυμένη με πέπλο και δ) προτομή γυναίκας²²¹.

Κοντά στο τείχος, στη νοτιοανατολική γωνία τού μεγαλύτερου χώρου, βρέθηκαν από τοπικό εργαστήριο κεραμικής σαράντα επτά μικρές πήλινες υδρίες (0,10 έως 0,15 μ.), και τρεις κέρνοι τοποθετημένοι με τάξη. Απ' αυτούς άλλοι είναι μελανοβαφείς, ένας ερυθρόμορφος με παράσταση γυναίκας και οι άλλοι αβαφείς με φυτική ή γραμμική διακόσμηση. Ένας έχει την παράσταση λιονταριού.

4.1.2.29. Ο Χριστιανισμός στην Αμφίπολη

Δεν γνωρίζουμε αν η Εκκλησία της Αμφιπόλεως ιδρύθηκε το 49-50 μ.Χ. κατά τη Β' αποστολική περιοδεία του Αποστόλου Παύλου, όταν αυτός μετά των συνεργατών του διά της Εγνατίας οδού «διοδεύσαντες δε την Αμφίπολιν και Απολλωνίαν ήλθον εις Θεσσαλονίκην» (*Πράξεις*, 17, 1).

Από τον πρόλογο όμως της Α' προς Θεσσαλονικείς επιστολής (1, 7) φαίνεται ότι οι Θεσσαλονικείς χριστιανοί συνετέλεσαν με τον πολύ ζήλο τους να διαδοθεί ο Χριστιανισμός ταχέως σε όλη τη Μακεδονία. Ο Απόστολος Παύλος τους γράφει ότι αναδείχθηκαν εκλεκτοί μαθητές του Κυρίου και έγιναν ζωντανό παράδειγμα σε όλους του πιστούς της Μακεδονίας και της νότιας Ελλάδας, διότι από αυτούς διαλαλήθηκε και ακούστηκε ο λόγος του Κυρίου όχι μόνο στη Μακεδονία, αλλά και στη νότια Ελλάδα. Η καλή πληροφορία για τη ζωντανή πίστη των Θεσσαλονικέων χριστιανών έφθασε σε κάθε τόπο. Απ' αυτά συμπεραίνουμε ότι οι Θεσσαλονικείς χριστιανοί επισκέφθηκαν την Αμφίπολη το 50 μ.Χ. και κήρυξαν το Ευαγγέλιο.

Από παλαιοχριστιανικές επιτύμβιες ενεπίγραφες πλάκες του 2^{ου} μ.Χ. αιώνα της περιοχής του Αηδονοχωριού και από τις επιτύμβιες ενεπίγραφες πλάκες με αγιογραφικές λέξεις φαίνεται ότι ο Χριστιανισμός διαδόθηκε στην περιοχή

²²¹ Λαζαρίδη, *Αμφίπολη*, σ. 28.

του νομού Σερρών από τα τέλη του 1^{ου} και τις αρχές του 2^{ου} μ.Χ. αιώνα. Γράφει σε μια επιτύμβια πλάκα: «έτος ι.β.τ=168 μ.Χ. Στήσας ω παροδίτ' / ίχνος ποδός γνώση μ' α/κριβώς. Έσθλον ε[ώ]ν / δι' όλου κείμει νέκυσ εν/θάδε Μάρκος τεθνώσ / ως ετέων εκ και δέκα / ες Πόλιν αμήν. Θαφθείς εν θανάτω κασιγνήτ[ω]ς / υπ' αδελφής Μαρ».

Το επίρρημα του όγδοου στίχου «αμήν», που είναι εβραϊκή λέξη και συναντάται πολλές φορές στην Αγία Γραφή, σημαίνει «ναι, αληθινά, ας γίνει». Οι λέξεις του τέταρτου στίχου «εσθλός» (=αγαθός) και η λέξη στον ένατο στίχο «κασιγνήτως» (=αδελφικός) μας βεβαιώνουν ότι ο αποβιώσας δεκαεξαετής νέος ήταν χριστιανός. Είχε διαδοθεί ο Χριστιανισμός στην Αμφίπολη και γενικά στο νομό Σερρών από τις αρχές του 2^{ου} αιώνα μ.Χ. Το ότι διαδόθηκε και στερεώθηκε ο Χριστιανισμός στην Αμφίπολη από τους πρώτους αιώνες φαίνεται και από τους τέσσερις παλαιοχριστιανικούς μεγάλους ναούς που ανεγέρθηκαν πολύ κοντά ο ένας στον άλλο στο ανατολικό μέρος της ακρόπολης της πόλης. Οι ναοί αυτοί ήταν οι εξής:

α) Η τρίκλιτη βασιλική με δύο σειρές κολόνες κορινθιακού ρυθμού. Αποκαλύφθηκε με ανασκαφές το 1920 από τον Σταύρο Πελεκίδη²²².

β) Η δεύτερη βασιλική επισημάνθηκε το 1959. Το δάπεδό της καλύπτεται από μαρμαρόστρωση.

γ) Η τρίκλιτη βασιλική πλάτους 19,85 μ. και με διάμετρο κόγχης 6,75 μ. με ημικυκλική αφίδα και νάρθηκα διατηρεί τα μωσαϊκά του μεσαίου κλίτους και του νάρθηκα σε καλή κατάσταση με πολλές αξιόλογες διακοσμητικές συνθέσεις από φύλλα κισσού, ενσταύρους ρόμβους και άλλα σχήματα.

δ) Από τον Ευσάθιο Στίκα αποκαλύφθηκε και ένα πολύ σημαντικό εξαγωνικό παλαιοχριστιανικό μνημείο, εγγεγραμμένο σε κύκλο.

Από τα μαρτυρολόγια της Εκκλησίας πληροφορούμαστε ότι στο διωγμό του Διοκλητιανού το 303/4 μ.Χ. μαρτύρησε ο «πρεσβύτερος της εν Αμφιπόλει εκκλησίας Μώκιος». Την ίδια εποχή μαρτύρησαν στην Αμφίπολη η Αμφιπολίτισσα Σίρρα και άλλοι τρεις χριστιανοί, ο Εύκτος, ο Ταυρίων και η Θεσσαλονίκη²²³.

Η Αμφίπολη ήταν έδρα επισκοπής από τους πρώτους χριστιανικούς αιώνες, αλλά δεν γνωρίζουμε τα ονόματα των επισκόπων της. Για πρώτη φορά αναφέρεται ο επίσκοπος Αμφιπόλεως στα πρακτικά Mansi (IX.392) της Ε' Οικουμενικής Συνόδου το 533 μ.Χ.

Επίσης βρίσκουμε στα πρακτικά Mansi (XI.993) της Πενθέκτης Οικουμενικής Συνόδου (εν Τρούλω) της Κωνσταντινουπόλεως του 692 μ.Χ. να υπογράφει ο «Ανδρέας αμαρτωλός επίσκοπος Αμφιπόλεως».

Στο νάρθηκα του Αγίου Γεωργίου της Αμφιπόλεως βρέθηκε μια επιτύμβια μαρμάρηνη πλάκα (0,47X1 μ.) του αποβιώσαντα Λίκκωνα. Το κείμενο της επι-

²²² Λαζαρίδη, *Αμφίπολη*, σ. 53.

²²³ *Συναξαριστής Αγίου Νικοδήμου*, Βενετία 1919¹, τ. Γ, σ. 31-32.

τύμβιας πλάκας είναι γραμμένο σύμφωνα με τη διατύπωση του Συμβόλου της Πίστεως: «+ Τον κοινόν ανθρώπινον βίον ευσημόνως / διαγαγών διά παντός την ελπίδα + / της αιωνίου ζωής ικετεύσας απολαβείν παρά της / μεγάλης και ζωοποιού αχράντου Τριάδος, / εγώ, Λίκκων ενθάδε κίμε. Ορκίζω ουν / την ευλογημένη της Αμφιπολιτών / αγίας εκκλησίας Επισκοπήν και τον ταύτης / θεοφιλή κλήρον κατά Πατρός και Υιού και Αγίου Πν(εύματος) / μη συγχώρησε έτερον τινά του λουπού τεθήνε / εν τούτω τω κοιμητηρίω μου»²²⁴. Η επίκληση «της μεγάλης και ζωοποιού αχράντου Τριάδος» από τον Λίκκωνα θυμίζει το πνεύμα του Συμβόλου της χριστιανικής πίστεως της Α΄ και Β΄ Οικουμενικής Συνόδου και μας βάζει τη σκέψη ότι η επιγραφή αυτή γράφτηκε την εποχή της διενέξεως των χριστιανών περί της διατυπώσεως του Τριαδικού δόγματος κατά τον Δ΄ αιώνα. Μας βεβαιώνει ακόμη ότι την εποχή που γράφτηκε υπήρχε επισκοπή στην Αμφίπολη.

Από την υπογραφή όμως του επισκόπου της Αμφιπόλεως Ανδρέα στα πρακτικά της Πενθέκτης Συνόδου του 692 μ.Χ. αποδεικνύεται ότι μέχρι το τέλος του 7^{ου} αιώνα μ.Χ. διατηρούνταν η επισκοπή της Αμφιπόλεως. Οι μεγάλες επιδρομές των Σλάβων στη Μακεδονία κατά τον 8^ο αιώνα κατέστρεψαν εξ ολοκλήρου την Αμφίπολη. Μπορεί να διατηρήθηκε στα χαρτιά η επισκοπή μετά από την καταστροφή με τη ελπίδα της επαναφοράς της στο Βυζάντιο και της ανεγέρσεως της πόλεως. Λόγω των αλληπαλλήλων καταστροφών της Αμφιπόλεως δεν γνωρίζουμε μέχρι πότε διατηρήθηκε και πότε καταργήθηκε η επισκοπή της.

Μετά από δύο αιώνες, κατά τον Κωνσταντίνο Πορφυρογέννητο²²⁵, ξανακτίστηκε η Αμφίπολη με νέο όνομα, Χρυσόπολις. Υπαγόταν στο θέμα του Ιλλυρικού.

Στους βόρειους πρόποδες του λόφου της Αμφιπόλεως υπήρχε η Ιερά Μονή Παντοκράτορος. Από σχετική επιγραφή («Ανηγέρθη ο πύργος ούτος της νέας / μονής του Παντοκράτορος διά συνδρομής και εξόδου των πανευγενεστάτων κτιτό/ρων Αλεξίου και Ιωάννου των αυταδέλφων εν έτει ρωσε΄(6875-5508 =1367) και δικαίου Θεοδωρήτου Μοναχού») προκύπτει ότι ο μέγας στρατοπεδάρχης Αλέξιος και ο Ιωάννης, που ήταν αδερφοί, καθώς και ο μοναχός Θεοδόσιος έκτισαν με έξοδά τους πύργο στο μοναστήρι του Παντοκράτορος. Από την πληροφορία ότι ήταν νέο μοναστήρι συνάγεται ότι κτίστηκε στις αρχές του 14^{ου} αιώνα. Για το μοναστήρι αυτό ο πατριάρχης Αντώνιος Δ΄ έστειλε το 1392 μ.Χ. ένα σιγιλλιώδες γράμμα που αναφέρει λεπτομερώς τα όρια των κτημάτων της Μονής Παντοκράτορος δίπλα από τον Στρυμόνα ποταμό στο χωριό Μαρμάριο. Επίσης αναφέρει τα αμπέλια, τις οικίες και τα μονύδρια που είχε η Μονή στη Χρυσούπολη, την Ελευθερούπολη και τη Χριστούπολη²²⁶.

²²⁴ Καφταντζή, *ό.π.*, τ. Α, σ. 426, αρ. 729.

²²⁵ Κωνσταντίνος Πορφυρογέννητος, *Περί Θεμάτων*, Bekker, Βόννη 1844, τ. 2, σ. 23-25.

²²⁶ Καφταντζή, *ό.π.*, τ. Β, σ. 173.

4.1.2.30. Τα νεκροταφεία της Αμφιπόλεως

Ολόκληρη η περιοχή της Αμφιπόλεως, σε ακτίνα περίπου 4,5 χιλιομέτρων, είναι διάσπαρτη από τάφους. Σε όλη την περιοχή ανατολικά και δυτικά του Στρυμόνα, στους λόφους, στις ρεματιές, στις πλαγιές από την Παλαιοκώμη μέχρι τα Κερδύλια αποκαλύπτονται τάφοι όλων των εποχών και όλων των ειδών, ήτοι σαρκοφάγοι, πλινθόκτιστοι λαξευτοί στον μαλακό ημίβραχο και κατά το πλείστον λακκοειδείς. Οι περισσότεροι είναι της ελληνιστικής και ρωμαϊκής εποχής. Συνήθιζαν να κατασκευάζουν τους τάφους σαν δωμάτιο κάτω από τύμβο, να διακοσμούν τους τοίχους τους με ζωγραφίες και να επιπλώνουν το εσωτερικό τους πολυτελώς με κρεβάτι, καθίσματα και άλλα προσφιλή στον αποβιώσαντα χρυσά και αργυρά αντικείμενα.

Τα αρχαία νεκροταφεία της Αμφιπόλεως ήταν πάντοτε ο στόχος των αρχαιοκαπήλων. Τα κτερίσματα από τους τάφους ήταν πολλά και αξιόλογα. Έπρεπε να διασωθούν με συστηματική αρχαιολογική ανασκαφή. Η αρχαιολογική υπηρεσία της Καβάλας, που είχε την αρχαιολογική ευθύνη των έξι νομών της Ανατολικής Μακεδονίας και Δυτικής Θράκης, ήταν το 1956 στο ξεκίνημά της. Με την πρωτοβουλία και την υπεράνθρωπη προσπάθεια του πρώτου εφόρου αρχαιοτήτων Δ. Λαζαρίδη έγιναν οι πρώτες ανασκαφές κατά τα έτη 1956-1961 και το 1964 στον επιμήκη λόφο που βρίσκεται ένα χιλιόμετρο ανατολικά της Αμφιπόλεως²²⁷.

α) Το *προϊστορικό νεκροταφείο*. Το νεκροταφείο του προϊστορικού οικισμού βρισκόταν σε μικρή απόσταση ανατολικά του λόφου 133 στον μικρό τεχνητό τύμβο Κάστας. Στις δοκιμαστικές ανασκαφές του 1964-1965 αποδείχθηκε ότι είναι τεχνητός τύμβος. Τα υλικά του είναι από εναλλασσόμενα στρώματα λεπτής άμμου και σκληρού χώματος με μπαζώματα, ύψους 21 μ., με διάμετρο 161 μ. και περίμετρο 487 μ. Αποκαλύφθηκε στο βάθος του τύμβου ένας περιφερειακός τοίχος μήκους 40,80 μ. με ογκώδεις διπλής σειράς πέτρες. Στις ανασκαφές του 1971-1982 κατασκευάστηκε μονοπάτι γύρω από τον τύμβο και ανέβηκε στην κορυφή του σκαπτικό μηχάνημα που απομάκρυνε τις επιχώσεις. Βρέθηκε μια οικοδομή από ανεπεξέργαστες πέτρες με ισόδομο σύστημα και απόκλιση προς τα μέσα σαν πυραμίδα μήκους 10,15 μ. και ύψους 3,40 μ. στη βόρεια πλευρά. Ομοιάζει με τον μακεδονικό τάφο της Ερέτριας. Από όλα αυτά εικάζεται ότι ο τύμβος κάλυπτε ένα μεγάλο ταφικό οικοδόμημα του προϊστορικού οικισμού των Εννέα Οδών του λόφου 133. Αποκαλύφθηκαν τάφοι κατά συστάδες της πρώιμης εποχής του σιδήρου. Είχαν αγγεία με χειροποίητη λαβή, κύλικες, με γραμμές και ωραίο γάνωμα. Ερευνήθηκαν εβδομήντα λακκοειδείς και κιβωτιόσχημοι τάφοι της υστερο-αρχαϊκής εποχής. Βρέθηκαν δέκα γυναικείες πήλινες προτομές, κορινθιακοί αρύβαλοι, εξάλειπτρα, διάφορα διακοσμημένα αγγεία, χάλκινες βελόνες,

²²⁷ Λαζαρίδη, *Αμφίπολη*, σ. 72-78.

πόρπες, αιχμές ακοντίων, μαχαιρίδιο με κοκάλινη λαβή, γυάλινα και χρυσά κοσμήματα, πόρπες, σκουλαρίκια κ.λπ. Βρέθηκε ακόμη και μια αρχαϊκή στήλη ύψους 0,56 μ.

β) Το *νεκροταφείο του Καστρί*. Εκτεταμένο νεκροταφείο της Αμφιπόλεως του 4^{ου}-2^{ου} αιώνα π.Χ. βρέθηκε και στη δυτική όχθη του Στρυμόνα στη θέση Καστρί πλησίον του Καστρόλακκα, όπου εντοπίστηκε οικισμός της ύστερης νεολιθικής εποχής. Αποκαλύπτονται εκεί πολλοί τάφοι μακεδονικού τύπου αλλά και κιβωτιόσχημοι οικογενειακοί σε ταφικές συστάδες.

γ) Το *κλασσικό νεκροταφείο*. Ανατολικά του τείχους της πόλεως αποκαλύφθηκε το 1983-1984 το κλασσικό νεκροταφείο της Αμφιπόλεως. Ανοίχτηκαν εκατόν δώδεκα λακκοειδείς ή κεραμοσκεπείς καλυβίτες τάφοι. Βρέθηκαν πολλά κτερίσματα, χρυσά νομίσματα, γυναικεία κοσμήματα, ακόντια, αιχμές δόρατος, μελανοβαφή και ερυθρόμορφα αγγεία από την Αττική, λευκές σπάνιες λήκυθοι με εντυπωσιακές ζωγραφιές καθώς και μικροαντικείμενα του 4^{ου} π.Χ. αιώνα. Βρέθηκαν επίσης δύο επιτύμβιες στήλες προς τιμήν των νεκρών Καλλιβίου Στράτωνος και Βορυσθένη.

δ) Το *ελληνιστικό νεκροταφείο*. Έξω και γύρω από τα τείχη της Αμφιπόλεως βρέθηκαν διάσπαρτοι τάφοι, αλλά οι πιο πυκνοτοποθετημένοι εντοπίζονται στο μεγάλο ελληνιστικό νεκροταφείο. Αποκαλύφθηκαν περίπου 400 υπόγειοι λαξευτοί μακεδονικού τύπου, κιβωτιόσχημοι, καραμοσκεπείς ή απλώς λακκοειδείς τάφοι, αλλά και ταφές με καύση σε τεφροδόχα αγγεία του 4^{ου} αιώνα έως και τα μέσα του 2^{ου} αιώνα π.Χ. Βρέθηκαν επίσης πάρα πολλά κτερίσματα μεγάλης αξίας και κοσμήματα λεπτότατης τέχνης, όπως δακτυλίδια, περιδέραια, ενώτια, στεφάνια και προτομές γυναικείων θεοτήτων. Επίσης ανασύρθηκαν πολλά αγγεία διαφόρων τύπων, ερυθρόμορφη πελίκη, μελανοβαφείς κάρθαροι και επιτύμβιες ανάγλυφες και ενεπίγραφες στήλες διαφόρων τύπων του 4^{ου} και 3^{ου} αιώνα π.Χ.

ε) *Μακεδονικοί τάφοι*. Αποκαλύφθηκαν πολλοί μακεδονικοί τάφοι γύρω από την Αμφίπολη.

ι) Ο πρώτος εντυπωσιακός «Μακεδονικός» τάφος αποκαλύφθηκε το 1894 από τον Γάλλο αρχαιολόγο P. Perdzet στην Παλαιοκώμη. Είναι υπόγεια καμαροσκεπής οικοδομή, με διάδρομο, προθάλαμο και νεκρικό θάλαμο. Καλύπτεται με τεχνητό τύμβο περιμέτρου 120 μ. και ύψους 4 μ. Είναι κτισμένος με ψευδοϊσόδομη τοιχοποιία από λιθόπλινθους πωρόλιθους. Εσωτερικά είναι επικαλυμμένος με λεπτό κονίαμα. Η είσοδος, πλάτους 1,03 μ., έκλεινε με μαρμαρίνη δίφυλλη πόρτα. Στην εξωτερική πλευρά έχει ανάγλυφους κύκλους, κεφαλές καρφιών και ρόπτρο όπως η ξύλινη πόρτα. Ο προθάλαμος έχει διαστάσεις 3,03Χ2,05 μ. και ο νεκρικός θάλαμος 3,03Χ3,03 μ. Είναι του τέλους του 4^{ου} αιώνα π.Χ.

ii) Στη θέση Κάστας δύο χιλιόμετρα βορειοανατολικά της Αμφιπόλεως αποκαλύφθηκε αξιόλογος μακεδονικού τύπου τάφος, ο οποίος είναι κατεστραμμένος ως τις κατώτερες σειρές των δομών. Είναι κτισμένος με λιθόπλινθους πωρόλιθους καλυμμένους με ασβεστοκονίαμα. Αποτελείται από προθάλαμο και κεντρικό θάλαμο συνολικού μήκους 9 μ. και πλάτους 3,07 μ. Στον ημίβραχο του δαπέδου του νεκρικού θαλάμου βρέθηκαν δύο κιβωτιόσχημοι τάφοι. Οι τοίχοι τους είναι καλυμμένοι με κονίαμα και διακοσμημένοι με πλοχμούς από κυμάτια, πουλιά και άλλα διακοσμητικά θέματα. Το δάπεδο είναι ψηφιδωτό με πολύχρωμους ρόμβους²²⁸.

iii) Μακεδονικός τάφος του 3^{ου} αιώνα π.Χ. βρέθηκε το 1960 στο ελληνιστικό νεκροταφείο στην ανατολική πλευρά της πόλης. Είναι κτισμένος με μεγάλους πωρόλιθους και καλύπτεται από τεχνητό τύμβο. Καμαροσκεπής διάδρομος μήκους 5,30 μ. και πλάτους 1,60 μ. οδηγεί στους κατεστραμμένους

Μακεδονικός τάφος

προθάλαμο και νεκρικό θάλαμο, συνολικού μήκους 11,30 μ. Είναι ο μεγαλύτερος μακεδονικός τάφος της Αμφιπόλεως. Στη γωνία βρίσκονται δύο κτιστοί με πωρόλιθους και ασβεστοκονίαμα τάφοι, διακοσμημένοι εξωτερικά με ζωγραφικές διονυσιακών παραστάσεων. Εντοπίστηκαν στο τάφο τα εξής αντικείμενα: 1) δύο βαρύτιμα μεγάλα δακτυλίδια με πολύτιμες σκληρές πράσινες πέτρες, το πρώτο εκ των οποίων παριστάνει έναν γενειοφόρο γέροντα, ενώ το άλλο έναν αυτοστεφανούμενο νέο μπροστά στο βωμό· 2) ένα χρυσό στεφάνι με φύλλα ελιάς· 3) ένας χρυσός οβολός με παράσταση κεφαλής

²²⁸ Λαζαρίδη, *Αμφίπολις-Άργιλος*, σ. 46-47, 62, 75.

Ηρακλή με λεοντή· 4) χρυσά σκουλαρίκια με λεοντοκεφαλές· 5) ένας ασημένιος καθρέπτης· 6) μία πυξίδα με ψιμύθιο και 7) διάφορα αγγεία.

iv) Τυμβόχωστος μακεδονικός με πλίνθους πωρόλιθου τάφος του β' μισού του 3^{ου} π.Χ. αιώνα βρέθηκε συλημένος το 1961 κοντά στον δημόσιο δρόμο στη θέση Μάνδρες. Αποτελείται από διάδρομο μήκους 6,28 μ. και πλάτους 1,36 μ. και νεκρικό θάλαμο διαστάσεων 3,06X3,08 μ. Η νεκροκλίνη σε σχήμα Γ βρίσκεται στη βορειοδυτική πλευρά.

v) Μακεδονικός τάφος του 3^{ου} αιώνα π.Χ. βρέθηκε κοντά στους προηγούμενους το 1960 συλημένος και κατεστραμμένος. Αποτελείται από προθάλαμο διακοσμημένο με πολύχρωμους ρόμβους ψηφιδωτού στο δάπεδο και από νεκρικό θάλαμο, όπου βρίσκονται οι δύο κιβωτιόσχημοι στο δάπεδο τάφοι με πολύχρωμα ψηφιδωτά τοιχώματα. Αυτά αποτοιχίστηκαν και μεταφέρθηκαν στο Μουσείο Αμφιπόλεως. Βρέθηκε και μία επιτύμβια στήλη με επίστεψη ανθεμίου ύψους 0,80 μ.

vi) Εξωτερικά στην ανατολική γωνία του τείχους βρέθηκε το 1959 συλημένος ο τάφος του Σέξτου Ιουλίου Χάριτωνος, ενός γιατρού της ρωμαϊκής εποχής του 74 μ.Χ. Είναι τάφος μακεδονικού τύπου, διαστάσεων 2,55X3,55 μ. Αποτελείται από διάδρομο 3 μ. και από κεραμοσκεπή πλινθόκτιστο νεκρικό θάλαμο διαστάσεων 2,55X3,55 μ.²²⁹

4.1.2.31. Επιδρομές και καταστροφές των βαρβάρων στην Αμφίπολη

Ο ρόλος της Αμφιπόλεως στην ιστορία ήταν πολύ μεγάλος. Για την κατάληψή της στους αρχαίους χρόνους δόθηκαν πολλές μάχες και θυσιάστηκαν χιλιάδες άνδρες. Έγινε το μήλον της έριδος και θέατρο πολεμικών επιχειρήσεων πρώτα και Θρακών, μετά των Αθηναίων, των Σπαρτιατών, των Μακεδόνων, των Χαλκιδέων και τέλος των Ρωμαίων. Ήταν το μεγαλύτερο στρατιωτικό, πολιτικό, οικονομικό, πολιτιστικό και νομισματικό κέντρο της Μακεδονίας στην ελληνιστική και ρωμαϊκή εποχή. Λόγω της επίκαιρης θέσεως και των πολλών πλεονεκτημάτων της λεηλατήθηκε και καταστράφηκε πολλές φορές. Πολλές καταστρεπτικές επιδρομές έγιναν κατά καιρούς στη Μακεδονία από τους Σκορδίσκους, τους Γαλάτες, τους Μαίδους, τους Δάρδανους και τους Θράκες. Η Αμφίπολη υπήρξε ο στόχος πολλών ληστρικών επιδρομών βαρβάρων λαών. Υπέστη τις παρακάτω καταστροφές:

α) *Ρωμαίοι*. Οι Ρωμαίοι πρώτοι από όλους, όπως αναφέραμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, λεηλάτησαν τους θησαυρούς της Αμφιπόλεως. Τους μετέφεραν στη Ρώμη για να τελέσουν με μεγαλοπρέπεια το θρίαμβο της νίκης τους.

β) *Γαλάτες*. Μεγάλη καταστροφή, κατά το επίγραμμα του Θεσσαλονικέως ποιητή Αντιπάτρου, υπέστη η Αμφίπολη από τους πειρατές επιδρομείς Γαλά-

²²⁹ Λαζαρίδη, *Αμφίπολη*, σ. 75-86.

τες στην εποχή του Ρωμαίου αυτοκράτορα Καίσαρα Αυγούστου (64-14 π.Χ.). Οι Γαλάτες κατέστρεψαν τη Σαμοθράκη και κυριέψαν περισσότερες από τετρακόσιες πόλεις στο Αιγαίο.

γ) *Θράκες*. Οι Θράκες κατέστρεψαν την Αμφίπολη στον πόλεμο του Μιθριδάτη ΣΤ' με τους Ρωμαίους το 87-85 π.Χ., όταν καταλήφθηκε από το γιο του Αριαράθη. Τότε επαναστάτησαν οι Θράκες κατά των Ρωμαίων. Στίφη Θρακών κατέλαβαν την Αμφίπολη και κατέστρεψαν τα κτήριά της. Αυτό φαίνεται από τα θρακικά ονόματα που χάραξαν πάνω σε αρχιτεκτονικά τεμάχια των δημοσίων κτηρίων της Αμφιπόλεως.

Το 42-30 π.Χ. φρόντισε ο Ρωμαίος αυτοκράτορας Αύγουστος να την ανοικοδομήσει και να την οχυρώσει κατά το δυνατόν. Προς τιμήν του ονόμασαν τη σημαντικότερη πύλη της πόλεως «Πύλη του αυτοκράτορα Αυγούστου» και έστησαν προ της κεντρικής πύλης τον ανδριάντα τού θεοποιημένου και αποκαλούμενου σωτήρα και κτίστη της πόλεως αυτοκράτορα. Αποκαλύφθηκαν στην αρχαιολογική ανασκαφή δύο μαρμάρινα βάθρα, στα οποία, σύμφωνα με τις επιγραφές, ήταν τοποθετημένοι, δεξιά ο ανδριάντας του αυτοκράτορα Αυγούστου και αριστερά του ανθυπάτου Λεύκιου Καλπόρνιου Πείσωνα.

Με την παρακμή του ρωμαϊκού κράτους η Αμφίπολη έγινε στόχος των βαρβάρων ληστρικών λαών.

Αλλεπάλληλοι λαοί από βορρά, όπως οι Έρουλοι το 267 μ.Χ., οι Βησιγότθοι το 395 μ.Χ., οι Σλάβοι τον 7^ο αιώνα, οι Νορμανδοί το 1185 μ.Χ., οι Βούλγαροι το 1202 μ.Χ. και οι Καταλανοί το 1307 μ.Χ. προέλασαν στη Μακεδονία και κατέστρεψαν πολλές φορές την Αμφίπολη.

δ) *Έρουλοι*. Οι Έρουλοι λεηλάτησαν τη Θράκη, τη Μακεδονία και τη Θεσσαλία. Προχώρησαν στη Αθήνα το 267 μ.Χ. και ισοπέδωσαν τη στοά του Αττάλου στην Αγορά. Γκρέμισαν και πολλά αξιόλογα μνημεία. Αυτοί, όπως αποδείχθηκε από τις αμερικανικές ανασκαφές στη Στοά του Αττάλου, επέφεραν το τέλος της αρχαιότητας των Αθηνών.

ε) *Βησιγότθοι*. Οι Βησιγότθοι, με αρχηγό τον Αλάριχο, προξένησαν το 395 μ.Χ. τρομερές καταστροφές από τις πόλεις που πέρασαν. Όταν έφθασαν στην Ελευσίνα κατέστρεψαν τα ογκώδη μάρμαρα των προπυλαίων του ναού και έσφαξαν τους τελευταίους ιερείς των ελευσίνιων μυστηρίων.

Άλλοι αποδίδουν πάντως την καταστροφή στους Σαρακηνούς πειρατές, οι οποίοι από το 824-984 μ.Χ. με ορμητήριο τη Θάσο και τα άλλα νησιά του βόρειου Αιγαίου λεηλατούσαν και κατέστρεφαν τις πόλεις.

στ) *Σλάβοι*. Οι Σλάβοι τον 7^ο με 8^ο μ.Χ. αιώνα ολοκλήρωσαν τις καταστροφές πολλών ελληνικών πόλεων με τις αλλεπάλληλες ληστρικές επιδρομές τους. Κατά τη γνώμη διαφόρων ιστορικών η μεγαλύτερη καταστροφή της Αμφιπόλεως προήλθε από τους Σλάβους κατά τις επιδρομές τον 8^ο και τον 9^ο αιώνα. Γενικότερα, οι περισσότερες καταστροφές στη Μακεδονία προήλθαν

από τους Σλάβους και τους Βουλγάρους. Η καταστροφική μανία τους συνεχίστηκε μέχρι και το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.

ζ) *Νορμανδοί*. Οι Νορμανδοί, πριν την εξόντωσή τους το 1185 μ.Χ. στη μάχη του Δημητριτσίου από τους Βυζαντινούς, με στρατηγό τον Αλέξιο Βρανά, λαφυραγώγησαν και κατέστρεψαν την Αμφίπολη²³⁰.

η) *Βούλγαροι*. Ο βασιλιάς των Βουλγάρων Ιωαννίτης, το 1204 μ.Χ., ως επικεφαλής Βουλγάρων, Κουμάνων και Βλάχων, στο πέρασμά του για τη Θεσσαλονίκη ισοπέδωσε πολλές πόλεις της Θράκης και της Μακεδονίας. Μεταξύ των πόλεων της Ανατολικής Μακεδονίας πιθανολογείται ότι ήταν και η ξακουστή Αμφίπολη. Ανεφέρεται ότι στο νομό Σερρών λεηλάτησε την ύπαιθρο και κατέστρεψε την πόλη των Σερρών. Την κατάντησε σαν χωριό. Οδήγησε ως είλωτες πολλούς Σερραίους στις παραδουνάβιες χώρες²³¹. Η πρώτη ολοκληρωτική καταστροφή των Σερρών έγινε από τον Βούλγαρο Ιωαννίτη²³². Στα τέλη του 12^{ου} μ.Χ. αιώνα τα τείχη της Αμφιπόλεως ήταν κατεστραμμένα και οι εχθροί την καταλάμβαναν εύκολα²³³.

θ) *Καταλανοί*. Οι Καταλανοί δεν άφησαν τίποτε όρθιο στο πέρασμά τους το 1307 μ.Χ.

Ο Ανδρόνικος ο νεότερος φρόντισε το 1341 μ.Χ. να κτίσει την πόλη από την αρχή. Το 1342 π.χ. καταλήφθηκε τούτη από τους Σέρβους, αλλά δεν γνωρίζουμε το μέγεθος των καταστροφών και των ζημιών που της προκάλεσαν²³⁴. Ο Καντακουζηνός (B, 328C, I, 254, 8) αναφέρει στην ιστορία του τα εξής: «Αμφίπολιν δε την εν Στρυμόνι, πόλιν ελληνίδα, παλαιάν εκ πολλών ετών κατεσκαμμένη, αύθις ετείχισεν ο βασιλεύς και συνώκισε εκ των πέριξ πόλεων πέμψας αποικίας».

Στον δυναστικό πόλεμο κατά τη διαμάχη Καντακουζηνού–Αποκαύκου χρησιμοποιήθηκε από τον δεύτερο το επίνειο της Αμφιπόλεως, η Ηιόνα, ως ναύσταθμος. Το 1373 μ.Χ. καταλήφθηκε από τον Τούρκο στρατηγό Γαζή Εβρενό.

Συμπέρασμα: Οι καταστροφές στην Αμφίπολη από τους διάφορους εισβολείς έγιναν με τέτοια βαρβαρότητα ώστε να μην έχει μείνει σήμερα υψωμένο κανένα σημαντικό κτήριο ή μνημείο σ' αυτήν την τόσο μεγάλη και λαμπρή πόλη της αρχαιότητας. Εκτός από το Λέοντα που αναστηλώθηκε, κανένα άλλο μνημείο, κανένα κτήριο, καμιά κολώνα δεν προσελκύει από μακριά το βλέμμα του επισκέπτη. Όλα ισοπεδώθηκαν. Ακόμη και τα ψηλά μακρά τείχη της καταχώθηκαν μέσα στη γη. Από ποιους και πότε καταστράφηκε ολοκληρωτικά η

²³⁰ Για τους Νορμανδούς βλ. την ενότητα 3 στο Τρίτο Μέρος του βιβλίου.

²³¹ Ακροπολίτη Γ., *Χρονική συγγραφή*, Bekker, Βόννη 1887, σ. 80.

²³² Πέτροβιτς Ν. Εμμ., «Η πρώτη ολοκληρωτική καταστροφή των Σερρών του 1206 υπό του Βουλγάρου Ιωαννίτη», *Σερραϊκά Χρονικά* 1 (1953), 75-93.

²³³ Για τον Ιωαννίτη βλ. την ενότητα 2 στο Τρίτο Μέρος του βιβλίου.

²³⁴ Για τους Καταλανούς βλ. την ενότητα 7 στο Τρίτο Μέρος του βιβλίου.

πόλη δεν το γνωρίζουμε ακόμη. Άγνωστα μας είναι ακόμη και τα μυστικά της αρχαίας ιστορίας που μπορεί να κρύβει στα σπλάχνα της η γη της Αμφιπόλεως και της περιοχής της.

4.1.2.32. Αρχαιολογικές ανασκαφές

Στα Πρακτικά της Αρχαιολογικής Εταιρείας των ετών 1919-1926 αναφέρεται ότι ο καθηγητής Στρ. Πελεκίδης ερεύνησε το χώρο της Αμφιπόλεως το 1918-19 και αποκάλυψε μερικές οικίες, τμήματα του τείχους και το μεγαλύτερο μέρος της παλαιοχριστιανικής βασιλικής.

Κανονικές τακτικές κατ' έτος ανασκαφές στην Αμφίπολη, χρηματοδοτούμενες από το Υπουργείο Πολιτισμού, άρχισε ο αείμνηστος Δ. Λαζαρίδης από το 1956 και συνέχισε μέχρι το 1984 με τη στήριξη της Αρχαιολογικής Εταιρείας και του Υπουργείου. Αποκαλύφθηκαν 400 περίπου τάφοι διαφόρων τύπων, μεγάλα τμήματα του μακρού και του εσωτερικού τείχους, με τους πύργους και τις πύλες, τα ιερά, οι οικίες, το γυμνάσιο της πόλης, η ξύλινη γέφυρα του Στρυμόνα, σημαντικοί ναοί, όπως του Νυμφαίου, της Κλειούς, του Άττιου και της Κυβέλης. Τα πολυάριθμα αρχαιολογικά ευρήματα από τις ανασκαφές εκτίθενται στα αρχαιολογικά μουσεία της Καβάλας και της Αμφιπόλεως. Ο αείμνηστος Λαζαρίδης εντόπισε και τις άλλες παλαιοχριστιανικές βασιλικές Β', Γ' και Δ', τις οποίες ερεύνησε ο αρχαιολόγος Ευστάθιος Στίκας. Αυτός αποκάλυψε και ένα σημαντικό εξαγωνικό παλαιοχριστιανικό μνημείο εγγεγραμμένο σε κύκλο.

Η Αμφίπολη αρχαιολογικά παραμένει κατά το πλείστον ανεξερεύνητη. Είναι τόσο μεγάλη η έκτασή της και η ιστορία της που είναι αδύνατον να εξαντληθεί η αρχαιολογική έρευνά της για πολλές δεκαετίες²³⁵.

4.1.3. Ηιόνα

Βρισκόταν αριστερά από την όχθη του Στρυμόνα ποταμού στις εκβολές, σε ένα μεγάλο επίπεδο πλατό δίπλα από τη θάλασσα, διαστάσεων περίπου 1.000X500 μ. Νότια βρεχόταν από τον Στρυμονικό κόλπο και ΒΔ από τον ποταμό Στρυμόνα στο σημείο που εκβάλλει στη θάλασσα. Από τις άλλες πλευρές είχε ξηρά.

Πρόκειται για μια αξιόλογη γεωγραφική, εμπορική και στρατιωτική θέση, διότι ήλεγχε την περιοχή της θάλασσας, διείσδυε στην ενδοχώρα και συντελούσε στο διαμετακομιστικό εμπόριο των παραλίων του Αιγαίου με τα Βαλκάνια: «Ορμώντο δε εκ της Ηιόνος, ην αυτοί οι Αθηναίοι είχαν εμπόριον επί τω στόματι του παταμού θαλάσσιον πέντε και είκοσι σταδίους απέχον»²³⁶. Δεν γνωρίζουμε πότε ακριβώς ιδρύθηκε. Για να την αναφέρει ο Αισχύλος στο *Κατά*

²³⁵ Λαζαρίδη, *Αμφίπολη*, σ. 12

²³⁶ Θουκυδίδης, IV.7, 102, 106-107.

Κτησιφώντος (στίχ. 183) («Οι ποτέ Μήδων παισίν επ' Ηϊόνι Στρυμόνος αμφί ροάς») φαίνεται ότι υπήρχε από τους αρχαίους ακόμη χρόνους.

Ο Θουκυδίδης (IV.7) αναφέρει την αποικία των Μενδαίων, παραλιακή πόλη της Χαλκιδικής στο Ποσειδίο ακρωτήριο, οι οποίοι βρίσκονταν σε εμπόλεμη κατάσταση με τους Αθηναίους, αλλά πρόκειται για άλλη Ηϊόνα κοντά στον κάτω Αλιάκμονα ποταμό.

Η λέξη Ηϊών στο λεξικό του Άνθιμου Γαζή αναφέρεται σε περιοχή που βρέχεται από θάλασσα και από ποταμό, πράγμα που συνέβαινε στην Ηϊόνα, η οποία βρεχόταν δυτικά από την όχθη του ποταμού Στρυμόνα και νότια από τον κόλπο του Ορφανού.

Είχε δύο λιμάνια: ένα ευρύχωρο θαλασσινό, αλλά ανασφάλιστο από τα κύματα, και ένα πολύ ασφαλισμένο ποταμίσιο σε μεγάλη έκταση μέσα στον Στρυμόνα ποταμό. Απέιχε περίπου 5,5 χιλιόμετρα από την Αμφίπολη. Από μια πρόταση της *Ιλιάδας* (Κ.435): «Εν δε σφιν Ρήσος βασιλεύς, παις Ηιονήος», το όνομα της Ηϊόνας θεωρείται ως πατρωνυμικό όνομα του βασιλιά της Θράκης Ρήσου που λατρευόταν ως θεός στην Αμφίπολη και στην περιοχή του Παγγαίου.

Η πόλη ήταν περιτειχισμένη από την ξηρά και από τις όχθες της θάλασσας και του Στρυμόνα ποταμού με τείχος. Το τείχος του ποταμού παρέκαμπτε την όχθη και άφηνε ένα μέρος γης μεταξύ πόλεως και Στρυμόνα ακάλυπτο. Ο Θουκυδίδης το ονομάζει Ακρωτήριο. Ο Μεγάβαζος πρόσθεσε ένα φρούριο το 512 π.Χ.

Οι Πέρσες χρησιμοποίησαν την πόλη ως βάση ανεφοδιασμού του στρατού στην εκστρατεία τους κατά της Ελλάδας. Ο Ξέρξης επισήμανε πριν την εκστρατεία του στην Ελλάδα τις σπουδαιότερες παραθαλάσσιες πόλεις της διαδρομής του στρατού του και διοργάνωσε σε αυτές μεγάλες βάσεις ανεφοδιασμού (αποθήκες τροφίμων) για να μην πεινάσει ο στρατός και τα υποζύγια αυτού. Από το γεγονός ότι επέλεξε την Ηϊόνα συνάγεται ότι αυτή πρέπει να ήταν αξιόλογη πόλη την εποχή εκείνη. Έδωσε εντολή στους Φοίνικες και στους Αιγυπτίους να προμηθεύσουν το στρατό με τροφές και να τις μεταφέρουν στην Ηϊόνα²³⁷. Ανέθεσε τη διοίκηση της πόλεως και τη διαχείριση των τροφίμων στον Βόγη. Μετά από τη νίκη των Ελλήνων στη ναυμαχία της Σαλαμίνας το 480 π.Χ. ο Ξέρξης πέρασε από την Ηϊόνα και επιβιβάσθηκε σε πλοίο για να πάει στην Ασία ή, κατ' άλλη εκδοχή, μάλλον σε σαράντα πέντε μέρες έφθασε από τη Θεσσαλία στον Ελλήσποντο και πέρασε τα στενά.

Το 476 π.Χ. οι Αθηναίοι με στρατηγό τον Κίμωνα, γιο του Μιλτιάδη, πολιόρκησαν την Ηϊόνα. Η πόλη ήταν ευάλωτη διότι μέρος του τείχους της ήταν κατασκευασμένο με άψητα πλιθιά. Ο Κίμωνας έστρεψε το 475 π.Χ. τον Στρυμόνα στο χωμάτινο τείχος και αφού το διάβρωσε το γκρέμισε.

²³⁷ Ηρόδοτος, VII.25.

Ο διοικητής της πόλεως, ο Βόγης, μπορούσε να συνθηκολογήσει με τους Αθηναίους με τον όρο να τον αφήσουν να επιστρέψει στην Περσία. Για να μη θεωρηθεί δειλός αντιστάθηκε μέχρις εσχάτων. Όταν του τελείωσαν οι τροφές και κινδύνευε να συλληφθεί από τους Αθηναίους, έσφαξε όλα τα μέλη της οικογένειάς του και το υπηρετικό προσωπικό και άναψε μεγάλη φωτιά και τους έκαψε όλους. Μετά αφού έριξε και σκόρπισε το χρυσάφι και το ασήμι του ταμείου της πόλεως από τα τείχη της μέσα στον Στρυμόνα ρίχτηκε μόνος του μέσα στη φωτιά και κάηκε²³⁸.

Ο στρατός του Κίμωνα κυριέυσε την πόλη και εξανδραπόδισε τους κατοίκους²³⁹. Εγκατέστησαν στην Ηιόνα αποίκους και την έκαναν κέντρο εμπορίου και βάση των επιχειρήσεών τους για να εισδύσουν στο εσωτερικό της πλούσιας περιοχής των Εννέα Οδών.

Οι Αθηναίοι ενθουσιάστηκαν από τη νίκη του Κίμωνα και όταν αυτός επέστρεψε στην Αθήνα του επέτρεψαν να στήσει στην αγορά των Αθηνών τρεις στήλες σε ανάμνηση της νίκης. Για να εισδύσουν οι Αθηναίοι στο εσωτερικό της περιοχής έστειλαν το 465/464 π.Χ. τους στρατηγούς Σωφάνη και Λέαγρο με 10.000 άνδρες, Αθηναίους και συμμάχους, για να καταλάβουν τις Εννέα Οδούς. Όταν όμως αυτοί προχώρησαν προς τον Δραβήσκο συνάντησαν ενώμενους τους Θράκες και σε στιγμές μιας φοβερής κακοκαιρίας σκοτώθηκαν όλοι²⁴⁰. Μετά από είκοσι χρόνια, το 445/444 π.Χ. έστειλαν στρατό με το στρατηγό Άγνωνα, γιο του Νικία, στην Ηιόνα και με αλληπάλληλες εξορμήσεις έδιωξαν τους Ηδωνούς και ίδρυσαν την πόλη Αμφίπολη ως αποικία τους.

Το 424 π.Χ. οι Σπαρτιάτες κατέλαβαν την Αμφίπολη και επιχειρήσαν να καταλάβουν και την Ηιόνα, αλλά απέτυχαν. Ο βασιλιάς της Σπάρτης Βρασίδης προσπάθησε εκ νέου το 422 π.Χ., μετά από τη μάχη με τον Κλέωνα, να την καταλάβει αλλά και πάλι απέτυχε. Παρέμεινε στους Αθηναίους ως βάση του στρατού τους με αρχηγό τον Κλέωνα.

Προβληματισμό δημιουργεί η πληροφορία του Θουκυδίδη (IV.7) ότι κατά την περίοδο του Πελοποννησιακού Πολέμου, μετά την κατάληψη της Πύλου το 425 π.Χ., ο στρατηγός των Αθηναίων Σιμωνίδης, με λίγους Αθηναίους στρατιώτες που συγκέντρωσε από τις φρουρές της Θράκης και πολλούς συμμάχους της περιοχής κατέλαβε με προδοσία την «Ηιόνα επί Θράκης»: «Κατά δε τον αυτόν χρόνον [ένα χρόνο μετά την κατάληψη της Μεσσήνης από τους Συρακούσιους] Σιμωνίδης Αθηναίων στρατηγός Ηιόνα την επί Θράκης Μενδαιών αποικία πολεμίαν ούσαν, συλλέξας Αθηναίους εκ των φρουριών και των εκείνης ξυμμάχων πλήθος προδιδομένην κατέλαβε». Σε άλλη περίπτωση ο Θουκυδίδης αναφέρεται στην «Ηιόνα επί Στρυμόνι». Απ' αυτή τη διάκριση του Θουκυδίδη, ο Στέφανος Βυζάντιος αναφέρει δύο πόλεις με το

²³⁸ Ηρόδοτος, VII.107.

²³⁹ Πausανίας, *Αρκαδικά*, VIII.8, 5. Θουκυδίδης, I.98.

²⁴⁰ Θουκυδίδης, I.98, 100 και IV.102.

όνομα την Ηιόνα. Την Ηιόνα επί Στρυμόνι «εν χερσονήσω» και την Ηιόνα «προς την Πιερία», χωρίς όμως να καθορίζει την παλαιά ή τη νέα Πιερία. Από την πληροφορία της συνέχειας του ίδιου κειμένου ότι «επιβοηθησάντων Χαλκιδέων και Βοττιαίων διώχθησαν οι Αθηναίοι από τους Βοττιαίους παραχρήμα» και από την περιοχή που κατοικούσαν οι Βοττιαίοι στον κάτω Αλιάκμονα συμπεραίνουμε ότι η δεύτερη Ηιόνα βρισκόταν στην παλαιά Πιερία²⁴¹. Η Ηιόνα του Στρυμόνα καταλήφθηκε από τους Αμφιπολίτες διότι ο Θεόπομπος (IV, απόσπασμα 55) αναφέρει «εν τη τε τετάρτη φησίν ως Αθηναίους εκβαλόντες εξ Ηιόνος Αμφιπολίτας κατέσκαψαν το χωρίον».

Έκτοτε δεν αναφέρεται στις ιστορικές πηγές ως Ηιόνα αλλά απλώς ως ναυτική βάση και λιμάνι της Αμφιπόλεως. Αργότερα ξανακτίστηκε δίπλα από την Ηιόνα με το όνομα Καισαρούπολη και κατ' άλλους ως Ανακτορούπολη²⁴².

4.1.4. Μύρκινος

Βρισκόταν σε ψηλή οχυρή θέση, οκτώ περίπου χιλιόμετρα βόρεια από την Αμφίπολη, ανατολικά της όχθης της λίμνης Αχινού, κοντά στο μέρος που ενώνεται ο Αγγίτης με τον Στρυμόνα ποταμό, στο σημερινό χωριό Μύρκινος, στο αναφερόμενο ως Δοξόμπους ή Τοξόμπους στα βυζαντινά έγγραφα.

Είναι μια από τις αρχαιότερες και σπουδαιότερες πόλεις της Θράκης. Αναπτύχθηκε μαζί με τον Δραβήσκο στην αρχαιότητα από διάφορες θρακικές φυλές, αλλά λόγω της ιδρύσεως και της ταχείας αναπτύξεως της γειτονικής Αμφιπόλεως επισκιάστηκε και παρήκμασε από τον 4 π.Χ. αιώνα. Το όνομα Μύρκινος είναι θρακικό και σημαίνει τόπο χλοερό, ανθισμένο.

Οι αρχαίοι συγγραφείς Ηρόδοτος (V.11, 23, 107 και 126), Θουκυδίδης και Στράβωνας (VII, απόσπασμα 33) την τοποθετούν στην Ηδωνίδα κοντά στον Στρυμονικό κόλπο και στην Αμφίπολη²⁴³. Ο Αππιανός (IV.105) καθορίζει την τοποθεσία της κοντά στον Στρυμόνα και στον Δραβήσκο: «εκ δε της δύσεως πεδίων μέχρι Μυρκίνου τε και Δραβήσκου και Στρυμόνος». Ο Cousinéry τοποθετεί τη Μύρκινο στην Παλαιά Ζίχνη²⁴⁴ και ο Χρυσοχόος στη Μαυροθάλασσα, δυτικά της λίμνης Αχινού. Ο Ηρόδοτος την αναφέρει στά χρόνια του βασιλιά των Περσών Δαρείου, όταν γύρισε από τον πόλεμο κατά των Σκυθών στις Σάρδεις και θυμήθηκε την ευεργεσία που του έκαμε ο τύραννος της Μιλήτου Ιστιαίος. Ο Ιστιαίος του έσωσε τη ζωή, διότι απέτρεψε τους Έλληνες από το να καταστρέψουν τη γέφυρα στον Ίστρο ποταμό. Σε ένδειξη ευγνωμοσύνης ο Δαρείος του πρότεινε να ζητήσει ό,τι ήθελε. Εκείνος ζήτησε να τον αφήσει να ξανακτίσει και να οχυρώσει την πόλη Μύρκινο, στην περιοχή των Ηδωνών.

²⁴¹ Δήμιτσα, *ό.π.*, σ. 540-543.

²⁴² Καντακουζηνός, IV.17. Λαζαρίδη, *Αμφίπολις-Άργιλος*, σ. 31-32.

²⁴³ Ηρόδοτος, V.23, 107, 126. Στράβων, VII, απόσπασμα 33.

²⁴⁴ Cousinéry E.M., *Voyage*, τ. 2, σ. 3.

Ο Μεγάβαζος, όταν πληροφορήθηκε ότι ο Ιστιαίος τείχιζε τη Μύρκινο στη Θράκη, είπε στον Δαρείο: «Τι έκαμες Βασιλιά που έδωσες την άδεια σε ένα ικανό και έξυπνο Έλληνα να κτίσει πόλη στη Θράκη, όπου υπάρχει άφθονη ναυπηγήσιμη ξυλεία, κωπηλάτες και μεταλλεία αργυρού; Εκεί κατοικούν πλήθη Ελλήνων και βαρβάρων, τα οποία, αν βρουν αρχηγό, θα κάνουν μέρα νύχτα ό,τι τους διατάξει ο Ιστιαίος. Δεν πρέπει να τον αφήσεις να εξακολουθήσει το σχέδιό του για να μη μπλεχτείς σε πόλεμο με τους δικούς σου υπηκόους. Φρόντισε να μην του δοθεί ευκαιρία να ξαναγυρίσει πίσω στους Έλληνες». Πείστηκε ο Δαρείος και έστειλε αγγελιαφόρο στη Μύρκινο να του πει τα εξής κολακευτικά λόγια: «Ιστιαίε, δεν βρίσκω άλλο καλύτερο άνθρωπο εκτός από σένα. Το διαπίστωσα αυτό από τις πράξεις σου. Επειδή σχεδιάζω μεγάλα έργα, να έλθεις οπωσδήποτε στις Σάρδεις να με συναντήσεις». Ο Δαρείος συνέχισε λέγοντάς του ότι τον είχε πάντοτε στη σκέψη του και αναζητούσε τη συντροφιά και τη συνομιλία του, διότι από όλα τα αγαθά πολυτιμότερος είναι ένας γνωστικός και με καλές διαθέσεις φίλος: «Αυτά τα διαπίστωσα από τη συμπεριφορά σου σε σένα. Σου προτείνω να αφήσεις τη Μίλητο και τη νεόκτιστη Μύρκινο στη Θράκη και να έλθεις μαζί μου στα Σούσα για να είσαι ομοτράπεζος και σύμβουλός μου»²⁴⁵. Κολακεύτηκε ο Ιστιαίος που θα γίνονταν σύμβουλος του βασιλιά. Εγκατέλειψε τη Μύρκινο, την οποία περιτείχιζε, και γύρισε στις Σάρδεις. Δεν είμαστε απόλυτα βέβαιοι αν η πόλη Μύρκινος ιδρύθηκε για πρώτη φορά από τον Ιστιαίο ή προϋπήρχε ως πόλισμα και αυτός την περιτείχισε.

Όταν οι Πέρσες στράφηκαν εναντίον της επαναστατημένης Ιωνίας, οι πόλεις αυτής υποτάσσονταν διαδοχικά στο στρατηγό Οτάνη. Ο Αρισταγόρας ο Μιλήσιος ξεσήκωσε τους Ίωνες και προκάλεσε σοβαρές περιπλοκές στην Ιωνία, αλλά δεν είχε το θάρρος να συνεχίσει τον αγώνα. Επειδή αδυνατούσαν να νικήσουν το βασιλιά Δαρείο, συσκέφθηκε με τους δικούς του τι να κάνουν. Πρότειναν να έχουν κάποιο καταφύγιο στη Σαρδηνία ή στη Μύρκινο σε περίπτωση που θα τους έδιωχναν από τη Μίλητο. Προτάθηκε να οχυρώσουν το νησί της Λέρου για να ησυχάσουν εκεί αν τους έδιωχναν από τη Μίλητο. Ο Αρισταγόρας προτίμησε να αναχωρήσει για τη Μύρκινο που περιτείχισε ο Ιστιαίος. Εμπιστεύτηκε τη Μίλητο στον Πυθαγόρα και ο ίδιος με όσους ήθελαν έπλευσε στη Θράκη και κατέλαβε την περιοχή της Ηδωνίδας με την πόλη Μύρκινο. Ο Θουκυδίδης (IV.102) συμπληρώνει στα πολεμικά γεγονότα που αφορούν την περιοχή ότι ο καταδιωγμένος από το βασιλιά Δαρείο Αρισταγόρας ο Μιλήσιος προσπάθησε να κατακτήσει πόλη της περιοχής της Αμφιπόλεως, αλλά δεν τον άφησαν οι Ηδωνοί. Στην Ηδωνίδα κατά τη διάρκεια μιας εκστρατείας, ενώ πολιορκούσε κάποια πόλη, σκοτώθηκε ο Αρισταγόρας και ο στρατός ηττήθηκε του από τους Θράκες το 498/497 π.Χ.²⁴⁶

²⁴⁵ Ηρόδοτος, V.11, 23-24. Θουκυδίδης, V.6, 10. Σαμσάρη, *Ιστορική γεωγραφία*, σ. 140.

²⁴⁶ Ηρόδοτος, V.123-126.

Στα χρόνια του Πελοποννησιακού Πολέμου, όταν ο Βρασίδης κατέλαβε την Αμφίπολη, δολοφονήθηκε ο βασιλιάς των Ηδωνών Πιττακός από τα παιδιά του και τη γυναίκα του Βραυρώ και η Μύρκινος παραδόθηκε στους Σπαρτιάτες: «Και Μύρκινος τε αυτώ [Βρασίδα] προσεχώρησεν Ηδωνική πόλις, Πιττακού των Ηδωνών βασιλέως αποθανόντος υπό των Γοάξιος παίδων»²⁴⁷. Για να αναφέρεται ο βασιλιάς των Ηδωνών στη Μύρκινο πολύ πιθανόν να ήταν πρωτεύουσα της χώρας.

Κυκλοφόρησε χρυσός στατήρας της Μυρκίνου με την προτομή πήγασου με χαλινό.

4.1.5. Δραβήσκος

Το όνομα της πόλεως Δραβήσκος είναι θρακικό, αλλά παραφθάρθηκε στις αντιγραφές και υπέστη πολλές παραλλαγές. Στη βυζαντινή εποχή τη συναντούμε ως Σραβήκιον, Ζραβίκιον, Ζραβήκιον, Σδραβίκην, Ασραβίκιον, Αστραβίκιον ή Οσδραβίκιον²⁴⁸. Στην Τουρκοκρατία εμφανίζεται ως Δράβικ, Ζραβήκ, Ζραβήκι, Σραβίκ, Σδραβίκι και Σδράβισκο. Κανονικά το όνομα είναι Δραβήσκος, αλλά μετατέθηκε το τελικό -σ- στην αρχή και έγινε Σδραβήσκιο. Για να γίνει πιο εύηχο το όνομα το μετέτρεψαν σε Ασδραβήκιο. Το όνομα Ζδραβίκιο προήλθε από τη μεταβολή του αρχικού -σ- του ονόματος Σδραβήκιο σε -ζ- ήτοι Ζδραβήκιο. Από το όνομα φαίνεται ότι είναι αρχαία θρακική πόλη που υπήρχε πριν από τον 5^ο π.Χ. αιώνα.

Αναφέρεται η περιοχή του Δραβήσκου από τον Θουκυδίδη (IV.102) το 446/445 π.Χ., όταν οι στρατηγοί των Αθηναίων Σωφάνης και Λέαγρος εκστράτευσαν με 10.000 άνδρες Αθηναίους και συμμάχους και προσπάθησαν να καταλάβουν την ενδοχώρα των Ηδωνών, αλλά συνάντησαν ενωμένους τους Θράκες και σκοτώθηκαν όλοι²⁴⁹. Από τον Πausανία (I.24, 4) και τον Διόδωρο (XI.70 και XII.68) αναφέρεται ο Δραβήσκος ως ολόκληρη χώρα και χωριό. Ο Στράβων (VII, απόσπασμα 33) συγκαταλέγει τον Δραβήσκο στις πόλεις του Στρυμονικού κόλπου. Ο Αππιανός (*Εμφύλιοι πόλεμοι*, IV.105) την τοποθετεί βορειοανατολικά της Μυρκίνου. Γενικά όλοι την τοποθετούν ανατολικά του Στρυμόνα στη Θράκη και μάλιστα στην επαρχία της Φυλλίδος ανάμεσα στον Αγγίτη ποταμό και την Αμφίπολη.

Μερικοί συγγραφείς, παρασυρμένοι από τον εσφαλμένο ρωμαϊκό σταθμό Daravescos του Πευτιγγερριανού πίνακα, συγχέουν τα αρχικά όμοια γράμματα των πόλεων Δρα-βήσκος και Δρά-μα και τοποθετούν τον Δραβήσκο στη Δράμα. Άλλοι πάλι, για να συμβιβάσουν τις απόψεις των διεστώτων και τον προσδιορισμό του Θουκυδίδη «εν Δραβίσκω τη Ηδωνική», διατύπωσαν τη

²⁴⁷ Θουκυδίδης, IV.107.

²⁴⁸ Πρακτικά Χιλανδαρίου, 39.1, 118.30, 53.37, 59.16, 41.64, 37.40, 138.43.

²⁴⁹ Θουκυδίδης, I.98, 100 και IV.102.

γνώμη ότι υπήρχαν δύο πόλεις με το ίδιο όνομα, μία στην Ηδωνίδα, στο σημερινό χωριό Δραβήσκος, και μία στη Δράμα.

Έτσι, π.χ. ο Δήμιτσας στην *Αρχαία Γεωγραφία* αναφέρει ότι «μεταξύ του Στρυμόνος και του Νέστου ποταμού κειμένων υπό μεν το όνομα Δραβήσκος δύο μικραί πόλεις υπήρχον το πάλαι, εκ των οποίων η μεν έκειτο μεταξύ Αγγίτου και Νέστου ποταμού εν τη θέσει, όπου νυν η πόλις Δράμα. Η δε άλλη έκειτο ανατολικώς της Κερκινίτιδος λίμνης και προς μεσημβρίαν της εκβολής του Αγγίτου επί της θέσεως του νυν χωρίου Δράβηκ»²⁵⁰. Για δύο πόλεις που έφεραν το ίδιο όνομα Δραβήσκος κάνει λόγο και στο έργο του *Η Μακεδονία εν λίθοις φθεγγομένοις και μνημείοις σωζομένοις*²⁵¹. Το πλησιέστερο είναι να δεχθούμε την αρχαία Δράβησκο στην τοποθεσία Φραγκάλα, που βρίσκεται δύο χιλιόμετρα δυτικά από το σημερινό χωριό Δραβήσκος. Οι πληροφορίες των περισσότερων αρχαίων ιστορικών και τα αρχαιολογικά ευρήματα της τοποθεσίας αυτής μαρτυρούν τη θέση της αρχαίας Δραβήσκου²⁵². Με την ίδρυση της γειτονικής Αμφιπόλεως παρήκμασε και στη ρωμαϊοκρατία διατηρήθηκε ως κώμη. Μνημονεύεται από τον Στράβωνα και τον Αππιανό²⁵³.

4.1.6. Ηδωνίδα

Την πόλη Ηδωνίδα την αναφέρει ο Ψευτοπλούταρχος στο *Περί ποταμών* έργο του απροσδιόριστα κοντά στον Στρυμόνα ποταμό. Ο Μερτζίδης την τοποθετεί στη θέση Κουδούνια της Δράμας. Ο Στράβων υποστηρίζει ότι το όνομα Ηδωνίς το διατηρεί το χωριό Αηδονοχώρι που βρίσκεται δυτικά του Στρυμόνα πλησίον της Τραυλού και όχι κοντα στον Στρυμόνα, όπως αναφέρει ο Ψευδοπλούταρχος²⁵⁴.

4.2. Επαρχία Βισαλτίας

4.2.1. Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Η Βισαλτία στην αρχαία εποχή ήταν πυκνοκατοικημένη. Εντυπωσίαζε τους ιστορικούς γεωγράφους. Αναφέρονται από τον Πτολεμαίο οι εξής πόλεις, πολίσματα και σταθμοί μεταξύ Στρυμόνα και των οροσειρών Κερδύλιο και Δύσωρον: α) Άρασον, β) Άργιλος, γ) Άρρωλος, δ) Βενδύδια, ε) Βισαλτία, στ)

²⁵⁰ Δήμιτσα, *ό.π.*, σ. 549.

²⁵¹ Δήμιτσα Μ., *Η Μακεδονία εν λίθοις σωζομένοις και μνημείοις φθεγγομένοις*, ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1988, σ. 780-781.

²⁵² Σαμσάρη, *ό.π.*, σ. 141-2.

²⁵³ Αθανασιάδης Αθ., *Δραβήσκος. Ιστορικές και άλλες πληροφορίες*, 2003, σ. 17-73. Καφταντζή, *ό.π.*, τ. Β, σ. 187. Σαμσάρη, *ό.π.*, σ. 141.

²⁵⁴ Σαμσάρη, *ό.π.*, σ. 143.

Βρέα, ζ) Γκαίρον, η) Ευπορία, θ) Ιμέραιο, ι) Καλλίτεροι, ια) Κερδύλιον, ιβ) Όσσα, ιγ) Τράγιλον και ιδ) Τίντος.

Από τις δεκατέσσερις ως άνω αφανισθείσες πόλεις στο πέρασμα των είκοσι πέντε αιώνων έμειναν μερικά μόνον ίχνη ερειπίων χωρίς να γνωρίζουμε απόλυτα σε ποιες απ' αυτές ανήκουν.

Ερείπια πόλεων και οικισμών υπάρχουν, μεταξύ άλλων, στις εξής τοποθεσίες της Βισαλτίας: α) στους λόφους Ασάρι του Καλακάστρου, β) στο Παλαιοχώρι της Βέργης, γ) στην Κρεμάστρα της Νιγρίτας, δ) στο Παλαιοκάστρο του Ζερβοχωρίου, ε) στην Αγία Μαρίνα της Δάφνης, στ) στην Ορεσκία, ζ) στο Αηδονοχώρι, η) στον Αχινό, θ) στα Θερμά, ι) στο Καστρί, ια) στο Κερδύλιο, ιβ) στο Πατρίκι, ιγ) στην Τερπνή, ιδ) στην Τριάδα και ιε) στο Χουμνικό. Ολόκληρη η Βισαλτία είναι διάσπαρτη από αρχαίες πόλεις, προϊστορικούς οικισμούς και αρχαιότητες.

Παρόλες τις πιο πάνω αρχαιολογικές τοποθεσίες της Βισαλτίας, δεν κατέστη δυνατό να εντοπιστούν με βεβαιότητα οι προαναφερόμενες καταστραφείσες αρχαίες πόλεις αυτής. Χάθηκαν για πάντα, στις θέσεις τους πιθανόν να κτίστηκαν νεότερες πόλεις με άλλα ονόματα.

Οι θέσεις της Αργίλου, των Κερδυλίων και της Τραγίλου εξακριβώθηκαν, ενώ οι θέσεις της Βρέας, της Όσσας, των Καλλιτέρων, της Βισαλτίας, της Ορεσκίας και της Τίντου δεν έχουν προσδιοριστεί ακόμη με βεβαιότητα, διότι οι ιστορικές πηγές δεν μας δίνουν εκτός από τα ονόματά τους καμιά συγκεκριμένη τοπογραφική πληροφορία²⁵⁵.

4.2.2. Βισαλτία

Ποια και πού ήταν η πόλη Βισαλτία μας είναι άγνωστο. Ο Στέφανος Βυζάντιος στη λέξη Βισαλτία γράφει: «Βισαλτία πόλις και χώρα Μακεδονίας έστι και Βισάλτης ποταμός».

Είναι σύμπτωση η συνωνυμία της επαρχίας, της πρωτεύουσάς της και ενός ποταμού των Βισαλτών. Αντλούν τα ονόματά τους από την ίδια ρίζα μιας λέξεως, χωρίς να ξέρουμε ποια από τις τρεις έδωσε το όνομά της στις άλλες δύο. Το κοινό όνομα προϋποθέτει ότι η πόλη και ο ποταμός ήταν δίπλα. Παρουσιάζεται οξύτατο το πρόβλημα και για τη συνώνυμη πρωτεύουσα της Βισαλτίας, που δεν γνωρίζουμε σε ποιο μέρος της επαρχίας της Νιγρίτας ήταν. Θα μπορούσαμε να προσδιορίσουμε τη θέση αν γνωρίζαμε τη θέση του ποταμού Βισάλτη. Ο Ι. Σβορώνος υποθέτει ως Βισάλτη τον ποταμό Λαγκαδά που χύνεται στη λίμνη Βόλβη. Δυστυχώς δεν υπάρχουν επιβεβαιωμένα στοιχεία ούτε για τον Βισάλτη ποταμό.

²⁵⁵ Δήμιτσα, *Αρχαία Γεωγραφία*, τ. Β, σ. 509-510. Σαμσάρη, *Το κάστρο των Σερρών*, σ. 10-13.

Την επαρχία της Βισαλτίας τη διασχίζουν δύο ποταμάκια που δεν στερεύουν τα καλοκαίρια, διότι τώρα κατάντησαν να είναι χείμαρροι, το Μεγάλο Ρέμα των Λουτρών και ο Εζοβίτης στο χωριό Δάφνη. Καταλήγουν στον Στρυμόνα ποταμό. Δεν μπορούμε να πούμε με βεβαιότητα αν κάποιο από αυτά τα ποταμάκια ήταν ο Βισάλτης ποταμός.

Αν λάβουμε υπόψη ότι ο μεγαλύτερος ποταμός στην περιοχή αυτή από τους αρχαίους χρόνους ήταν το Μεγάλο Ρέμα που περνά τρία χιλιόμετρα ανατολικά από τη Νιγρίτα, δίπλα από το χωριό Θερμά με τα θερμά ιαματικά λουτρά, πρέπει να υποθέσουμε ότι η πόλη Βισαλτία βρισκόταν δίπλα από την κοίτη του χείμαρρου αυτού. Αν οι θεραπευτικές ιδιότητες των ιαματικών θερμών πηγών του ποταμού ήταν γνωστές στην αρχαιότητα, δικαιολογείται και η ανέγερση της πρωτεύουσας της Βισαλτίας δίπλα στον ποταμό. Σε απόσταση πέντε χιλιομέτρων ΝΔ από το χωριό Θερμά διασώζονται μέσα στην κοίτη του ποταμού ερείπια αρχαίου κάστρου.

Δεν αναφέρουν την πόλη όλοι οι αρχαίοι ιστορικοί, διότι πιθανόν να καταστράφηκε εξ ολοκλήρου σε πρώιμη εποχή από κάποια επιδρομή βαρβαρικού λαού. Ίσως να ξανακτίστηκε στη θέση της καινούργια πόλη, μεγαλύτερη και με άλλο όνομα και να ξεχάστηκε το παλαιό όνομα. Δεν μπορούμε επίσης να προσδιορίσουμε σε ποια θέση από τις δεκαπέντε προαναφερόμενες αρχαιολογικές θέσεις πόλεων βρισκόταν η πρωτεύουσα Βισαλτία. Δεν έχουμε κανένα ίχνος αυτής και καμιά έγγραφη διευκρινιστική πληροφορία για τη θέση της.

Όλα είναι υποθέσεις. Μόνο η αρχαιολογική σκαπάνη της νεοϊδρυθείσης 28^{ης} Εφορείας Κλασικών Αρχαιοτήτων το 2004 με έδρα την πόλη των Σερρών ή κάποιας ξένης αρχαιολογικής εταιρείας θα ρίξει φως στον εντοπισμό των θέσεων των πόλεων της Βισαλτίας.

Μαινάδες σε βισαλτικό κρατήρα (Ζερβοχώρι)

4.2.3. Ευπορία

Ο προσδιορισμός του χρόνου ανεγέρσεως και της θέσεως της πόλεως Ευπορίας είναι δύσκολος.

Ο Δήμιτσας αποφαίνεται ότι την έκτισε ο Μέγας Αλέξανδρος πριν την εκστρατεία του κατά των Περσών. Η άποψη αυτή δεν ευσταθεί ιστορικά, διότι πουθενά στη βιογραφία του Μ. Αλεξάνδρου δεν αναφέρεται να πολέμησε στη Βισαλτία. Η χώρα αυτή υποτάχθηκε ειρηνικά στους Μακεδόνες και έλαβε πρόθυμα μέρος στην εκστρατεία κατά των Περσών. Ο Δήμιτσας υποστηρίζει ακόμη ότι ο Μ. Αλέξανδρος την ονόμασε έτσι «διά το εύπορον» αυτής, για τη μεγάλη καρποφορία και αφθονία παραγωγής προϊόντων και αγαθών της γης.

Άλλοι αποδίδουν «το εύπορον» στο εύκολο πέρασμα του τόπου (ποταμού, βουνού) ή σε ανάμνηση της εύκολης νίκης του Αλέξανδρου Α΄ όταν κατέλαβε τη δυτικά του Στρυμόνα περιοχή της. Γενικότερα, για το όνομα Ευπορία οι γεωγράφοι και ιστορικοί συγγραφείς δίδουν διαφορετικές εξηγήσεις στο νόημα αυτής²⁵⁶.

Ο γεωγράφος Πτολεμαίος (III.13, 35) αναφέρει την Ευπορία ως πόλη της Βισαλτίας και την τοποθετεί ανάμεσα στις πόλεις Άρρωλο και Καλλίτεροι.

Ο Στέφανος Βυζάντιος στο λήμμα Ευπορία αναφέρει: «Ευπορία πόλις Μακεδονίας, ην Αλέξανδρος ταχέως νικήσας έκτισε και ωνόμασε διά το εύπορον». Την ονόμασε Ευπορία από την ευπορία του τόπου και τα πολλά υλικά αγαθά της. Δε διευκρινίζει όμως ποιος βασιλιάς Αλέξανδρος των Μακεδόνων ήταν και μετά από ποια ταχεία νίκη και με ποιον αντίπαλο κατέλαβε τη Βισαλτία και σε ποια θέση έκτισε την Ευπορία.

Άλλοι μιλούν για τον Αλέξανδρο Α΄, το γιο του Αμύντα, ο οποίος μετά από την ήττα και την αναχώρηση των Περσών επεξέτεινε με πόλεμο κατά των Θρακών το μακεδονικό κράτος μέχρι τον Στρυμόνα ποταμό.

Μερικοί ιστορικοί τοποθετούν την Ευπορία στη Σιντική. Ο Γ. Μούλιερ την τοποθετεί στο Φλάμπουρο, ο Δήμιτσας στην Ευκαρπία και άλλοι στο Στρυμονικό. Άλλη εξήγηση δίδουν στην λέξη ευπορία οι νεότεροι γεωγράφοι και ιστορικοί. Διχάζονται οι γνώμες τους σε πολλά σημεία για την πόλη αυτή. Συγκρούονται οι απόψεις των ερευνητών περί της θέσεως της Ευπορίας διότι, σύμφωνα με τον Πευτιγερριανό πίνακα, πρέπει να την αναζητήσουμε στη Σιντική και όχι στη Βισαλτία. Ο Πευτιγερριανός πίνακας την τοποθετεί 17 μίλια (25 χλμ.) νότια από την Ηράκλεια της Σιντικής. Λαμβάνοντας υπόψη τις παραπάνω αποστάσεις από την Ηράκλεια, πρέπει να την τοποθετήσαμε στο Νέο Πετρίτσι. Στην ίδια θέση την τοποθετεί και η γεωγραφία του κοσμογράφου Ραβενίου.

Με τις ίδιες αποστάσεις όμως μπορούμε να την αναζητήσουμε και γύρω από το Καλόκαστρο. Εκεί υπάρχει ένας λόφος με πολλά αρχαιολογικά ευρήματα και κτίσματα. Σώζονται τα θεμέλια και οι κολώνες κτισμάτων αρχαίου φρουρίου.

Στο λόφο Ασάρι αποκαλύφθηκαν ενεπίγραφες πλάκες με τιμητικά ψηφίσματα πρώτα προς τον Ιούλιο Καίσαρα το 44 π.Χ. και μετά στον αυτοκράτορα

²⁵⁶ Δήμιτσα, ό.π., τ. Β, σ. 510.

Νέρουα Τραϊανό το 98-101 μ.Χ. Χωρικός του Καλοκάστρου ανέφερε ότι στο λόφο Ασάρι βρήκε μια τεράστια ενεπίγραφη πλάκα και την έσπασε για οικοδομήσιμα υλικά.

Στο χωριό Προβατάς βρέθηκαν το 1962 τεμάχια από ραβδωτές κολώνες και ένα μέρος από κάποιο μεγάλο δοκάρι που ήταν τοποθετημένο πάνω από την κεντρική είσοδο ενός αρχαίου θεάτρου με την επιγραφή «Θέατρον Δι και Ρώμη και». Αποκλείεται να υπήρχε αρχαία πόλη με θέατρο προς τιμήν του Δία και της Ρώμης στον Προβατά, διότι η περιοχή του πλημμύριζε τακτικά από τον Στρυμόνα.

Μάλλον μεταφέρθηκαν στον Προβατά από τον απέχοντα δύο χιλιόμετρα λόφο Ασάρι του Καλοκάστρου επί Τουρκοκρατίας²⁵⁷.

Από τα ως άνω ευρεθέντα αρχαιολογικά ευρήματα στο λόφο Ασάρι του Καλοκάστρου συμπεραίνουμε ότι η πόλη Ευπορία βρισκόταν μάλλον εκεί και καταστράφηκε εξ ολοκλήρου στα τέλη του 2^{ου} μ.Χ. αιώνα, διότι από τότε χάνονται τα ίχνη της.

4.2.4. Γκαίρον

Το Γκαίρον μας είναι γνωστό από δύο πηγές: πρώτον, από τη γεωγραφία του ανωνύμου κοσμογράφου Ραβενίου, που το αναφέρει ως *Gregon* και το τοποθετεί ανάμεσα στις πόλεις Τράγιλο και Άρασο, και δεύτερον από τον Πευτιγγεριανό πίνακα που το γράφει ως *Graigo* και το τοποθετεί ανάμεσα στην Τράγιλο και την Ευπορία σε απόσταση οκτώ μιλίων από την πρώτη πόλη και δεκαεπτά από τη δεύτερη. Αν η Ευπορία ήταν στο Καλόκαστρο, το Γκαίρον, σε απόσταση δεκαεπτά μιλίων, πρέπει να ήταν στο χωριό Βέργη (Παλαιοχώρι).

Στη Βέργη αποκαλύφθηκαν αξιόλογες αρχαιότητες, αλλά αρχικά θεωρήθηκε ότι προέρχονταν από την αρχαία πόλη Βέργη, η οποία από τις ανασκαφές του 2006 διαπιστώθηκε ότι ήταν στο λόφο Τουμβίτσα του Νέου Σκοπού. Οι αρχαιότητες του χωριού Βέργη είναι μάλλον από την αρχαία πόλη Γκαίρον. Στο βίο του Γάιου Γράκχου του Πλουτάρχου αναφέρεται ότι στα χρόνια της δημοκρατίας το 123 π.Χ. θέσπισαν έναν αποικιακό αγροτικό νόμο (*lex agraria*) που διένειμε κλήρους κτημάτων στους πτωχούς αποστράτους Ρωμαίους. Η συσχέτιση του νόμου *agraria* με την παραπάνω βισαλτική πόλη *Graigo* μας βάζει τη σκέψη ότι το Γκαίρον ήταν αποικία κληρούχων της ρωμαϊκής εποχής.

Ο Δ. Σαμσάρης στην *Ιστορική Γεωγραφία*²⁵⁸ με τις αποστάσεις του Πευτιγγεριανού πίνακα καταλήγει στο συμπέρασμα ότι το Γκαίρον βρίσκεται πέντε χιλιόμετρα ΝΔ της κωμοπόλεως Τερπνής πάνω σε τρεις λόφους. Ο χώρος αυτός είναι γεμάτος από αρχαία νομίσματα και αγγεία. Στη νότια

²⁵⁷ Καφταντζή, *ό.π.*, τ. Α, σ. 281 και 307, τ. Β, σ. 117.

²⁵⁸ Σαμσάρη, *ό.π.*, σ. 113 και 125.

πλευρά τού ενός λόφου σώζεται και ένα μέρος του αρχαίου τείχους πάχους 1,5 μ. και ύψους 2 μ. Δίπλα από το λόφο οι αρχαιοκάπηλοι αποκάλυψαν την αρχαία νεκρόπολη και σύλησαν τριάντα αρχαίους τάφους.

4.2.5. Καλλίτεραι

Μοναδική πληροφορία για την πόλη Καλλίτεραι συναντούμε στη γεωγραφία του Πτολεμαίου (III.12, 13, 32, 35): «Βισαλτίας Άρρωλος, Ευπορία, Καλλίτεραι, Όσσα». Το όνομά της είναι ελληνικό και αυτό καθ' εαυτό υποδηλώνει σύγκριση με κάποια άλλη παλαιά θρακική κατεστραμμένη πόλη και κρίση ότι είναι καλύτερη και καταλληλότερη από άποψη τοποθεσίας, οχύρωσης και καρποφορίας της γης για αποίκους Μακεδόνες. Κτίστηκε από τους Μακεδόνες. Αναφέρεται ανάμεσα στις πόλεις Ευπορία και Όσσα. Αν η Ευπορία βρισκόταν στο λόφο Ασάρι του Παλαιοκάστρου, η πόλη Καλλίτεραι υποθέτουμε ότι βρισκόταν στα σωζώμενα αρχαιολογικά ερείπια πόλεως μεταξύ των κωμοπόλεων Τερπνής και Νικόκλειας.

Η αλήθεια είναι ότι δεν έχουμε καμιά τοπογραφική ένδειξη για τη θέση της πόλεως αυτής. Ο Δήμιτσας στη *Γεωγραφία* γράφει: «Εις τους ανατολικούς πρόποδας του Βερτίσκου όρους, έκειντο δύο άλλα πολίσματα αι Καλλίτεραι, ων η μεν Ορέσκια προς βορράν αι δε Καλλίτεραι νοτιότερον, και επειδή ουδεμίαν ακριβή πληροφορία έχομε περί της θέσεως αυτών ζητητέα φαίνονται μοι αμφότερα τα πολίσματα εν τη μεταξύ της νυν Νιγρίτας και του Σοχού περιοχή»²⁵⁹.

4.2.6. Τίντος

Το όνομα της πόλεως Τίντος σώθηκε σε τρία δίδραχμα νομίσματα που βρέθηκαν κατά τον P. Perdrizet στο Παγγαίο με την επιγραφή ΤΥΝΤ-ΕΝΟ-Σ (=Τυντένων ή Τυντενών). Η παράστασή τους είναι όμοια με τα νομίσματα των Ιχναίων και των Ορεσκείων.

Το ένα δίδραχμο φέρει την παράσταση του πολεμιστή οδηγού καβαλάρη με πανοπλία, που χωρίς περικεφαλαία ή πέτασο κινείται προς τα δεξιά. Η βάση και ο κύκλος του νομίσματος είναι από χονδρά σφαιρίδια.

Το άλλο δίδραχμο νόμισμα εικονίζει έναν τροχό από όστρακο και τέσσερις ακτίνες αψιδωτές. Ανάμεσα στις ακτίνες εικονίζονται δύο σφαιρίδια. Στην άλλη όψη εικονίζεται έγκοιλο τετράγωνο. Είναι εκτεθειμένα στη συλλογή του Σπόντη στο Μουσείο της Καβάλας και σε άλλα μουσεία²⁶⁰.

Διασώθηκε από την παράδοση παραφθαρμένο το όνομα της πόλεως Τίντος σε Τζίντζιος στο παλαιό όνομα του χωριού Σιτοχώρι Νιγρίτας, όπου

²⁵⁹ Δήμιτσα, *ό.π.*, τ. Β, σ. 508. Σαμσάρη, *ό.π.*, σ. 108.

²⁶⁰ Καφταντζή, *ό.π.*, τ. Α, σ. 467, αρ. 151-152.

αποκαλύπτονται στους γύρω λόφους διάφορα αρχαιολογικά ευρήματα που μαρτυρούν την ύπαρξη αρχαίας πόλεως. Από τα νομίσματα αυτά, στα οποία αναφέρεται το όνομα ΤΥΝΤ-ΕΝΟ-Σ συμπεραίνουμε ότι η πόλη υπήρχε από την αρχαϊκή μέχρι τη ρωμαϊκή εποχή²⁶¹.

Δεν αναφέρεται φυλή με το όνομα Τιντενών στα συγγράμματα των αρχαίων συγγραφέων ή στις αρχαιολογικές ενεπίγραφες πλάκες. Το όνομα των Τυντένων ή Τιντενών συγγενεύει μάλλον με τη φυλή των Τιτάνων που κατά τη μυθολογία ήταν απόγονοι του Τιτάνα, ενός γιου του Αξιού ποταμού.

Το όνομα Τιτάνες ή καλύτερα Τυντάνες έχει σχέση και με το παιάνισμα των Θρακών. Ο Στράβων αναφέρει (VII, απόσπασμα 40) ότι ο τρόπος που παιάνιζαν οι Θράκες λεγόταν από τους Έλληνες τιτανισμός, κατά απομίμηση της φωνής που εκβάλλουν στον παιάνα τους. Κατά την απαγγελία του παιάνα τους δεν έλεγαν τι-ταν αλλά τυν-ταν, και γι' αυτό γλωσσικά λέγονταν Τυντάνες και όχι Τιτάνες. Όταν απήγγειλαν το θρίαμβο τυν-ταν, τουν-ταν, τσιν-τσαν τζιν-τζαν ακούγονταν περισσότερο το ν από το τ. Αναφέρεται ακόμη και ένας λαός Ατιντάνες που κατοικούσε κοντά στα σύνορα της Μακεδονίας και γειτόνευε με τα ιλλυρικά βουνά (Στράβωνας, VII.7, 8). Κατά τον Στράβωνα (VII, απόσπασμα 38-39) ήταν Παίονες Πελαγόνες. Ονομάστηκαν κατά τη μυθολογία Πελαγόνες επειδή ήταν απόγονοι του γιου του Πελαγόνα, Αστροποιού. Όταν διώχθηκαν από τους Μακεδόνες το 700 π.Χ. μερικοί από τους Παίονες Πελαγόνες εγκαταστάθηκαν στην περιοχή του Στρυμόνα. Κατά τον Στράβωνα η Παιονία εκτείνεται έως την Πελαγονία και την Πιερία. Οι Πελαγόνες-Τυντάνες έκτισαν την πόλη Τίντος.

4.2.7. Όσσα

Άγνωστη είναι και η θέση της Όσσας. Την αναφέρει αόριστα ο Πτολεμαίος (III.12, 32) χωρίς καμιά άλλη πληροφορία. Επαφίεται στην κρίση του καθενός, με διάφορους συλλογισμούς, να την τοποθετήσει κάπου στη Βισαλτία ή στην Κρηστωνία. Οι περισσότεροι συγγραφείς την τοποθετούν στα ερείπια μιας αρχαίας πόλης στο Σοχό, παρότι η άποψή τους είναι επισφαλής²⁶².

Επειδή δεν υπάρχει καμιά συγκεκριμένη ιστορική πληροφορία για τον προσδιορισμό της θέσεώς της, οι ιστορικοί κάνουν υποθέσεις. Ο Ι. Σβορώνος κάνει γλωσσολογικές υποθέσεις στην επιγραφή «ΟΣΣΕΩΜ» ή «ΜΟΣΣΕΙΟ» που υπάρχει σε βισαλτικά νομίσματα. Αυτά ήταν νεότερα νομίσματα που ομοίαζαν με τα νομίσματα του βασιλέα της Μακεδονίας Αλεξάνδρου Α'.

Το νόμισμα της Όσσας εικονίζει άνδρα χωρίς γένια που φορεί πέτασο και κοντή χλαμύδα. Είναι όρθιος δίπλα στο άλογό του, που το οδηγεί προς τα δεξιά. Κρατάει δύο λόγχες πλάγια απομακρυσμένες μεταξύ τους. Από την

²⁶¹ Καφταντζή, ό.π., τ. Β, σ. 128-130.

²⁶² Δήμιτσα, ό.π., σ. 505.

άλλη πλευρά φέρει έγκοιλο ανάγλυφο τετράγωνο χωρισμένο στα τέσσερα με σταυρό και την επιγραφή ΜΟ-ΣΣ-Ε-Ο²⁶³. Υποστηρίζει ότι ήταν το όνομα του βασιλιά της Βισαλτίας Μωσέος, που το πήρε από την πόλη Μόσσα, τη μετέπειτα Όσσα, αφού της αποβλήθηκε το αρχικό Μ. Επειδή τα νομίσματα ομοιάζουν με τα νομίσματα του Αλεξάνδρου Α΄ υποθέτουμε ότι ήταν ο γιος του βασιλιά των Βισαλτών που ονομαζόταν Θρήιξ. Αυτός κατά τον Ηρόδοτο (VIII.116) τύφλωσε τους έξι γιους του επειδή παράκουσαν την εντολή του και ακολούθησαν τον Ξέρξη στην εκστρατεία του.

Το όνομα Όσσα εκλαμβάνεται γλωσσολογικά ότι έχει σχέση με την έννοια του ρήματος οσιώ=εξαγνίζομαι και με τις λέξεις οσία, ιερή και ευσεβής πόλη. Σύμφωνα με τη συνήθεια των Σλάβων να βάζουν στα τοπωνύμια ως κατάληξη τη συλλαβή -βα υπέθεσαν ότι η αρχαία Όσσα μετονομάστηκε Όσσοβα, Όζοβα ή Έζοβα. Υποθέτουμε ότι η αρχαία Όσσα βρισκόταν στη θέση της Έζοβας, στη σημερινή Δάφνη της Νιγρίτας. Υπήρχαν εκεί δύο κωμοπόλεις με το όνομα Έζοβα, η Άνω Έζοβα και η Κάτω Έζοβα. Το αρχαίο όνομα Όσσα ή Όσσαι είναι ταυτόσημο με το Ευσεβαί, όπως και το όνομα Εζεβαί έχει σχέση με τη λέξη ευσεβαί²⁶⁴.

4.2.8. Βρέα

Η Βρέα ήταν παλαιά Θρακική πόλη, την οποία ίδρυσε ο Περικλής το 446/445 π.Χ. στην περιοχή του Στρυμονικού κόλπου, δυτικά από τον Στρυμόνα κοντά στην Άργιλο, περίπου στο χωριό Βρασνά. Η ακριβής θέση της είναι άγνωστη. Ο Πλούταρχος αναφέρει (*Περικλής*, 11.5-6) ότι ο Περικλής έστειλε χίλιους κληρούχους στη Θράκη για να συγκατοικήσουν με τη θέλησή τους με τους Βισάλτες. Από τη φράση του Πλουτάρχου «συνοικήσοντας» (=να συγκατοικήσουν με τους εκεί κατοίκους) φαίνεται ότι οι Αθηναίοι δεν εξανάγκασαν τους χίλιους Αθηναίους κληρούχους της Βρέας να μεταναστεύσουν με τη βία στη Βισαλία, αλλ' ούτε και εξόντωσαν τους παλαιούς κατοίκους της. Οι μεταναστεύσαντες προέρχονταν από πτωχές κοινωνικές τάξεις, από τους ζευγίτες και τους θήτες.

Στο διασωθέν ιδρυτικό διάταγμα (CIA I.31) των αθηναϊκών αποικιών αναφέρεται ξεκάθαρα το όνομα της πόλεως Βρέα ως αποικίας των Αθηναίων: «εν Βρέα, περί της εν Βρέα αποικίας». Η ίδρυση της Βρέας συμπίπτει με την ίδρυση της Αμφιπόλεως το 437 π.Χ.

Διασώθηκε σε πέτρινη ενεπίγραφη πλάκα ο ιδρυτικός νόμος, το διάταγμα για την ίδρυση της αποικίας Βρέας ως εξής: «Η πόλη [Αθήνα] υποχρεώνεται να τελέσει θυσία χάριν της νέας πόλης και να εκλέξει δέκα γεωνόμους, έναν από κάθε φυλή, για να μοιράσουν τη χώρα. Να αναθέσει επίσης στον Αθηναίο

²⁶³ Καφταντζή, *ό.π.*, τ. Α, σ. 442.

²⁶⁴ Καφταντζή, *ό.π.*, τ. Β, σ. 130.

Ευκλείδη εξουσία απολυταρχική για να κτίσει την αποικία, η οποία επιβαλλόταν να συντηρεί τα ιερά τεμένη της μητρόπολης [Αθήνας] και να στέλνει κάθε χρόνο έναν ταύρο και δύο αμνούς στη γιορτή των Παναθηναίων. Οι άποικοι που τα ονόματά τους θα αναγράφονταν σε στήλη πέτρινη έπρεπε να ανήκουν στην τάξη των θητών και ζευγιτών και να αναχωρήσουν μέσα σε τριάντα μέρες. Σε περίπτωση κινδύνου της νέας αποικίας προβλεπόταν να τη βοηθήσουν οι άλλες αποικίδες πόλεις» κ.λπ. Ο ιδρυτικός νόμος δείχνει τα μέτρα που λαμβάνονταν για την κοινωνική προέλευση και την εγκατάσταση των αποίκων, για τη διανομή της γης από τους γεωνόμους, για τη χρηματική ενίσχυση αλλά και για την υπεράσπιση της αποικίας. Εδώ ρυθμίζονταν πολλές λεπτομέρειες της ίδρυσης της αποικίας Βρέας.

Οι μεταναστεύσαντες εξακολούθησαν να είναι Αθηναίοι πολίτες. Με τη μετανάστευσή τους οι έποικοι ανακούφιζαν την Αττική από τους ακτήμονες, που ζητούσαν νέο αναδασμό της γης, και γίνονταν φρουροί της κατεχομένης από τους Αθηναίους περιοχής της Βισαλτίας.

Μεγάλο ήταν το ενδιαφέρον των Αθηναίων για την περιοχή της Βισαλτίας και της Ηδωνίδας. Η ευφορία της γης, η πλούσια ναυπηγήσιμη ξυλεία των δασών της περιοχής και ιδιαίτερα τα χρυσωρυχεία και τα αργυρωρυχεία του Παγγαίου και του Δυσώρου προσείλκυσαν την προσοχή των Αθηναίων για την ίδρυση των αποικιών τους στις εκβολές του Στρυμόνα ποταμού.

Κατέλαβαν την Ηιόνα το 478/477 π.Χ. για να την έχουν ως βάση και ορμητήριο στον επιδιωκόμενο σκοπό τους. Η ίδρυση της αποικίας Βρέας στη Βισαλτία με χίλιους κληρούχους δικαιολογούνταν. Στάλθηκαν με τη συγκατάθεση της μητροπόλεως συνοδευμένοι από διορισμένο απ' αυτήν οικιστή.

Η πόλη Βρέα θεωρείτο πολιτικά ανεξάρτητη αλλά, ως αποικία των Αθηναίων, είχε στενό θυγατρικό δεσμό με τη μητρόπολη. Λάτρευαν τους ίδιους θεούς και κρατούσαν τα ίδια ήθη και έθιμα. Μετέφεραν φως από την εστία της πατρίδας τους και το κρατούσαν άσβεστο στην νέα τους πατρίδα. Ο αρχηγός οικιστής θεωρείτο εκπρόσωπος της μητροπόλεως. Ζητούσε τη συγκατάθεση της μητροπόλεως για τη δημιουργία της νέας αποικίας. Έστελναν στη μητρόπολη θεωρούς και πρέσβεις ως αντιπροσώπους στις μεγάλες δημόσιες γιορτές. Η μητρόπολη τους υποδεχόταν με τιμές. Συνδέονταν με αισθήματα αγάπης και αλληλοσυμπάθειας όπως η μάνα με την κόρη της. Ήταν ασέβεια να συγκρουσθούν.

Η ίδρυση κάθε νέας αποικίας επιδίωκε να αραιώσει τον αυξανόμενο πληθυσμό της μητροπόλεως. Να εξασφαλίσει στους πτωχούς πολίτες κλήρους γης στην αποικία, στους ζευγίτες και στους θήτες να αποκτήσουν ένα ζεύγος βοδιών στο νοικοκυριό τους. Φρόντιζαν να εξασφαλίσουν στους εντελώς άπορους πολίτες τους μια άνετη ζωή με αξιοπρέπεια.

Οι αποικίες αποτελούσαν την προφυλακή της μητροπόλεως για την εξάπλωση του εμπορίου της. Η ίδρυση της Αμφιπόλεως στη Ηδωνίδα και της Βρέας στη Βισαλτία ήταν ένα προκάλυμμα στην υπεράσπιση των συμφερόντων

των Αθηναίων στη βόρεια Ελλάδα για την κατοχύρωση του εμπορίου αυτών στις περιοχές της Μακεδονίας και της Θράκης.

Η προσπάθεια των πόλεων και των νησιών της νότιας Ελλάδος να ιδρυσουν αποικίες στα παράλια της Θράκης και της Μακεδονίας διακόπηκε με τη λήξη του Πελοποννησιακού Πολέμου.

Την προσπάθεια της ιδρύσεως αποικιών τη συνέχισαν αποκλειστικά για λογαριασμό τους οι Μακεδόνες και αργότερα οι Ρωμαίοι. Δεν έχουμε άλλες ιστορικές πληροφορίες, εκτός των Φιλίππων, για την ίδρυση ρωμαϊκών αποικιών στην ανατολική Μακεδονία. Ο αριθμός των ρωμαϊκών αποικιών στη Βισαλτία ήταν πολύ περιορισμένος.

Το όνομα Βρέα είναι θρακικό και σημαίνει πόλη. Όταν τοποθετείται η λέξη «βρία» στο τέλος του ονόματος του ιδρυτή μιας πόλεως σημαίνει στα θρακικά πόλη. Έτσι, π.χ. η Μεσημβρία ή Σηλυβρία είναι ονόματα που υποδηλώνουν πόλεις τις οποίες ίδρυσαν ο Μενές και ο Σύλης. Αντίστοιχα το όνομα Κωνσταντινούπολη δηλώνει την πόλη που ίδρυσε ο Μέγας Κωνσταντίνος.

Ο Στράβων (VII.6, 1) για τη λέξη βρία μας αναφέρει τα εξής: «Η Μεσημβρία, αποικία των Μεγαρέων, λεγόταν προηγουμένως Μενεμβρία, δηλαδή η πόλη του Μένα. Από τον Μένα που ήταν ιδρυτής και από τη λέξη βρία που θα πει 'πόλη' ονομάστηκε στα θρακικά Μενεβρία».

Κατά τον Ησύχιο, όταν έβαζαν οι Θρακιώτες στο τέλος του ονόματος ενός οικισμού ή χωριού τη λέξη βρία, π.χ. Σηλυβρία, Μενεμβρία ή Μασκοβρία, σήμαινε ότι επρόκειτο για αγροτική κωμόπολη. Δεν γνωρίζουμε για τη τύχη αυτού του οικισμού.

Η μνεία της Βρέας στα *Φιλιππικά* του Θεοπόμπου αποδεικνύει ότι υπήρχε και στη βασιλεία του Φιλίππου Β'. Για την περαιτέρω εξέλιξη της Βρέας και της αθηναϊκής κληρουχίας τίποτα άλλο δεν μας είναι γνωστό. Λέγεται ότι καταστράφηκε από τους Βισάλτες και οι κάτοικοί της σκόρπισαν ή μάλλον εγκαταστάθηκαν στην ακμάζουσα τότε Αμφίπολη. Ο πληθυσμός της Βρέας απορροφήθηκε από την Αμφίπολη και παρήκμασε²⁶⁵.

4.2.9. Άργιλος

4.2.9.1. Ίδρυση της πόλεως

Το όνομα Άργιλος κατά τον Πτολεμαίο (III.12, 32) είναι θρακικό, παρότι η πόλη ήταν αποικία των Ανδριωτών. Προέρχεται πιθανόν από το αργιλώδες αυτής έδαφος. Άλλοι λένουν ότι οι άποικοι Ανδριώτες την ονόμασαν Άργιλο επειδή κατά την ανέγερσή της παρουσιάστηκε κάποιο τετράποδο ιερό ζώο του θεού Ήλιου-Απόλλωνα, τυφλοπόντικας ή σαύρα που ζει υπογείως στους αγρούς. Ενισχύεται η άποψη αυτή, διότι βρέθηκαν νομίσματα των Αργιλίων με την παράσταση του τυφλοπόντικα.

²⁶⁵ Λαζαρίδη, *Αμφίπολις-Άργιλος*, σ. 33.

Βρίσκεται στους πρόποδες τω Κερδυλίων, ανάμεσα στα πρώτα από τη θάλασσα υψώματα και στις πλαγιές του βουνού Κερδύλιο, στη θέση Παλαιόκαστρο, λίγο ψηλότερα από το δρόμο, 4-5 περίπου χιλιόμετρα δυτικά της Αμφιπόλεως. Ήταν κτισμένη στην πλαγιά και την κορυφή του λόφου του Παλαιόκαστρου.

Είχε φυσικό μικρό λιμάνι στην παραλία, που αποτελούσε προ του 437 π.Χ. το εμπορικό κέντρο στις εκβολές του Στρυμόνα. Ήταν το επίνειο του χερσαίου χώρου και η διέξοδος όλης της ενδοχώρας της Βισαλτίας, της Μυγδονίας και της Ηδωνίδας προς τη θάλασσα προ της ιδρύσεως της Ηιόνας και της Αμφιπόλεως. Άλλοτε ήταν το λιμάνι όλης της περιοχής της Βισαλτίας. Το λιμάνι αυτό καλύφθηκε από αλληπάλληλες προσχώσεις επί 2.500 χρόνια, οι οποίες το κατέστρεψαν και σκέπασαν τα πάντα. Σώζονται μόνο μερικοί μώλοι αυτού.

Ο γεωγράφος Στράβων (VII, απόσπασμα 33) τοποθετεί την αρχαία Άργιλο μαζί με τις άλλες γύρω πόλεις στις εκβολές του Στρυμόνα και ο Δήμιτσα στα Κερδύλια²⁶⁶. Η άποψη του Δήμιτσα έρχεται σε αντίθεση με τον Θουκυδίδη (V.6, 8,), ο οποίος καθορίζει ακριβώς τη θέση του Κερδυλίου που ανήκε στους Αργίλιους. Το Κερδύλιο βρισκόταν όχι πολύ μακριά από την Αμφίπολη, δυτικά σε ένα ύψωμα πέρα από τον Στρυμόνα. Από το Κερδύλιο φαίνονταν πολύ καλά όλα όσα γίνονταν μέσα στην Αμφίπολη. Από την Άργιλο δεν φαίνεται η Αμφίπολη. Κακώς ο Περντριζέτ την αναζητεί στη λίμνη της Βόλβης. Είναι επιβεβαιωμένη η θέση της από τα πολλά αρχαιολογικά ευρήματα.

Ως θρακική πόλη υπήρχε και πριν την εγκατάσταση των Ανδριωτών. Είναι αρχαιότατη θρακική πόλη, διότι αποικίστηκε τον 7^ο αιώνα π.Χ. από τους Ανδριώτες. Ο Θουκυδίδης (IV.103) γράφει: «Αργίλιοι άποικοι των Ανδρίων». Οι Ανδριώτες στα πλαίσια της μεγάλης αποικιακής επιχείρησης του 655-654 π.Χ. ίδρυσαν αρκετές αποικίες στην ανατολική χερσόνησο της Χαλκιδικής και στην περιοχή του Στρυμονικού κόλπου, όπως τη Σάνη, την Άκανθο, τα Στάγειρα και την Άργιλο²⁶⁷.

Από τα αρχαιολογικά ευρήματα φαίνεται ότι και πριν την ίδρυση της αποικίας από τους Ανδριώτες το 665 π.Χ. η περιοχή κατοικούνταν από Βισάλτες και Θράκες. Ήταν η αρχαιότερα ελληνική αποικία των Ανδριωτών σε χερσαίο θρακικό έδαφος. Συγκέντρωνε πολλά φυσικά γεωγραφικά προσόντα.

Το κλίμα της περιοχής είναι μεσογειακό, διότι την προστατεύει ο όγκος των Κερδυλίων από τους βόρειους ανέμους το χειμώνα. Έχει ήπιο κλίμα στα παράλια και δριμύ με χιονοπτώσεις και παγετούς το χειμώνα στο όρος Κερδύλιο. Η θάλασσα της εξασφαλίζει δροσιά το καλοκαίρι. Από απόψεως παραγωγής ήταν πλούσια πόλη. Λόγω του καλού κλίματος της περιοχής της Βισαλτίας και της Κρηστωνίας, είχε πυκνή βλάστηση και πρώιμη ωρίμανση των καρπών της συκιάς, της αμπέλου και της ελαίας και της λοιπής παρα-

²⁶⁶ Δήμιτσα, ό.π.

²⁶⁷ Πτολεμαίος, III.12, 22. Θουκυδίδης, IV.84, 88, 109.

γωγής την άνοιξη. Στο έργο *Δειπνοσοφιστές* του Αθήναιου (Γ.77^ε) αναφέρονται τα εξής: «Περί την Βισαλτίαν και Αμφίπολιν και Κρηστωνίαν της Μακεδονίας έαρος μεσούντος τας μεν συκάς σύκα, τας δε αμπέλους βότρους, τας δε ελαίας εν ω χρόνο βρύειν εικός ην αυτάς ελαίας ενεγκείν και ευχήσαι πάντα Φίλιππον».

Καλλιεργούσαν δημητριακά, αμπέλια και διάφορα οπωροφόρα δένδρα. Ασχολούνταν και με την κτηνοτροφία αιγοπροβάτων, βοοειδών, ημιόνων και αλόγων. Από το λιμένα της γίνονταν οι εξαγωγές των γεωργικών προϊόντων της Βισαλτίας, αλλά και των μεταλλευμάτων χρυσού και αργύρου των μεταλλίων της Βισαλτίας και της Κρηστωνίας.

Τα ακριβή σύνορά της, ως πόλης κράτους, δεν είναι απόλυτα εξακριβωμένα. Νότια ήταν η θάλασσα, δυτικά οι κορυφές των Κερδυλίων, βόρεια ο χείμαρρος Τουσλή και ανατολικά ο Στρυμόνας. Τα ανατολικά σύνορά της μετακινήθηκαν δυτικότερα, όταν ιδρύθηκε η Αμφίπολη.

Την αναφέρει πρώτος ο Ηρόδοτος (VII.115) διηγούμενος την πορεία της εκστρατείας του Ξέρξη στα παράλια του Στρυμόνα. Γράφει: «Αφού ξεκίνησε ο στρατός απ' τον Στρυμόνα πέρασε κοντά από μια ελληνική πόλη, την Άργιλο, που είναι στη δυτική παραλία. Αυτή λοιπόν και η χώρα που είναι από πάνω της έχει το όνομα Βισαλτία. Από εκεί αφήνοντας προς τα αριστερά τον κόλπο που εκτείνεται προς το ναό του Ποσειδώνα, διά της πεδιάδας του Συλέως και έπειτα την ελληνική πόλη Στάγιρα έφθασε στην Άκανθο, σύροντας όλα τα έθνη που κατοικούσαν γύρω από το Παγγαίο όρος. Όσους μεν κατοικούσαν σε παραθαλάσσια μέρη τους ναυτολογούσαν στα πλοία ενώ οι ορεινοί ακολουθούσαν το πεζικό».

Σύμφωνα με τη διήγηση της πορείας του Ξέρξη η Άργιλος ήταν ελληνική πόλη στην περιοχή της Βισαλτίας. Βρισκόταν στα δυτικά παράλια του Στρυμονικού κόλπου, όχι πολύ μακριά από τον Στρυμόνα και την Αμφίπολη. Ο στρατός μόλις πέρασε τις γέφυρες του Στρυμόνα ως πρώτη πόλη συνάντησε την Άργιλο. Ήταν οχυρωμένη σε ύψωμα πάνω από τη θάλασσα, στη νοτιοανατολική πλευρά των Κερδυλίων. Την παρέκαμψε ο Ξέρξης στα δεξιά του για να μη χρονοτριβήσει.

Δεν είχε πολεμικό στόλο η Άργιλος, διότι δεν την διευκόλυνε ο λιμένας για να αναπτύξει ναυτική πολεμική δύναμη. Αν ασχολούνταν ιδιαίτερα με τη ναυσιπλοΐα θα τους ναυτολόγούσε ο Ξέρξης με τη βία, όπως έκαμε σε όλες τις παραθαλάσσιες πόλεις. Ο δικός της λιμένας, μετά από την ανάπτυξη της Ηϊόνας, εξυπηρετούσε μόνο το τοπικό εμπόριο, το ψάρεμα και την επικοινωνία των κατοίκων με τις παραθαλάσσιες πόλεις.

Ως θρακική πόλη ήταν σύμμαχος των Τρώων. Στους περσικούς πολέμους έγινε φόρου υποτελής στους Πέρσες, αλλά δεν οδηγήθηκε με τη βία στην εκστρατεία κατά των Ελλήνων.

Λεπτομέρειες για τη θέση και την πολιτική τοποθέτηση της Αργίλου μας δίδει ο Θουκυδίδης (IV.103, V.6), όταν ο Βρασίδης, ο βασιλιάς της Σπαρτια-

τών, μετέφερε το 424 π.Χ. τον Πελοποννησιακό Πόλεμο στην Αμφίπολη. Γράφει συγκεκριμένα: «Το δειλινό έφθασε στην Αυλώνα και το Βορμίσκο, εκεί όπου η λίμνη Βόλβη χύνεται στη θάλασσα, δείπνησε και προχώρησε τη νύκτα. Ήταν χειμώνας και ψιλοχιόνιζε. Γι' αυτό ακριβώς προχώρησε ταχύτερα, θέλοντας να μην τον αντιληφθούν οι Αμφιπολίτες, εκτός από εκείνους που πρόδωσαν την πόλη. Στην Αμφίπολη ως γνωστόν κατοικούσαν και Αργίλιοι. Αυτοί μαζί με άλλους δυσареστημένους συνωμότησαν να προδώσουν την πόλη. Πείσθηκαν στην απόφασή τους από τον Περδίκκα και από τους Χαλκιδείς. Οι Αργίλιοι ήταν πάντοτε ύποπτοι στους Αθηναίους. Όταν ήλθε ο Βρασίδης, τους παρουσιάστηκε η ευκαιρία να πείσουν τους συμπατριώτες τους, που έμειναν στην Αμφίπολη, να προδώσουν την πόλη. Δέχτηκαν τον Βρασίδα στην Άργιλο και αποστάτησαν από τους Αθηναίους τη νύκτα εκείνη. Πριν ξημερώσει εγκατέστησαν το στρατό στη γέφυρα του ποταμού Στρυμόνα που βρισκόταν έξω από την Αμφίπολη».

Οι Αργίλιοι μέχρι τότε ήταν σύμμαχοι των Αθηναίων. Μνημονεύονται στους φορολογικούς καταλόγους ως σύμμαχοι αυτών. Πλήρωναν υποχρεωτικά επί τριάντα χρόνια, από το 454 μέχρι το 424 π.Χ., εκτός από το 428/7 π.Χ., στην αρχή ενάμισι και μετά ένα τάλαντο φόρο το χρόνο στους Αθηναίους. Το 437/6 π.Χ. ιδρύθηκαν στη γειτονιά της η Αμφίπολη και η Βρέα. Μειώθηκε ο φόρος σε 1.000 δραχμές. Πιθανόν να προήλθε, κατά τον Περντριζέτ, από την παραχώρηση εδαφών της Αργίλου δυτικά του Στρυμόνα στις νεοουσταθείσες αποικίες των Αθηνών για να διευθετήσουν τις συνοριακές διαφορές της Αμφιπόλεως και της Αργίλου. Δεν είχαν πολλή εμπιστοσύνη μεταξύ τους οι Αθηναίοι και οι Αργίλιοι. Πάντοτε αλληλοϋποψιάζονταν. Το 421 π.Χ. ανέβασαν και πάλι οι Αθηναίοι το φόρο της Αργίλου στο ενάμισι τάλαντο. Οι Αργίλιοι ήθελαν να απαλλαγούν από τη μακροχρόνια φορολογία και την καταπίεση των Αθηναίων. Υπήρχε φθόνος των Αργιλιών κατά των Αμφιπολιτών και μίσος κατά των Αθηναίων. Το απέδειξαν έμπρακτα με την άφιξη του σπαρτιατικού στρατού στην Άργιλο το 424 π.Χ.²⁶⁸

Αποσκίρτησαν από την Αθηναϊκή συμμαχία και βοήθησαν τον Βρασίδα να καταλάβει την Αμφίπολη. Οι εγκατεστημένοι στην Αμφίπολη Αργίλιοι βοήθησαν τους Σπαρτιάτες για την κατάληψη της Αμφιπόλεως.

Στη Νικίειο Ειρήνη το 421 π.Χ. αποφασίστηκε οι Λακεδαιμόνιοι με τους συμμάχους τους να επιστρέψουν στους Αθηναίους τις πόλεις Αμφίπολη, Άργιλο, Στάγειρα, Άκανθο, Όλυνθο και Σπάρταλο. Όσοι από τους κατοίκους των πόλεων αυτών ήθελαν να μείνουν ελεύθεροι από τους Αθηναίους μπορούσαν να μεταβούν με τα υπάρχοντά τους σε οποιαδήποτε άλλη πόλη προτιμούσαν. Με τη Νικίειο Ειρήνη οι παραπάνω πόλεις γίνονταν μεν αυτόνομες, αλλά θα πλήρωναν και πάλι το φόρο που ορίστηκε τον καιρό του Αριστείδη. Δεν θα ήταν υποχρεωμένες να είναι σύμμαχοι των Αθηναίων ή των

²⁶⁸ Θουκυδίδης, IV.103.

Λακεδαιμονίων. Επιτρεπόταν στους Αθηναίους να τους πείσουν να γίνουν σύμμαχοι με τη θέλησή τους²⁶⁹. Η Άργιλος αναγράφεται και σε έναν κατάλογο των θεαροδόκων του ιερού του Ασκληπιού της Επιδαύρου μεταξύ 365 και 311 π.Χ., που σημαίνει κατά τον N. Hammond ότι η πόλη την περίοδο αυτή ήταν αυτόνομη και είχε θρησκευτικές σχέσεις με την Επίδαυρο. Αναφέρεται θεαρόδοκος ο Ονήσανδρος.

Στο ιστορικό της έχει πολλούς αγώνες για την αυτονομία και την ανεξαρτησία της με πολλές συμμαχίες αλλά και αποσκιρτήσεις απ' αυτές. Είχε έντονη πολιτική δραστηριότητα και αύξηση του πληθυσμού της πριν την ίδρυση της Αμφιπόλεως, ώστε να δημιουργήσει και άλλες δικές της αποικίες, τα Κερδύλια και την Τράγιο, μετοικίζοντας τους κατοίκους της σ' αυτές.

Η Άργιλος αναφέρεται από τον Θουκυδίδη (I.132-134) και στην εποχή του Πausanias όταν έστειλε με έναν Αργίλιο γραμματοκομιστή την τελευταία επιστολή του προς τον Αρτάβαζο. Ο Αργίλιος αυτός ήταν φίλος και πολύ έμπιστος του Πausanias. Φοβήθηκε όμως να μεταφέρει την επιστολή εκείνη στον Αρτάβαζο, διότι μέχρι τότε κανείς από τους αγγελιαφόρους που είχαν πάει επιστολή στον Αρτάβαζο δε γύρισε ζωντανός στην Ελλάδα. Αντί να μεταφέρει την επιστολή της προδοσίας στον Αρτάβαζο την άνοιξε και όταν είδε τι τον περίμενε την παρέδωσε στους εφόρους της Σπάρτης. Πριν την ανοίξει φρόντισε να φτιάξει πλαστή σφραγίδα για να σφραγίσει την επιστολή αν η υποψία του αποδεικνυόταν αβάσιμη. Δεν ήθελε να αντιληφθεί ο Πausanias το άνοιγμα αυτής σε περίπτωση που θα τη ζητούσε για να αλλάξει κάτι από εκείνα που έγραφε. Όταν την άνοιξε και διάβασε το περιεχόμενό της έφριξε. Διαπίστωσε αυτά που υποψιαζόταν. Μεταξύ άλλων ο Πausanias έγραφε στον Αρτάβαζο να σκοτώσει τον αγγελιαφόρο γραμματοκομιστή μόλις παραλάβει την επιστολή²⁷⁰.

Η παραπάνω ενέργεια του Αργιλίου δεν θεωρείται ως παράβαση του καθήκοντός του, αλλά δείχνει άνθρωπο με μεγάλη παρατηρητικότητα, ευφυΐα και προνοητικότητα για να σώσει ολόκληρη την Ελλάδα από την προδοσία του Πausanias στους Πέρσες. Πρόκειται για πολύ έξυπνο Αργίλιο, ο οποίος παρατήρησε τι έγινε στους άλλους αγγελιαφόρους και ενήργησε με σύνεση και αποτελεσματικότητα.

4.2.9.2. Ανασκαφές στην Άργιλο

Οι τελευταίες αρχαιολογικές ανασκαφές της Εφορείας Αρχαιοτήτων Καβάλας, με τη συνεργασία του καναδικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου Αθηνών (Πανεπιστήμιο του Μόντρεαλ) και με επικεφαλής τον αρχαιολόγο Jacques

²⁶⁹ Θουκυδίδης, V.18.

²⁷⁰ Θουκυδίδης, I.132-134.

Perreault (Ζακ Περρώ) και από την Εφορεία Καβάλας τον Ζήση Μπόνια, έφεραν στην επιφάνεια πολλά ευρήματα.

Ο σπουδαιότερος δρόμος της Αργίλου ήταν ο παραλιακός, από όπου πέρασε ο Ξέρξης με το στρατό του. Στη δυτική όχθη του Στρυμόνα υπήρχε άλλος δρόμος που τη συνέδεε με τις πόλεις της Βισαλτίας, την Τράγυλο, τη Βέργη και τις άλλες. Ένας άλλος δρόμος στους λόφους δίπλα από τη θάλασσα συνέδεε την Αργίλο με τον υπαγόμενο σε αυτήν συνοικισμό Κερδύλιο.

Σώθηκε ο ανηφορικός δρόμος από το λιμάνι προς την αγορά της Αργίλου στρωμένος με πλάκες. Σώθηκαν και μερικοί τοίχοι κατοικιών εκατέρωθεν. Διαφέρουν της βισαλτικής αρχιτεκτονικής. Μας θυμίζουν περισσότερο την κυκλαδίτικη αρχιτεκτονική. Η πόλη είχε μεγάλη φυσική οχύρωση.

Στην κορυφή του λόφου ήταν η ακρόπολη που είχε εξαιρετική θέα προς όλες τις κατευθύνσεις. Είχε τριγωνικό σχήμα εκτάσεως δώδεκα περίπου εκταρίων. Σώζεται σ' αυτή ένα συγκρότημα κατοικιών. Ένα οικοδόμημα, 14X14 μ., θεωρήθηκε στην αρχή ως ναός, αλλά από τα ευρήματα αποδείχθηκε ότι ήταν κάποιο αρχοντικό οίκημα, κτίσμα της μακεδονικής εποχής. Έχει ασβεστωμένους τους τοίχους και το δάπεδο πλακοστρωμένο. Ήταν κατοικία κάποιου Μακεδόνα εταίρου και μοιάζει με μακεδονικά ανάκτορα.

Στο ισόγειο αποκαλύφθηκε ένα μεγάλο για την εποχή του ελαιотριβείο. Σώζονται το πιθάρι που έπλεναν τις ελιές πριν τις αλέσουν, οι χώροι του πιεστηρίου και οι δεξαμενές που συγκέντρωναν το λάδι. Είναι μια απόδειξη ότι καλλιεργούσαν ελιές.

Βρέθηκαν νομίσματα της Αργίλου. Ένα νόμισμα σ' όλη την επιφάνεια από τη μια πλευρά έχει το σύμπλεγμα των γραμμάτων Α, Ρ, Γ και από την άλλη στεφάνι δάφνης. Προωθούσε τα πολυτελή αυτά μέταλλα μέχρι την Περσία. Λόγω της υπάρξεως χρυσού και αργύρου είχε δικό της νομισματοκοπείο²⁷¹.

Ανέπτυξε μεγάλη πολιτική επιρροή στην περιοχή διότι δημιούργησε δύο νέες αργλικές αποικίες, τα Κερδύλια και την Τράγυλο της Βισαλτίας.

Στην παραλία, κοντά στο λιμάνι, αποκαλύφθηκαν το 1973 δύο μακεδονικοί τάφοι. Με ειδοποίησαν τότε ως έκτατο επιμελητή αρχαιοτήτων του νομού Σερρών να μεταβώ επειγόντως στον τόπο της αποκαλύψεώς τους για να διαπιστώσω περί αυτών. Πήγα αυθημερόν και διαπίστωσα ότι επρόκειτο περί αξιόλογων τάφων της μακεδονικής εποχής. Μου θύμισαν τον τάφο των Μυκηνών, γιατί είχαν μακρύ διάδρομο με μαρμάρινες θύρες. Ειδοποίησα αμέσως την Εφορεία Κλασικών Αρχαιοτήτων Καβάλας για να επιληφθούν οι αρμόδιοι του θέματος. Είναι τάφοι μάλλον ανωτέρων Μακεδόνων αξιωματικών που φονεύθηκαν σε κάποια εκστρατεία και ετάφησαν με τιμές σε μεγαλοπρεπείς τάφους όπως τους άρμοζε.

²⁷¹ Καφταντζή, ό.π., τ. Α, σ. 458. Λιάμπη Κ., «Το νομισματοκοπείο της Αργύλου», στο *Η Νιγρίτα-Η Βισαλτία διά μέσου της ιστορίας*, Πρακτικά Β' Επιστημονικού Συμποσίου, Νιγρίτα 17-20 Οκτωβρίου 1996, σ. 45-58.

Ο ακριβής πληθυσμός της Αργίλου μας είναι άγνωστος. Προσπάθησαν να τον προσδιορίσουν από το φόρο του ενάμισι ταλάντου που πλήρωνε κάθε χρόνο (το 453-2 π.Χ) στην Αθηναϊκή συμμαχία. Εσφαλμένα συμπέραναν ότι κατά τον 5^ο αιώνα π.Χ. οι κάτοικοι της Αργίλου ανέρχονταν στις 41.000. Πριν την ίδρυση της Αμφιπόλεως δεν ήταν πολύ μεγάλη πόλη. Ήταν μια υπολογίσιμη εύρωστη οικονομικά πόλη-κράτος με 6.000-7.000 περίπου κατοίκους.

Από την εποχή της ιδρύσεως της Ηιόνας και της Αμφίπολεως εξασθένησε η Άργιλος, διότι αρκετός αριθμός Αργιλιών εγκαταστάθηκε στις νέες γειτονικές πόλεις. Η ανάπτυξη των δύο αυτών πόλεων συνδέεται με την παρακμή της Αργίλου. Μειώθηκε αρκετά ο πληθυσμός της. Έγινε η μικρότερη πόλη. Διατηρείτο μέχρι τους ρωμαϊκούς χρόνους, διότι αναφέρεται από το γεωγράφο Στράβωνα (VII.33) μεταξύ των πόλεων της περιοχής του Στρυμόνα.

Πότε και από ποιους καταστράφηκε η Άργιλος δεν μας είναι γνωστό. Για την πολιτική, θρησκευτική, πολιτιστική και κοινωνική οργάνωσή της δεν έχουμε γραπτές και αρχαιολογικές πληροφορίες. Αγνωστές πολλές ιστορικές λεπτομέρειες για την κοινωνία, το κράτος, τον πολιτισμό και τις εξωτερικές σχέσεις αυτής της πόλης-κράτους.

4.2.10. Κερδύλιο

Το Κερδύλιο βρισκόταν στη θέση των δύο γνωστών χωριών Άνω και Κάτω Κερδύλια, στο βουνό Κερδύλιο στο ύψωμα 339. Το αναφέρει ο Θουκυδίδης (V.6-8), όταν μεταφέρθηκε το πεδίο μάχης του Πελοποννησιακού Πολέμου στην Αμφίπολη. Γράφει ότι όταν ο βασιλιάς των Σπαρτιατών Βρασίδης, μόλις πληροφορήθηκε τις κινήσεις του στρατηγού των Αθηναίων Κλέωνα στρατοπέδευσε και αυτός απέναντι των Αθηναίων στο Κερδύλιο. Το μέρος αυτό ανήκε στους Αργίλιους και βρισκόταν σε ένα ψήλωμα πέρα από το ποτάμι του Στρυμόνα. Το μέρος αυτό δεν είναι μακριά από την Αμφίπολη κι από εκεί φαίνονται όλα πάρα πολύ καλά. Ο Βρασίδης με χίλιους πεντακοσίους στρατιώτες έμεινε στρατοπεδευμένος στο Κερδύλιο και μόλις είδε τους Αθηναίους να μετακινούνται κατέβηκε και αυτός από το Κερδύλιο και μπήκε στην Αμφίπολη.

Το Κερδύλιο ανήκε στην εξουσία της Αργίλου, αλλά το 421 π.Χ. αποσπάστηκε και απέκτησε αυτονομία και έκοψε δικό του νόμισμα. Ήταν οικισμός μεταξύ Β' και Γ' κατηγορίας.

Οι παλαιοί αρχαιολόγοι είχαν διαστάμενες απόψεις ως προς την ακριβή τοποθεσία του αρχαίου Κερδυλίου. Άλλοι το τοποθετούσαν στα Κάτω Κερδύλια και άλλοι στα Άνω. Στηρίχθηκαν στα διάσπαρτα αρχαιολογικά ευρήματα, τις επιτύμβιες πλάκες και τις επιγραφές που τις μετέφεραν οι σύγχρονοι κάτοικοι στο χωριό τους για να στολίσουν τα οικήματα, το ναό, το σχολείο και τις ιδιωτικές κατοικίες τους.

Στη δοκιμαστική ανασκαφή του Σ. Πελεκίδη το 1920, που έκανε στο λόφο Γκραντίσκο, αποκαλύφθηκαν θεμέλια κατοικίας του 6^{ου} και 5^{ου} π.Χ. αιώνα και άφθονα διάσπαρτα όστρακα αγγείων. Αποδείχθηκε ότι ήταν η θέση των Κερδυλίων σε τόπο μετέωρο δυτικά του Στρυμόνα απέναντι από την Αμφίπολη, από όπου φαίνονται όλες οι λεπτομέρειες της Αμφιπόλεως. Ο λόφος Γκραντίσκος, που σημαίνει στα σλαβικά φρούριο, οχυρό, ακρόπολη και χρησιμοποιήθηκε στο, Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο ως παρατηρητήριο των Άγγλων, αποδείχθηκε από την προσωρινή ανασκαφή του αρχαιολόγου κ. Πελεκίδη ως τόπος των αρχαίων Κερδυλίων²⁷².

Με την εκσκαφή για την τοποθέτηση του μεγάλου σταυρού στο λόφο Γκραντίσκο στη μνήμη των 229 σφαγιασθέντων υπό των Γερμανών Κερδυλιωτών στις 17-10-1941, η έφορος κλασικών αρχαιοτήτων Καβάλας κα Χάιδω Κουκούλη-Χρυσανθάκη έκανε το 1982 μια δοκιμαστική τομή ανασκαφής στη νότια πλαγιά του ως άνω λόφου και αποκάλυψε το τείχος και τη νότια πύλη των αρχαίων Κερδυλίων. Είναι κτισμένο με μεγάλους πωρόλιθους σε πλάτος δύο μέτρων. Αποκαλύφθηκε ο λιθόστρωτος δρόμος που οδηγούσε στην κορυφή του λόφου. Όλος ο λόφος περιεβάλλετο με τείχος και φαινόταν από την παραλία σαν μια αετοφωλιά. Καταλάμβανε μεγάλο χώρο, διότι είχε τη δυνατότητα να φιλοξενήσει τους χίλιους πεντακόσιους Σπαρτιάτες στρατιώτες του Βρασίδα. Το αποκαλυφθέν τείχος δεν είναι το αρχικό που έκτισαν οι άποικοι Ανδριώτες του 6^{ου} και 5^{ου} π.Χ. αιώνα. Από τα αρχαιολογικά ευρήματα αποδεικνύεται ότι είναι το δεύτερο τείχος που ξανακτίστηκε το 320-300 π.Χ.

Κατοικούνταν αρχικά από Ανδριώτες αποίκους, διότι ήταν αποικία των Αργιλίων. Απέκτησε αργότερα και πολλούς ετεροδημότες από άλλες πόλεις. Εξαρτιόταν μέχρι το 421 π.Χ. από την Άργιλο.

Το Κερδύλιο σημείωσε μεγάλη ανάπτυξη ως ανεξάρτητη πόλη σε βαθμό που εξέδωσε και ένα μικρό χάλκινο νόμισμα με την επιγραφή ΚΕΡ. Εικονίζει το κεφάλι της θεάς Δήμητρας προς τα δεξιά με τα μαλλιά μαζεμένα σε κότσο. Στην πίσω πλευρά του νομίσματος φέρει την επιγραφή Κ-Ε-Ρ και στη μέση κύπελο (σκύφο δίωτο) με δύο λαβές και μισοσφαιρική βάση. Κάτω εικονίζεται ένα σπυρί κριθάρι²⁷³. Η ρίζα του ονόματος του κέαρ-καρ έχει σχέση με τη λέξη καρδιά που σημαίνει μεταφορικά ανδρεία, ανδρειωσύνη. Κατά τον Στράβωνα «καρδιά γαρ το ανδρώδες και πολεμικόν λέγεται». Άλλες ιστορικές πληροφορίες από την αρχαιότητα δεν έχουμε.

Στη εποχή του Βυζαντίου υπέστησαν πολλές επιθέσεις από τους Σλάβους. Στην περιοχή εγκαταστάθηκαν Σλάβοι που αποτέλεσαν τις Σλαβηνίες, τους Ρυγχύτες και τους Στρυμονίτες. Οι δεύτεροι έγιναν μάστιγα για την περιοχή της Βισαλτίας. Οι τακτικές επιθέσεις αυτών ανάγκασαν τους Κερδυλιώτες να

²⁷² Σαμσάρη, ό.π., σ. 106.

²⁷³ Καφταντζή, ό.π., τ. Α, σ. 465, αρ. 145.

μετακινηθούν στο εσωτερικό των Κερδυλίων για μη φαίνονται από τη θαλάσσια και να μη γίνονται συχνά στόχος των πειρατών και των Στρυμονιτών.

Στην Τουρκοκρατία τα Κερδύλια ονομάζονταν Μπουγιούκ (μεγάλη) και Κουτσούκ (μικρά) Όρσοβα και Κρούσοβα. Άνω και Κάτω Κρούσια ονομάζονταν στον πληθυντικό τα δύο χωριά. Το 1941 οι Γερμανοί σκότωσαν 129 άνδρες και έκαψαν όλα τα σπίτια επειδή το πρώτο ανταρτικό σώμα κατά των κατακτητών προερχόταν από τα Κερδύλια.

4.2.11. Άρρωλος

Μεγάλο πρόβλημα δημιουργεί στους ερευνητές της ιστορίας και η πόλη Άρρωλος.

Ο Πτολεμαίος (III.12, 23) αναφέρει: «Βισαλτίας Άρρωλος Ευπορία», παραλείποντας την πόλη Άργιλο. Ο Δήμιτσας και άλλοι συγγραφείς υπέθεσαν ότι με το όνομα Άρρωλος εννοούσε την πόλη Άργιλο. Οι υποθέσεις αυτές όμως δεν επιλύουν το πρόβλημα, αλλά το κάνουν πολυπλοκότερο. Στο λεξικό του Σουίδα αναφέρεται: «Άρρωλος όνομα πόλεως». Ο Στράβων (VII, απόσπασμα 20) γράφει ότι η Άρρωλος βρίσκεται μέσα στο βάθος του Θερμαϊκού κόλπου της Θεσσαλονίκης, αλλά κάνει λάθος, διότι στο βάθος του Θερμαϊκού κόλπου είναι η Θεσσαλονίκη και όχι η Άρρωλος.

Λόγω των πολλών δυσκολιών μερικοί ταυτίζουν την Άρρωλο του Πτολεμαίου με την Άραυλο του Ιεροκλή (*Συνέκδημος*, 640.7) και με την Άραλο του Κ. Πορφυρογέννητου (*Περί Θεμάτων*, 2.38). Μερικοί την ταυτίζουν με την Άργιλο του Ηροδότου (VII.115) και του Θουκυδίδη (I.132-133 και IV.103). Όλα είναι υποθέσεις.

Μπορούμε να στηριχθούμε στο ξεκάθαρο κείμενο του Πτολεμαίου (III.12, 23 και 13, 35): «Βισαλτίας Άρρωλος Ευπορία» και στο πήλινο κόσμημα που βρέθηκε στον παλαιό δημόσιο δρόμο Σερρών–Θεσσαλονίκης στο μεγάλο λόφο μεταξύ Στρυμονικού και Καλοκάστρου. Είναι ένα κόσμημα από ψημένο στρογγυλό κεραμίδι διαστάσεων 0,022Χ0,026 μ. Από τη μια πλευρά φέρει ανάγλυφη παράσταση γυμνού θεού, αθλητή ή πολεμιστή και εκατέρωθεν της παράστασης κάθετη επιγραφή «ΑΡΩΛΙΩΝ ΔΗΜΟΝΙΚΟΣ» και από την άλλη πλευρά έχει δύο τρυπούλες που ενώνονται μεταξύ τους. Χρησιμοποιούνταν ως κονκάρδα. Ραβόταν μέσα από τις τρυπούλες στο στήθος ή στο πέτο του ενδύματος του ανθρώπου που το φορούσε. Η επιγραφή «ΑΡΩΛΙΩΝ ΔΗΜΟΝΙΚΟΣ» πιθανόν να αναφέρεται σε κάποιο βασιλιά ή άρχοντα των Αρρωλίων Δημόνικο.

Υπάρχουν διάφορες εκδοχές στην ανάγνωση, αν δηλαδή η λέξη «Αρωλίων» ήταν απλό όνομα και όχι εθνικό. Αν ήταν απλό όνομα θα έπρεπε η λέξη Δημόνικος, ως όνομα πατρός, να γραφόταν στη γενική πτώση, δηλαδή υιός του Δημόνικου. Η λέξη «Αρωλίων» είναι όνομα που συνηθιζόταν στη Μακεδονία και τη Θράκη να το παίρνουν οι κάτοικοι από το όνομα της πόλεως που κα-

τοικούσαν. Συναντούμε πολλές φορές στην αρχαιότητα ονόματα και επίθετα από την πόλη καταγωγής. Για τη θέση της Αρρώλου κάνουμε δύο υποθέσεις:

α) Η ανευρεθείσα επιγραφή στο μεγάλο λόφο μεταξύ Στρυμονικού και Καλοκάστρου με το όνομα «ΑΡΩΛΙΩΝ» παρέχει μία ένδειξη για τον εντοπισμό της αρχαίας πόλεως Άρρωλος. Με κριτήρια τη διάταξη των βισαλτικών πόλεων από μέρους του Πτολεμαίου, που αναφέρει πρώτη την Άρρωλο στη σειρά των πόλεων της Βισαλτίας και μετά την Ευπορία, καθώς και από την ευρεθείσα επιγραφή «ΑΡΩΛΙΩΝ» μπορούμε με επιφύλαξη να τοποθετήσουμε την αρχαία Άρρωλο στο χωριό Τριάδα, όπου κατά τη θεμελίωση του δημοτικού σχολείου το 1959 και σε χωράφια τυχαία το 1971 βρέθηκαν αξιόλογα ακέφαλα γυναικεία αγάλματα.

β) Ότι υπήρχε πόλη Άρρωλος επιβεβαιώνεται και από τον παρισινό κώδικα 1555A, καθώς στους επισκοπικούς καταλόγους αποδίδεται στην πόλη Άρρωλο ένας επίσκοπος με το όνομα Απαλός²⁷⁴. Αν την ταυτίσουμε με το σταθμό Arason και την τοποθετήσουμε ανάμεσα στο Gaero (που το ταυτίζουν μερικοί με το Παλαιόκαστρο της Τερπνής) και την Ευπορία (που την ταυτίζουν με το λόφο Ασάρι του Καλοκάστρου), τότε πρέπει να εντοπίσουμε τη θέση της κοντά στο χωριό Νικόκλεια, όπου υπάρχουν ερείπια αρχαίας πόλεως. Αλλά και πάλι υπάρχουν συγκρούσεις σε σχέση με την τοποθεσία άλλων πόλεων.

4.2.12. Άρασον

Δύο μόνο ιστορικές πηγές βρίσκουμε για την ύπαρξη της πόλεως Άρασον:

α) στον Πευτιγγεριανό πίνακα, όπου η πόλη τοποθετείται σε μικρή απόσταση, οκτώ μίλια περίπου, ανάμεσα στις πόλεις Γκαίρο και Ευπορία και, β) στον γεωγράφο Ραβένιο, που αναφέρει την πόλη Arason με την σειρά του Πευτιγγεριανού πίνακα ανάμεσα στις βισαλτικές πόλεις. Η απόσταση από τις δύο πόλεις δεν δικαιολογούσε την ύπαρξη σταθμού.

Μερικοί συγγραφείς θεωρούν ότι το όνομα της πόλεως Άρασον είναι παραφθορά του ονόματος της πόλεως Άρρωλος που αναφέρει ο γεωγράφος Πτολεμαίος (III.12, 23). Καλύτερα να παραλληλίσουμε το όνομα της πόλεως Άρασον με τη λατινική λέξη aratio, arationes που σημαίνει δημόσιοι αγροί. Φαίνεται ότι παραχωρήθηκαν δημόσιοι αγροί στους κατοίκους που ίδρυσαν την πόλη και την ονόμασαν Άρασον.

4.2.13. Τράιλον ή Τράγιλος

Με τις αρχαιολογικές ανασκαφές που έγιναν στο λόφο δίπλα από το χωριό Αηδονοχώρι εξακριβώθηκε η θέση της αρχαίας πόλεως Τράιλον ή Τράγιλος

²⁷⁴ Κονιδάρη Γ., *Μητροπόλεις και αρχιεπισκοπαί του Οικουμενικού Πατριαρχείου και οι Τάξεις*, Αθήνα 1934, σ. 94, αριθ. 245.

και λύθηκε το πρόβλημα της θέσεώς της. Ονομαζόταν και Τράγιλος, όπως και το διπλανό χωριό, ή Τρώγιλος. Μέχρις ότου καθορισθεί η θέση της διατυπώθηκαν πολλές γνώμες για την τοποθεσία της. Επειδή έμοιαζε λίγο το όνομά της με τη Βράγυλο (Τράιλος) στον Αξιώ ποταμό και με τα Τρίκαλα στο Ροδολείβος, την τοποθέτησαν παλαιότερα εκεί. Την τοποθέτησαν ακόμη στην Αγγίστα, στην Ελευθερούπολη, στα βόρεια του Αγγίτη ποταμού, στην Κορμίστα, στη Μαυροθάλασσα και σε άλλα μέρη, αλλά όλα αυτά ήταν εξεζητημένες υποθέσεις που διαψεύστηκαν.

Ο Δήμιτσας²⁷⁵ γράφει ότι υπήρχαν και δύο άλλες πόλεις, η Τράγιλος και η Πέργαμος, «εκ των οποίων η μεν πρώτη καλουμένη και Τρώγιλος, Βράγιλος, Τρώιλον, Τράιλιον και Τρουίλιον έκειτο προς μεσημβρία του Αγγίτου ποταμού και των Φιλίππων εις τους πρόποδας του Παγγαίου και προς δυσμάς του Συμβόλου επί της Εγνατίας οδού, της οποίας και σταθμός εν αυτή υπήρχε επισημότητα τινά εχούση». Ο Στέφανος Βυζάντιος συμπληρώνει ότι τον 4^ο αιώνα π.Χ. διακρίθηκε από την Τράγυλο ως συγγραφέας ο Ασκληπιάδης, «τα τραγωδούμενα γράψας εν εξ βιβλίοις», ο οποίος αναφερόταν σε διάφορες παραλλαγές των μύθων που χρησιμοποιούνταν στις αρχαίες τραγωδίες.

Το όνομα Τραΐλιο είναι θρακικό και προέρχεται από τη λέξη τράγος. Θεωρείτο χωριό τράγων. Ο τράγος ήταν το τοτέμ (ιερό ζώο) του θεού Διονύσου που λατρευόταν ως προστάτης της πόλεως Τραγίλου.

Αντί άλλων ονομάτων είναι προτιμότερο το όνομα Τραΐλιον, διότι αυτό το όνομα συναντούμε γραμμένο επάνω στα νομίσματά τους.

Την περίοδο του 450-425 π.Χ. ήταν αυτόνομη πόλη και εξέδωσε ασημένια νομίσματα με την επιγραφή Τραΐλιον. Συνέχισε να εκδίδει χάλκινα νομίσματα και κατά την περίοδο 400-356 π.Χ. μετά από την επέκταση των Μακεδόνων επί Φιλίππου Β' στο Παγγαίο. Φαίνεται ότι παρέμεινε και πάλι αυτόνομη.

Τα νομίσματά της είναι ιδιόμορφα. Έχουν την παράσταση του θεού Ερμή με τη μακεδονική καυσία. Μοιάζουν περισσότερο με τα αρχαία νομίσματα της φυλής των Δερρώνων, που κατοικούσαν περίπου στα ΒΔ του Παγγαίου. Έχουν ως σύμβολα τον τροχό, το τριαντάφυλλο και το στάχυ. Αυτά τα σύμβολα τα συναντούμε και στα νομίσματα των Πιέρων του Παγγαίου. Ένα νόμισμα του 450-420 π.Χ. φέρει από τη μία πλευρά στάχυ και από την άλλη ένα έγκοιλο τετράγωνο χωρισμένο στα τέσσερα με την επιγραφή ΤΡΑΪ ή ΤΡΑΙ. Των Δερρώνων τα νομίσματα εικόνιζαν και έναν τράγο. Αν βρισκόταν νόμισμα της Τραγίλου με την εικόνα του τράγου θα κάναμε συνδυασμό των ονομάτων τράγος-Τράγιλος.

Ένα άλλο νόμισμα εικονίζει από τη μία πλευρά το κεφάλι του Ερμή με καπέλο, στραμμένο προς τα δεξιά, και από την άλλη πλευρά ανάμεσα στις ακτίνες ενός τροχού ένα όρθιο τριαντάφυλλο του Παγγαίου, με ένα σαμπί σταφυλιού στα δεξιά με την επιγραφή ΤΡΑΪ ή ΤΡΑΪΛΙΟΝ.

²⁷⁵ Δήμιτσα, ό.π., τ. Β, σ. 567.

Το Τραΐλιον το βρίσκουμε για πρώτη φορά και στους φορολογικούς καταλόγους των Αθηνών το 425/4 π.Χ., ένα χρόνο πριν καταλάβει ο Βρασιδάς την Αμφίπολη. Παραλείπεται όμως από τους καταλόγους το 423/2 π.Χ. στα χρόνια της συμμαχίας των Αθηνών με το βασιλιά Περδίκκα της Μακεδονίας και της καταλήψεως της Νέας Πιερίας από τον Αθηναίο Κλέωνα. Αυτό σημαίνει ότι μέχρι τότε δεν υποτάχθηκε στο μακεδονικό κράτος. Λόγω της μεγάλης ευφορίας της περιοχής πλήρωνε μεγάλο φόρο στην Αθηναϊκή συμμαχία, περισσότερο από ένα τάλαντο. Στην αρχή εξαρτιόταν από την αποικιακή μητρόπολη Άργιλο και μετά έγινε μέλος της Αθηναϊκής συμμαχίας.

Τα ονόματα των κατοίκων της φανερώνουν ότι κατά το πλείστον ήταν Ίωνες και Αργίλιοι. Ήκμασε κυρίως μετά από τον Πελοποννησιακό Πόλεμο.

Το Τραΐλιο αναφέρεται και στον κατάλογο των θεοροδόκων του ιερού του Ασκληπιού της Επιδάουρου, που το επισκέφθηκαν το 360 π.Χ. Η διαδρομή της επισκέψεως των θεοροδόκων στις πόλεις της Βισαλτίας, σύμφωνα με τον Πευτιγγεριανό πίνακα, προβλημάτισε τους ερευνητές για την ακριβή θέση του Τραΐλιου σε σύγκριση με τις θέσεις της Βέργης και της Ηράκλειας.

Οι συνδυασμοί των αποστάσεων με τις θέσεις των άλλων πόλεων οδηγούσαν στο συμπέρασμα, όπως αποδείχθηκε και από τις αρχαιολογικές ανασκαφές της δεκαετίας του 1980, ότι η Τράγιλος βρισκόταν δίπλα από το χώρο της Ιεράς Μονής του Τίμιου Προδρόμου του Αηδονοχωριού. Στο χώρο αυτό από αιώνες αποκαλύπτονταν σπάνιας ομορφιάς αγάλματα. Ένα εξ αυτών μεταφέρθηκε στο Αρχαιολογικό Μουσείο Σερρών. Αποκαλύφθηκαν ακόμη σε μεγάλη έκταση πάνω στο πλατό του λόφου δυτικά της Μονής του Τιμίου Προδρόμου του Αηδονοχωριού χρυσά κοσμήματα, ενεπίγραφες ελληνικές πλάκες και έργα τέχνης προηγμένου πολιτισμού από τους μακεδονικούς χρόνους.

Από τα ευρήματα των ανασκαφών που έκανε η αρχαιολόγος Χάιδω Κουκούλη προέκυψε ότι η αρχαία Τράγιλος ήκμασε από τον 6^ο αιώνα π.Χ. μέχρι τις αρχές του 3^{ου} αιώνα π.Χ. Η μεγάλη καταστροφή της πιθανόν να έγινε από τους Γαλάτες στις αρχές του 3^{ου} αιώνα π.Χ. Αποκαλύφθηκαν οι λιθόστρωτοι δρόμοι της πόλεως, οι πλακόστρωτες αυλές με βωμό στο κέντρο για τις οικογενειακές λατρείες των θεών, οι μεγάλες κατοικίες σε οικοδομικά τετράγωνα κατά το υποδάμειο σύστημα και ένα μέρος από το τείχος της αρχαίας πόλης. Αποκαλύφθηκαν επίσης τα νεκροταφεία της αρχαίας πόλεως σε κιβωτιόσημους τάφους και ταφές από καύσεις νεκρών με ποικίλα χειροποίητα κτερίσματα από τον 6^ο μέχρι τις αρχές του 3^{ου} αιώνα π.Χ. Επίσης αποκαλύφθηκε ένα ιερό γυναικείας θεότητας, προς τιμή μάλλον της θεάς Αφροδίτης, που

κτίστηκε σε δύο φάσεις, στον 6^ο και στις αρχές του 5^{ου} αιώνα π.Χ. Βρέθηκαν πολλά χειροποίητα χρυσά κοσμήματα²⁷⁶.

Στην Τράγυλο βρέθηκε επιτύμβια ενεπίγραφη πλάκα της ρωμαϊκής εποχής διαστάσεων 0,33Χ0,28 μ. του 164 μ.Χ. με την επιγραφή: «έτος ι.β.τ. / Στήσας ω παροδείτ' / ίχνος ποδός γνώση μ' ακριβώς εσθλός ε(ώ)ν / δι' όλου κείμαι νέκυς εν/θάδε Μάρκος τεθνώς / ως ετέων εκ και δέκα ες / Πόλιν αμήν. Θαφθείς εν θαν[άτω] κασιγνήτ(ω)ς / υπ αδελφής Μαρκίας / ήτις έδωκε χάριν ιδί/ω συνομαίμω». Στο κείμενο συναντούμε διατυπωμένες από χριστιανούς συνήθως λέξεις, όπως «αμήν»=αλήθεια, «εσθλός»=αγαθός, «κασιγνήτως»=αδελφικώς, που φανερώνουν ότι ο δεκαεξάχρονος αποθανών Μάρκος το 164 μ.Χ. ήταν χριστιανός. Η ως άνω πλάκα είναι μέχρι τώρα η αρχαιότερη παλαιохριστιανική επιτύμβια ενεπίγραφη στο νομό Σερρών, στην Τράγυλο. Συνάγεται ότι με το πέρασμα του Αποστόλου Παύλου διά της Εγνατίας οδού από την Αμφίπολη διαδόθηκε το 51 μ.Χ. ο Χριστιανισμός στο νομό Σερρών και ιδρύθηκε η τοπική εκκλησία, της οποίας την αρχή πρέπει να αναγάγουμε στα τέλη του 1^{ου} ή στις αρχές του 2^{ου} μ.Χ. αιώνα²⁷⁷.

4.2.14. Ιμέραιο

Το Ιμέραιο ήταν κάποιος τοπωνυμικός οικισμός ή λιμάνι οικισμού που χρησιμοποίησε ο στρατηγός Ευετίων για τον ανάπλου του Στρυμόνα και για την πολιορκία της Αμφιπόλεως το 414 π.Χ. Βρισκόταν δυτικά από τις εκβολές του Στρυμόνα.

Το αναφέρει μόνο ο Θουκυδίδης (VII.9), γράφοντας τα εξής: «Το θέρος του 414 π.Χ. ο στρατηγός των Αθηναίων ο Ευετίων εξεστράτευσε με τον Περδίκκα και με πολλούς Θράκες εναντίον της Αμφιπόλεως, αλλά δεν μπόρεσε να κυριεύσει την πόλη και γι' αυτό μετέφερε τα πλοία του στο Στρυμόνα και την πολιορκούσε από το μέρος του ποταμού, ξεκινώντας από το Ιμέραιο». Από το πιο πάνω κείμενο συμπεραίνουμε ότι μετά από την αποτυχία της καταλήψεως της Αμφιπόλεως συνέχισε ο Ευετίων την πολιορκία από την ξηρά και από τον ποταμό Στρυμόνα ξεκινώντας από το Ιμέραιο με τα πλοία.

Το Ιμέραιο βρισκόταν πιθανότατα στη δεξιά όχθη του ποταμού Στρυμόνα απέναντι από την Αμφίπολη, από όπου και εξόρμησε ο Ευετίων με τις τριήρεις. Κτίστηκε από τους Μακεδόνες μετά από την κατάληψη της Βισαλτίας. Ο βασιλιάς των Μακεδόνων Περδίκκας συνεργαζόταν με το στρατηγό Ευετίωνα και παραχώρησε το Ιμέραιο για την επίτευξη του σκοπού της καταλήψεως της Αμφιπόλεως. Διατυπώθηκε η άποψη ότι το Ιμέραιο ήταν στην Ηρακλείτσα. Το

²⁷⁶ Κουκούλη-Χρυσανθάκη Χ., «Προσωπογραφία αρχαίας Αργίλου», στο *Η Νιγρίτα-Η Βισαλτία διά μέσου της ιστορίας*, Πρακτικά Β' Επιστημονικού Συμποσίου, Νιγρίτα 17-20 Οκτωβρίου 1996, σ. 327-346.

²⁷⁷ Καφταντζή, *ό.π.*, τ. Α, σ. 315, αρ. 531.

όνομά του είναι ελληνικό και σημαίνει πόθο, επιθυμία. Τίποτε άλλο δεν γνωρίζουμε για το Ιμέραιο.

4.2.15. Βενδύνδια

Το όνομά της μας θυμίζει τη θρακική σεληνιακή θεότητα που ταυτιζόταν με την Άρτεμη, την Εκάτη, την Περσεφόνη και τη μεγάλη θεά των Καβειρίων, τις θεότητες που λατρεύονταν ιδιαίτερα στην περιοχή της ανατολικής Μακεδονίας. Ακόμη διασώζονται ανάμεσα σε ναόσχημη κόγχη των βράχων της ακρόπολης των Φιλίππων τρεις ανάγλυφες παραστάσεις της θεάς του ήλιου και της σελήνης Βενδίδας-Άρτεμης, που την παριστάνουν σαν ανδρογυναίκα με δυο σπαθιά στα χέρια συνοδευμένη από το ελάφι της.

Τη μοναδική πληροφορία για την ύπαρξη πόλεως με το όνομα Βενδύνδια στη Βισαλτία στα χρόνια της βασιλείας του Κασσάνδρου στη Μακεδονία (316-297 π.Χ.) τη βρίσκουμε στο έργο του Διόδωρου (ΧΙΧ.50). Αναφέρεται ότι στη Βενδύνδια κατέφυγε ο στρατηγός του Κασσάνδρου Κρατεύς όταν τον κυνήγησε ο Αρίστωνας που ήταν με το μέρος της Ολυμπιάδας. Δεν διευκρινίζεται όμως αν ήταν πόλη ή φρούριο και σε ποιο μέρος ακριβώς της Βισαλτίας ήταν. Το όνομα Βενδύνδια ετυμολογείται από τη θρακική ή φρυγική λέξη βέδου που σημαίνει νερό. Πρέπει να την αναζητήσουμε σε μέρος με πολλά νερά λίμνης, θάλασσας ή, καλύτερα, στις εκβολές του Στρυμόνα ποταμού²⁷⁸.

4.2.16. Ορέσκεια

Βρέθηκαν σε άγνωστα μέρη νομίσματα με την επιγραφή «ΟΡΕΣΚΙΟΝ». Εικονίζουν άνδρα γυμνό, όρθιο ανάμεσα σε δύο βόδια που τα οδηγεί προς τα δεξιά. Κρατάει βουκέντρα στο δεξί χέρι, ενώ το άλλο το στηρίζει στα καπούλια του ζώου. Έχει το αριστερό χέρι σφιγμένο σε γροθιά προς το στόμα του ζώου. Πίσω στην ουρά υπάρχει η επιγραφή ΟΡΗΣ-ΚΙΟΝ. Από την άλλη πλευρά εικονίζει τετράγωνο διαιρεμένο σε τέσσερα τετράγωνα με ένα σταυρό.

Βρέθηκαν πολλά νομίσματα μονόδραχμα, δίδραχμα, εξάδραχμα με διάφορες παραστάσεις, με βόδια, αγριόπαπιες, σαύρα, με Κένταυρο που κλέβει νύφη και άλλες παραστάσεις με την επιγραφή ΟΡΕΣΚΙΟΙ-ΟΡΗΣΚΙΟΙ.

Δεν γνωρίζουμε την ακριβή θέση της πόλεως. Ο Δήμιτσας²⁷⁹ την τοποθετεί αόριστα στους πρόποδες του όρους Βερτίσκοκ στην περιοχή μεταξύ της Νιγρίτας και του Σοχού, αλλά βορειότερα από την πόλη Καλλίτεραι. Η πιθανότερη θέση της είναι στο ομώνυμο χωριό Ορέσκεια στη Δάφνη Νιγρίτας, όπου βρέθηκαν πολλές αρχαιότητες: αγγεία, νομίσματα, ειδώλια, θεμέλια πολλών αρχαίων κτηρίων και αρχαία νεκρούπολη.

²⁷⁸ Καφταντζή, *ό.π.*, τ. Β, σ. 145, σημ. 4.

²⁷⁹ Δήμιτσας, *ό.π.*, σ. 508-9.

Μερικοί ιστορικοί συγχέουν το όνομα της Ορέσκειας με το όνομα της πόλεως Γαρησκού της Ορβηλίας και μεταφέρουν τη θέση της σε διάφορα μέρη²⁸⁰.

4.3. Επαρχία Σιντικής

Η Σιντική καταλάμβανε το βορειοδυτικό τμήμα του νομού Σερρών. Αναφέρονται σ' αυτήν πέντε αρχαίες πόλεις, ήτοι: α) Ηράκλεια, β) Σιντία, γ) Παρθικόπολη ή Παροικόπολη, δ) Τρίστολος και ε) Γερικός.

4.3.1. Ηράκλεια

Οι ιστορικοί ερευνητές διαφωνούν στις απόψεις των περί της θέσεως της Ηράκλειας λόγω ελλείψεως ιστορικών στοιχείων. Την τοποθετούν σε οκτώ θέσεις, από τη Βισαλτία μέχρι το Μελένικο, ήτοι: α) στο Ζερβοχώρι, β) στον Λιθότοπο, γ) στα νότια της Πρασιάδας λίμνης, δ) στη σημερινή Ηράκλεια, ε) στο Σιδηρόκαστρο, στ) βορείως του Σιδηροκάστρου, ζ) στο Νέο Πετρίτσι, η) στο Μελένικο. Για να δικαιολογήσουν τις διάφορες θέσεις της εισηγούνται δύο Ηράκλειες, μία στη Βισαλτία και μία άλλη στη Σιντική.

Αρχαία ασημένια νομίσματα της πόλεως Ηράκλειας

Στις αποκαλυφθείσες λατινικές επιγραφές της ρωμαϊκής εποχής η Ηράκλεια συνδέεται με τη φυλή Fabia στη Σιντική, χωρίς να προσδιορίζεται ακριβώς η θέση της. Στο διάταγμα της διαιρέσεως της Μακεδονίας σε τέσσερις επαρχίες η ρωμαϊκή Σύγκλητος εμφανίζει την Ηράκλεια στη δυτική μεριά του Στρυμόνα²⁸¹.

Ο Τίτος Λίβιος (45, 29, 5) γράφει: «Έπειτα η Μακεδονία θα χωριζόταν σε τέσσερις επαρχίες: το πρώτο τμήμα θα συμπεριλάμβανε έκταση ανάμεσα στους ποταμούς Στρυμόνα και Νέστο. Πέραν δε απ' το Στρυμόνα προς τη δυτική μεριά του η Βισαλτία ολόκληρη και η Ηράκλεια, που ονομαζόταν Σιντική». Το αυτό επαναλαμβάνει και ο Διόδωρος (31, 13): «Προς δυσμάς δε του

²⁸⁰ Καφταντζή, *ό.π.*, τ. Α, σ. 449-455, τ. Β, σ. 120-123.

²⁸¹ Καφταντζή, *ό.π.*, τ. Α, σ. 304-305, αρ. 504-506.

Στρυμόνος Βισαλτία πάσα μετά της εν τη Σιντική Ηράκλειας». Ο Πτολεμαίος τοποθετεί την Ηράκλεια στη Σιντική χωρίς τοπικό προσδιορισμό.

Ο Στράβων στο αποσπασματικό ανεπεξέργαστο κείμενο της *Γεωγραφίας* του (VII, απόσπασμα 36) γράφει: «Πάνω από την Αμφίπολη ζούνε οι Βισάλτες έως την πόλη Ηράκλεια, σε εύφορη κοιλάδα που τη διαρρέει ο Στρυμόνας. Προχωρώντας βόρεια από την Ηράκλεια προς τα στενά απ' όπου βγαίνει ο Στρυμόνας με το ποτάμι δεξιά, αριστερά είναι η Παιονία, η χώρα της Δοβήρου, η Ροδόπη και ο Αίμος». Από το κείμενο αυτό συνάγουμε τα εξής: α) Η Ηράκλεια βρισκόταν στη Σιντική δεξιά του Στρυμόνα, στα βόρεια σύνορα της Βισαλτίας. β) Οι Βισάλτες και οι Σιντοί κατοικούσαν δυτικά του Στρυμόνα. Ελάχιστοι Βισάλτες κατοίκησαν αργότερα στην περιοχή της Ηδωνίδας ανατολικά στο κάτω μέρος του ποταμού Στρυμόνα. γ) Τα στενά του Ρούπελ βρίσκονταν βορειότερα της Ηράκλειας. δ) Η πόλη δεν ήταν κτισμένη στην πεδιάδα που απλώνεται κοντά στην έξοδο του Στρυμόνα από τα στενά του Ρούπελ, διότι τα μέρη αυτά μέχρι την Κερκινίτιδα λίμνη πλημμύριζαν τακτικά. Σύμφωνα με την περιγραφή του Στράβωνα η Ηράκλεια βρισκόταν στην περιοχή της Σιντικής κοντά στη δυτική όχθη του Στρυμόνα δεξιά από τα στενά του Ρούπελ, περίπου στα υψώματα του Νέου Πετριτίου.

Αρχαίο νόμισμα της Ηράκλειας με την παράσταση ροπάλου και την επιγραφή «ΕΠΙ ΣΤΡΥΜΟΝΙ» επί της μιας όψεως και την παράσταση μακεδονικής ασπίδας με την επιγραφή «ΗΡΑΚΛΕΙΩΤΩΝ» επί της άλλης μας επιβεβαιώνει ότι η αρχαία Ηράκλεια ήταν κοντά στον Στρυμόνα ποταμό.

Στη θέση του Νέου Πετριτίου, ως χώρου όπου βρισκόταν η αρχαία Ηράκλεια, κατέληξε και ο αείμνηστος Γ. Καφταντζής²⁸² διότι η θέση αυτή συγκεντρώνει πολλά προνόμια. Είναι ασφαλής τοποθεσία, σε αξιόλογη γεωγραφική, στρατιωτική και συγκοινωνιακή θέση, ανάμεσα σε βουνό και βάλτο δίπλα από τον ποταμό

Τείχη της αρχαίας Σιντικής

Στρυμόνα, στην κυριότερη διάβαση μεταξύ Βουλγαρίας και Μακεδονίας. Υπάρχουν πολλές αρχαιολογικές ενδείξεις ότι υπήρχε εκεί αρχαία πόλη. Στη θέση Στρατώνες αποκαλύφθηκε το 1927 αρχαίο αγαλματίδιο. Στη θέση Λόζια

²⁸² Καφταντζή, *ό.π.*, τ. Β, σ. 113.

σώζονται θεμέλια από αρχαίο τείχος. Στο υδραγωγείο του χωριού βρέθηκε μια μαρμάρινη κολώνα. Αποκαλύφθηκαν αρχαίοι τάφοι με όστρακα αγγείων και με ασημένια και χάλκινα νομίσματα στη θέση Αμπέλια²⁸³.

Ο Δ. Σαμσάρης θεωρεί την Ηράκλεια κτίσμα του βασιλέα της Μακεδονίας Φιλίππου Β΄ και την τοποθετεί στο Σιδηρόκαστρο, επειδή ήταν από αρχαιοτάτων χρόνων το ισχυρότερο φυσικό κάστρο της περιοχής κοντά στον Στρυμόνα, με πολλές αρχαιολογικές ενδείξεις αξιόλογης αρχαίας πόλεως σε όλες τις περιόδους της ιστορίας. Εξετάζει τις αποστάσεις των αρχαίων πόλεων της περιοχής στον Πευτιγγεριανό πίνακα και βρίσκει ότι επαληθεύονται εφόσον κανείς τοποθετήσει την αρχαία Ηράκλεια στη θέση του Σιδηροκάστρου²⁸⁴.

Αν θελήσει κανείς να προσφύγει στον Πευτιγγεριανό πίνακα του Κόνραντ Μίλλερ (VIII.2-3), περιέρχεται σε αδιέξοδο, διότι εκεί σημειώνονται δύο δρόμοι μεταβάσεως και επιστροφής από τους Φιλίππους στην Ηράκλεια της Σιντικής και τανάπαλιν. Οι δρόμοι αυτοί δεν δικαιολογούνται και δεν συμφωνούν με κανένα τρόπο στην κατασκευή τους, στους ενδιάμεσους σταθμούς και στις αποστάσεις τους. Σε όσους συνδυασμούς και αν προβεί κανείς κατά τον αείμνηστο Γ. Καφταντζή δεν βρίσκει άκρη, εκτός και αν με διάφορες υποθέσεις αλλάξει κανείς την αφετερία, τους σταθμούς και τις αποστάσεις κατά το δοκούν. Είναι συνεπώς περιττό να ασχοληθεί κανείς με τον πίνακα αυτό, στο μέτρο που δεν βοηθά στη συναγωγή ενός αξιόπιστου πορίσματος.

Για την ίδρυση της Ηράκλειας ο Στέφανος Βυζάντιος αναφέρει τα εξής: «Ηράκλεια. Μακεδονίας, Αμύντου Φιλίππου κτίσμα». Δεν διασαφηνίζει, όμως, επί ποιου Αμύντα κτίστηκε, διότι υπάρχουν πολλοί με τα ίδια στοιχεία, με το όνομα Αμύντας του Φιλίππου.

Ο Διόδωρος (XIV.92) αναφέρει ότι ο Αμύντας ήταν πατέρας του Φιλίππου Β΄. Επομένως η Ηράκλεια κτίστηκε από τον βασιλέα της Μακεδονίας Αμύντα Γ΄ του Αριδαίου (392-369 π.Χ.), τον πατέρα του Φιλίππου Β΄. Αυτό μας επιβεβαιώνει ότι η Ηράκλεια κτίστηκε δυτικά του Στρυμόνα επειδή την εποχή του Αμύντα Γ΄ οι Μακεδόνες δεν είχαν κυριεύσει τα ανατολικά του Στρυμόνα μέρη. Στα χρόνια των Αντιγονιδών η Ηράκλεια ήταν πρωτεύουσα της χώρας και έδρα του επάρχου της Παιονίας.

Στην Ηράκλεια δολοφονήθηκε ο Δημήτριος, ο γιος του Φιλίππου Ε΄ μετά από διαβολές του αδελφού του Περσέα²⁸⁵. Τρεις χιλιάδες στρατιώτες από την Ηράκλεια και την περιοχή της, με αρχηγό τον Ασκληπιόδωρο, έλαβαν μέρος με τον Περσέα στη μάχη της Πύδνας του 168 π.Χ. κατά των Ρωμαίων. Μετά από την ήττα του Περσέα η Ηράκλεια και όλη η περιοχή λεηλατήθηκε από τον Ρωμαίο στρατηγό Αιμίλιο Παύλο και έπεσε στη δυσμένεια των Ρωμαίων. Από τις επιγραφές φαίνεται ότι η πόλη ήκμασε αργότερα. Είχε βουλή, δήμο και

²⁸³ Καφταντζή, *ό.π.*, τ. Α, σ. 462, αρ. 130.

²⁸⁴ Σαμσάρης, *Ιστορική γεωγραφία*, σ. 120-123.

²⁸⁵ Δήμιτσα, *ό.π.*, σ. 513-517.

άρχοντες. Από ενεπίγραφες ρωμαϊκές πλάκες φαίνεται ότι οι Ρωμαίοι εγκατέστησαν στην Ηράκλεια Ρωμαίους αποίκους εμπόρους που ανήκαν στη Φαβία φυλή. Υπάρχει μια ασαφής πληροφορία του Πλίνιου ότι μετά από τη μάχη των Φιλίππων το 42 π.Χ. η Ηράκλεια ανακηρύχθηκε ελεύθερη και έκοψε δικά της νομίσματα. Αυτό όμως δεν επιβεβαιώνεται από καμιά άλλη ιστορική πηγή. Χορήγηση αδειάς εκδόσεως νομισμάτων δόθηκε στους αυτοκρατορικούς χρόνους σε υπηκόους πόλεις, π.χ. στη Βέροια και σε άλλες²⁸⁶.

Στα πρακτικά της Ε΄ Οικουμενικής Συνόδου του 553 μ.Χ. φαίνεται ότι στην Ηράκλεια υπήρχε επισκοπή υπαγομένη στη μητρόπολη Θεσσαλονίκης, αλλά δεν συμπεριλαμβάνεται στον κατάλογο του Λέοντος Σοφού το 883 μ.Χ.

Η ύπαρξη της Ηράκλειας αναφέρεται για τελευταία φορά από τον Ιεροκλή. Έκτοτε χάνονται τα ίχνη της. Αναφέρεται ακόμη και στο *Περί θεμάτων* έργο του Κωνσταντίνου Πορφυρογέννητου του 10^{ου} αιώνα μ.Χ., αλλά αυτή η αναφορά προέρχεται από παλαιότερες πληροφορίες πριν εξαφανισθεί ολοκληρωτικά η Ηράκλεια από άγνωστο σ' εμάς επιδρομέα.

4.3.2. Σιντία

Η μόνη πληροφορία που έχουμε από τις ιστορικές πηγές για τη Σιντία είναι το λεξικό του Στεφάνου Βυζαντίου που γράφει τα εξής: «Σιντία πόλις Μακεδονίας προς τη Θράκη». Την τοποθετούν συνήθως στους βόρειους πρόποδες του όρους Μπέλες περίπου στην περιοχή που χύνεται ο παραπόταμος Πόντος (Στρούμνιτσας) στο Στρυμόνα. Τη θεωρούν ως πρωτεύουσα της Σιντίας πριν την κατάληψή της από τους Μακεδόνες. Δεν πρέπει να αρκεσθούμε στην παραπάνω θέση της Σιντίας. Ποιο από τα δύο ονόματα, Σιντία ή Σιντική, επηρέασε την ονομασία του άλλου δεν γνωρίζουμε. Η Σιντία ήταν μάλλον πρωτεύουσα της Σιντικής. Σύμφωνα με τον Γ. Καφταντζή πρέπει να ήταν στους πρόποδες του Μπέλες, στην περιοχή του Μανδρακίου, επειδή εκεί σώζονται ερείπια αρχαίας πόλεως²⁸⁷.

Ο Δ. Σαμσάρης υιοθετεί την άποψη ότι το αρχαιότερο όνομα της ελληνιστικής Ηράκλειας ήταν Σιντία²⁸⁸. Στηρίζει αυτή τη θέση στο γεγονός ότι η Σιντία αναφέρεται από τον Ρόδιο Εύδοξο στο έργο του *Περίπλους* ως πόλη της Μακεδονίας στα σύνορά της με τη Θράκη. Φαίνεται ότι θα καταστράφηκε και με την επέκταση των Μακεδόνων ανατολικά του Στρυμόνα ανεγέρθηκε ως νέα πόλη με το όνομα Ηράκλεια στη θέση του σημερινού Σιδηροκάστρου που έχει φυσική οχύρωση.

²⁸⁶ Τίτος Λίβιος, XL.24, 3-4, XLII.51, 5-7, XLVI.46, XLV.29, 6.

²⁸⁷ Δήμιτσα, ό.π., σ. 513-517.

²⁸⁸ Σαμσάρη, ό.π., σ. 123.

4.3.3. Παρθικόπολη

Για όλες τις πόλεις της Σιντικής υπάρχει αβεβαιότητα ως προς τη θέση τους. Αναφέρεται απλά ότι ήταν στη Σιντική χωρίς να καθορίζεται η θέση τους. Ο Πτολεμαίος στη *Γεωγραφία* του (III.12, 27) γράφει: «Σιντικής Τρίστωλος, Παρθικόπολις, Ηράκλεια Σιντική». Ο Φλέγων Τραλλιανός χαρακτηρίζει την Παρθικόπολη κατά την εποχή του αυτοκράτορα Ανδριανού μακεδονική πόλη. Τα ονόματα των κατοίκων μιας εκατονταετίας της Παρθικόπολης είναι θρακικά. Το όνομά της προέρχεται από τους Παρθινούς που κατοίκησαν ως πάροικοι στην πόλη αυτή μετά από την κατάληψή της από τον Φίλιππο Β΄. Πρέπει να ήταν στην επίκτητη από τους Μακεδόνες Θράκη στα σύνορα Μακεδονίας-Θράκης.

Από τις ενεπίγραφες πλάκες και τα άλλα αρχαιολογικά ευρήματα στα δυτικά του Στρυμόνα λεκανοπέδια του Πετριτσίου και του Μελενίκου της Σιντικής φαίνεται ότι κατά τη ρωμαϊκή εποχή κατοικούσαν εκεί Θράκες.

Ο Δήμιτσας γράφει²⁸⁹: «Της Παρθικοπόλεως η θέσις ωσαύτως δύσκολον είναι να προσδιορισθεί ακριβώς, καθόσον και τούτου του πολισίματος μόνον το όνομα αναφέρει ο Πτολεμαίος και ουδέν πλέον. Εν τη βεβαιότητι ταύτη οι νεότεροι τοποθετούν την Παρθικόπολιν ανατολικώς του Στρυμόνος, απέναντι της Ηρακλείας».

Ο Κανατσούλης²⁹⁰ και ο Ρομπέρτ, στηριζόμενοι στα αρχαιολογικά ευρήματα, την τοποθετούν στους βόρειους πρόποδες του Μπέλες, στην περιοχή του Σβέτι-Βρατς της Βουλγαρίας.

Η Παρθικόπολη αναφέρεται στα πρακτικά του Mansi (VI, p. 577 D) της Δ΄ Οικουμενικής Συνόδου της Χαλκηδόνος (451 μ.Χ.) στην υπογραφή του επισκόπου Ιωάννου Παρθικοπόλεως. Την μνημονεύουν ο Ιεροκλής στον *Συνέκδημο* (639, 8) ανάμεσα στις 32 πόλεις της επαρχίας του Ιλλυρικού του πρώτου τμήματος της διηρημένης Μακεδονίας. Ο Κωνσταντίνος Πορφυρογέννητος την τοποθετεί στην επαρχία της Ροδόπης μεταξύ των επτά πόλεων.

Το όνομα Παρθικόπολη σημαίνει πόλη των Πάρθων, αλλά τη συναντούμε και ως Παροικόπολη και Παρθενόπολη. Ο Desdévise ταυτίζει την Παρθικόπολη με την Παροικόπολη και την Παρθενόπολη.

Ο Στέφανος Βυζάντιος τοποθετεί την Παρθενόπολη στη Μακεδονία. Αναφέρει ότι την έκτισε ο Γραύστος, ο γιος του Μύγδονος, και ονομάστηκε Παρθενόπολη από τις θυγατέρες του. Η Παρθενόπολη που αναφέρεται από τον Ευτρόπιο (6, 8) και τον Πλίνιο (IV.11, 18) τοποθετείται στη Μοισία, αλλά και στη Σιθωνία της Χαλκιδικής, στο χωριό Παρθενώνας. Περιοριζόμαστε στα ονόματα Παρθικόπολη και Παροικόπολη ως πάροικος πόλη²⁹¹.

²⁸⁹ Δήμιτσας, *ό.π.*, τ. Β, σ. 518.

²⁹⁰ Δήμιτσας, *ό.π.*, τ. Β, σ. 4.

²⁹¹ Καφταντζή, *ό.π.*, τ. Β, σ. 118. Σαμσάρη, *ό.π.*, σ. 124.

4.3.4. Τρίστολος

Πρόβλημα προσδιορισμού έχουμε και με την πόλη Τρίστολος. Την αναφέρει μόνο ο Πτολεμαίος (III.12, 27) στη φράση: «Σιντικής Τρίστωλος, Παρθικόπολις, Ηράκλεια Σιντική». Είναι άγνωστη η ιστορία της και η ακριβής θέση της. Την τοποθετούν αόριστα κοντά στον Στρυμόνα ποταμό από τη Νιγρίτα μέχρι την Ηράκλεια της Σιντικής.

Ο Δήμιτσας γράφει²⁹²: «Προτιμότερο φαίνεται να τεθεί εν τη Σιντική νοτιο-ανατολικώς της Ηρακλείας παρά τον Στρυμόνα, παρά απώτατα της Βισαλτίας». Ο Δ. Σαμσάρης, με βάση τα υπάρχοντα ερείπια αρχαίων πόλεων στο Αχλαδοχώρι και στο Μανδράκι της Σιντικής, αναρωτιέται μήπως βρισκόταν σε κάποια απ' αυτές τις θέσεις.

Δεν γνωρίζουμε την προέλευση του ονόματος της πόλης, αλλά μάλλον είναι σύνθετο θρακικό όνομα από τις λέξεις τρις και στόλος. Αναφέρονται από τον Στέφανο Βυζάντιο τα εξής: «Στώλος, πόλις των εν Θράκη βαρβαρικών, ας μετήνεγκαν εκ των Ηδωνών οι Χαλκιδικείς εις τας αυτών πόλεις. Το εθνικό Στώλιος». Ο Θουκυδίδης (V.18) γράφει: «Στώλος πόλις Θράκης». Στο χειρόγραφο του Πτολεμαίου και στους φορολογικούς καταλόγους των Αθηνών το όνομα της πόλεως εμφανίζεται με «ο» (Τρίστολος).

4.3.5. Γαρησκός ή Γαρρέσκος

Σε ό,τι αφορά αυτήν την πόλη ο Πτολεμαίος (III.12, 25) περιορίζεται μόνο στη φράση «Ορβηλίας Γαρησκός» και την τοποθετεί στην Ορβηλία. Ο Στράβων (VII, απόσπασμα 36) γράφει: «Κατά μήκος της χώρας που είναι οι Αγριάνες της Ροδόπης βρίσκεται η η Παρορβηλία περιοχή της Μακεδονίας. Βρίσκεται στη μεσόγεια κοιλάδα που αρχίζει από την Ειδομένη, την Καλλίπολη, την Ορθόπολη, τη Φιλυπούπολη και τη Γαρησκό». Ο Πλίνιος (IV.35) αναφέρει ότι οι Γαρήσκιοι κατοικούσαν στην περιοχή του επάνω Στρυμόνα.

Το 1950 βρέθηκε στην Αμφίπολη σε ενεπίγραφη πλάκα ένα αμφιπολίτικο συμβόλαιο του 3^{ου} π.Χ. αιώνα που αναφέρει ως μάρτυρα της πωλήσεως μιας οικίας μετά του οικοπέδου αυτής το Διονύζιο Γαρρήσκιο. Αυτός πρέπει να καταγόταν από τη Γαρησκό και έγραψαν στο συμβόλαιο το εθνικό του όνομα χωρίς να μας διευκρινίζουν ποιας Γαρησκού πόλεως κάτοικος ήταν, του Θερμαϊκού κόλπου ή της Ορβηλίας²⁹³. Εμείς αναφερόμαστε στη Γαρησκό που βρισκόταν γενικά στον Όρβηλο. Τοποθετείται από μερικούς γεωγράφους στην κοιλάδα της Στρούμνιτσας και από άλλους στο Μελένικο ή στο Νευροκόπι.

Ο Ι. Σβορώνος στη νομισματολογία των Ορεσκίων αναφέρει ότι η Γαρησκός ή Ορέσκεια, που ήταν πρωτεύουσα των Ορεσκίων, βρισκόταν κατά άλλους

²⁹² Δήμιτσα, *ό.π.*, τ. Β, σ. 518.

²⁹³ Καφταντζή, *ό.π.*, τ. Α, σ. 358-359, αρ. 599.

μεν στα ορεινά μέρη μεταξύ του Σοχού και της Νιγρίτας και κατ' άλλους ψηλά στο Παγγαίο όρος ή στο κάτω μέρος του Αγγίτη ποταμού, στην Ηδωνίδα. Όλα αυτά είναι υποθέσεις και δεν έχουν καμιά σχέση με την Παρορβήλια Γαρησκό.

4.4. Επαρχία Οδομαντικής

4.4.1. Σκοτούσσα

Μεγάλο πρόβλημα δημιούργησε η θέση της αρχαίας Σκοτούσσας στους ιστορικούς ερευνητές. Διατύπωσαν διαφορετικές γνώμες χωρίς να συμφωνήσουν πού ακριβώς ήταν κτισμένη.

Ο Στράβων γράφει: «Εντός δε του Στρυμόνος προς αυτώ μεν τω ποταμώ η Σκοτούσσα έστι» (=στην εδώ όχθη του Στρυμόνα κοντά στον ποταμό είναι η Σκοτούσσα)²⁹⁴. Λέγοντας «εντός του Στρυμόνος» εννοεί την εντός της καμπύλης που σχηματίζει ο ποταμός από τα στενά του Ρούπελ μέχρι την Κερκινίτιδα λίμνη. Έτσι, η Σκοτούσσα τοποθετείται αριστερά και κοντά στην όχθη του Στρυμόνα, δηλαδή στο ημικύκλιο που σχηματίζει στην πεδιάδα των Σερρών.

Ο Πτολεμαίος με το χωρίο του (III.12, 27) «Οδομαντικής της και Ηδωνίδος Σκοτούσσας, Βέργα» την τοποθετεί αριστερά και χαμηλά του Στρυμόνα, στην περιοχή των Ηδωνών, χωρίς να καθορίζει όμως τη θέση της. Άλλοι την τοποθετούν στο Μελένικο, στο Σιδηρόκαστρο, στο Βαμβακόφυτο και στο Βαλτοτόπι.

Η πόλη σημειώνεται και στον Πευτιγγερριανό πίνακα στην Οδομαντική, αλλά δεν εντοπίζεται ακριβώς η θέση της. Αναφέρεται ότι αποτελούσε σταθμό σε παρακλάδι της Εγνατίας οδού έξι χιλιόμετρα από την Ηράκλεια της Σιντικής και είκοσι επτά χιλιόμετρα δυτικά των Σερρών. Αν τοποθετήσουμε την Ηράκλεια στο Κάτω Πετρίτσι και τη Σκοτούσσα κοντά στο Σιδηρόκαστρο ή στο Βαμβακόφυτο, τότε επαληθεύονται οι αποστάσεις του σταθμού του Πευτιγγερριανού πίνακα. Με αυτό το σκεπτικό τοποθετούν τη Σκοτούσσα περίπου ανάμεσα στο Βαμβακόφυτο και το Παλαιόκαστρο. Κατά τον Δ. Σαμσάρη το πιθανότερο είναι ότι βρισκόταν στο Σιδηρόκαστρο, το οποίο με τη φυσική οχύρωσή του ήταν από τους αρχαίους χρόνους το πιο ισχυρό κάστρο της περιοχής. Αυτό συντέλεσε να κτιστεί εκεί μια αξιόλογη αρχαία πόλη, πολύ πιθανόν η Σκοτούσσα, ενώ κατά την άποψη άλλων ήταν η Σιντική.

Τα αρχαιολογικά ευρήματά μας επιβεβαιώνουν της ύπαρξη αρχαίας πόλης στο Σιδηρόκαστρο. Στη ΒΔ συνοικία του Βαρόσι, στα Κιρκασιανά, στο βράχο Σωτήρας, όπου κτίστηκε το Α' δημοτικό σχολείο, βρέθηκε το 1960 μια ενεπίγραφη πλάκα που αναφέρει ότι το 156 μ.Χ. ένα ανδρόγυνο ανήγειρε εκθεμελίων με δικά του έξοδα ναούς στους σωτήρες θεούς Αρτέμιδα, Απόλλωνα και στη θεοποιημένη Πατρίδα²⁹⁵.

²⁹⁴ Στράβων, VII, απόσπασμα 36.

²⁹⁵ Καφταντζή, ό.π., τ. Α, σ. 303.

Αν γίνουν αρχαιολογικές ανασκαφές στις δύο πρώτες προτεινόμενες τοποθεσίες στο Σιδηρόκαστρο και στο Βαμβακόφυτο θα υπάρχουν πολλές αρχαιολογικές ενδείξεις για να λυθεί το πρόβλημα της θέσεως της Σκοτούσας.

Η προέλευση της λέξεως Σκοτούσσα θεωρείται πελασγική, διότι ο Στράβων (VII.7, 12) αναφέρει ότι υπήρχε και στη Θεσσαλία πελασγική πόλη με το όνομα Σκοτούσσα, αλλά δεν πρέπει να τη συγχέουμε με αυτήν. Είναι πόλη από την προϊστορική εποχή. Η λέξη κοτούσσα υπάρχει στη θρακική γλώσσα, στην οποία φαίνεται ότι προσθέσαν στην αρχή το -σ- και έγινε Σκοτούσσα. Οι Θράκες συνέζησαν αρχικά με τους Πελασγούς στην κοιλάδα του Στρυμόνα και κράτησαν το όνομά της. Μας είναι γνωστή η Σκοτούσσα από τα χάλκινα νομίσματα του 168 π.Χ. Παριστάνουν από τη μια πλευρά το κεφάλι του Ηρακλή με γένια και από την άλλη το ροπαλό του με την επιγραφή ΚΟΤΟΥΣΑΙΩΝ (Σκοτουσσιών). Ο Πλίνιος (IV.17) αναφέρει ότι στη ρωμαϊοκρατία ανακηρύχθηκε ελεύθερη. Από τους πρώτους όμως βυζαντινούς αιώνες χάθηκαν οριστικά τα ίχνη της αρχαίας Σκοτούσας.

4.4.2. Βέργη

Βρίσκεται σε ένα στενόμακρο λόφο (Τουμβίστα) στα νοτιοδυτικά της κωμόπολης Νέος Σκοπός. Όλη η περιοχή πριν την απαλλοτρίωση των μοναστηριακών κτημάτων ήταν ιδιοκτησία (μετόχι) της Ιεράς Μονής Τιμίου Προδρόμου Σερρών και ονομαζόταν τουρκικά Κεσιζλίκ (Καλογερικό), έχοντας 60 κατοίκους. Το 1460 μ.Χ. αναφερόταν από τους Τούρκους ως Τουμπίτσα. Τα κτήματα της Μονής του Τιμίου Προδρόμου απαλλοτριώθηκαν και το 1922 η Τουμπίτσα ονομάστηκε Νέος Σκοπός, επειδή εγκαταστάθηκαν εκεί οι πρόσφυγες του χωριού Παλαιός Σκοπός της Ανατολικής Θράκης.

Ο λόφος είχε φυσική οχύρωση. Βρεχόταν από τις τρεις πλευρές από το ποταμάκι του Αγίου Ιωάννου, που χύνεται στον Στρυμόνα. Ήταν δύσβατη περιοχή και εξασφάλιζε την άμυνα της πόλεως, επειδή ήταν βαλτώδης από τις τρεις πλευρές με οργιώδη βλάστηση. Σώζονται τα ίχνη από τα θεμέλια του τείχους της βόρειας πλευράς, το ρωμαϊκό νεκροταφείο πάνω στο οποίο συνέχισε το χριστιανικό, τα ερείπια μιας τετράγωνης οικοδομής και το οίκημα ενός ελαιοτριβείου με σπασμένες μυλόπετρες.

Φαίνεται ότι κατά την αρχαιότητα ευδοκίμωσε και η ελαία στην περιοχή τής πόλης. Την καλλιέργεια της ελαίας τη συναντούμε και στον αγροτικό νόμο στην επιγραφή της στήλης του Γαζώρου που αναφέρεται στην καλλιέργειά της στην περιοχή των Σερρών²⁹⁶.

Υπάρχουν πολλές αρχαιολογικές ενδείξεις υπάρξεως μεγάλης αρχαίας πόλεως στο λόφο. Βρέθηκαν εκεί πολλά κτερίσματα, λυχνάρια, ειδώλια, νομίσματα, αγαλματίδια, λήκυθοι και ένα ανάγλυφο ιππέα.

²⁹⁶ Καφταντζή, ό.π., τ. Α, σ. 320, αρ. 546.

Στη νεκρόπολη της Βέργης αποκαλύφθηκε τυχαία, κατά την τοποθέτηση εξωτερικού δικτύου υδρεύσεως, ένα πολύ ωραίο επιτύμβιο ανάγλυφο των ελληνιστικών χρόνων με την παράσταση ενός δρομέα ιππέα. Ο μεγάλης αρχαιολογικής αξίας ανάγλυφος ιππέας σε μάρμαρο διαστάσεων 0,85X0,78 μ. είναι εφάμιλλος στη γλυπτική τέχνη με τα ανάγλυφα έργα των μεγάλων γλυπτών των αρχαίων Ελλήνων και μας θυμίζει τα ανάγλυφα των αετωμάτων του Παρθενώνα. Από τον ιππέα έσπασαν το κεφάλι και μέρος του αριστερού ποδιού. Από το άλογο έσπασαν τα μπροστινά πόδια, το πίσω αριστερό πόδι, η ουρά και η μούρη της κεφαλής. Ο ιππέας φορά κοντό χιτώνα και χλαμύδα, η οποία εξ αιτίας της μεγάλης ορμής του αλόγου ανεμίζει στον αέρα και σχηματίζει πολλές ωραίες πτυχές. Το άλογο είναι εξαγριωμένο σαν να βρίσκεται σε ώρα μάχης. Πρόκειται για επιτύμβιο ανάγλυφο έργο μεγάλης αξίας. Ήταν τοποθετημένο στην αίθουσα δεξιώσεων του Συλλόγου Ορφέως στην κεντρική πλατεία της κοινότητας Νέου Σκοπού. Υπήρχε φόβος να κλαπεί από τους αρχαιοκαπήλους. Ως έκτακτος επιμελητής αρχαιοτήτων του νομού Σερρών το μετέφερα το 1966 στο νεοσύστατο τότε Αρχαιολογικό Μουσείο Σερρών και το εντοιχίσαμε στον δεξιό πεσσό του Μπεζεστενίου.

Μετά από τις ανασκαφές που πραγματοποίησε το 1935-1936 ο Γ. Μπακαλάκης στον Νέο Σκοπό, στη θέση που άλλοτε θεωρούνταν ότι βρισκόταν η κώμη των Ολδηνών, έγραψε: «ΝΔ του χωριού υψούται χαμηλός επιμήκης γήλοφος επιχώσεως τέφρας, πλήρους οστράκων, λίθων πελεκημένων... Επί της επιφανείας του λόφου διακρίνει κάποιος επίσης διαφόρους βάσεις φερούσας ποτέ στήλας ενεπιγράφους, αμφορέων οξυπυθμένων, όστρακα κ.λπ.»²⁹⁷ Τα ευρήματα της ανασκαφής ήταν όστρακα αξίας από ερυθρόμορφα αττικά αγγεία, κώθωνες από τάφους, ειδώλια, κεφαλή από άγαλμα εφήβου, επιτύμβιο ανάγλυφο ρήτορα κ.λπ.

Στις αρχαιολογικές ανασκαφές του Μπακαλάκη βρέθηκε μια επιτύμβια ενεπίγραφη πλάκα, στην οποία ο κάτοικος της κώμης των Ολδηνών Διοσκουρίδης Σύρου άφηνε ως κληροδότημα στο δήμο της πόλεως 15 δηνάρια για να κάνουν κάθε χρόνο στη γιορτή των Μαινάδων, του ροδισμού, επιμνημόσυνη τελετή στον τάφο του, δηλαδή με τους τόκους των δεκαπέντε δηναρίων να γεμίζουν έναν κρατήρα με κρασί και να στεφανώνουν τον τάφο του στις γιορτές των Μαινάδων κάθε χρόνο.

Από τη φράση «τη Ολδηνών κώμη» συμπεράναν οι ενεργούντες την ανασκαφή ότι εκεί ήταν κτισμένη η κώμη των Ολδηνών. Δεν υποψιάστηκαν ότι η κώμη των Ολδηνών, από την οποία προερχόταν ο Διοσκουρίδης, βρισκόταν σε άλλο μέρος. Το όνομα της κώμης των Ολδηνών πιθανόν να προέρχεται από το ρήμα αλδάνομαι που σημαίνει καρποφορώ, παράγω.

Τα πολλά αρχαιολογικά ευρήματα στην Τουμπίτσα αποδεικνύουν ότι δεν ήταν εκεί μια μικρή ασήμαντη κώμη αλλά μια αξιόλογη αρχαία πόλη με

²⁹⁷ Μπακαλάκης Γ., *Αρχαία ευρήματα εκ Νέου Σκοπού Σερρών*, Αθήναι 1937.

προηγμένο πολιτισμό. Αυτό αποδείχθηκε πρόσφατα με τις αρχαιολογικές ανασκαφές του 2006 της εφόρου της 28^{ης} Εφορείας Κλασσικών Αρχαιοτήτων Αικατερίνης Περιστερή: η θεωρηθείσα ως κώμη των Ολδηνών ήταν η αρχαία πόλη Βέργη, που ήκμασε κατά την ελληνιστική και ρωμαϊκή εποχή. Μέχρι τότε θεωρούνταν ότι βρισκόταν στο χωριό Βέργη (Κοπάτσι) στα δυτικά του Στρυμόνα.

Η θέση της αρχαίας Βέργης απασχόλησε πολλούς ιστορικούς μέχρι το 2006.

Ο Στράβων γράφει: «Στη χώρα των Βισαλτών ανεβαίνοντας τον Στρυμόνα είναι και η Βέργη, μια κώμη που απέχει από την Αμφίπολη περίπου 200 στάδια»²⁹⁸. Την προσδιορίζει αόριστα στη χώρα των Βισαλτών σε απόσταση 35 περίπου χιλιόμετρα από την Αμφίπολη, όπως ανεβάνουμε τον Στρυμόνα, χωρίς να καθορίζει αν ήταν δυτικά ή ανατολικά του ποταμού. Αν λάβουμε υπόψη μας ότι δεν τοποθετεί τη Βέργη στη Βισαλία αλλά στη χώρα που κατοικούσαν οι Βισάλτες και καθώς είναι βέβαιο ότι οι Βισάλτες μετά από τη μακεδονική επέκταση κατοικούσαν και ανατολικά του Στρυμόνα, τότε πρέπει να ζητήσουμε πληροφορίες και από άλλους ιστορικούς για τη θέση της αρχαίας Βέργης.

Ο Κλαύδιος Πτολεμαίος γράφει κατά το πρώτο ήμισυ του 2^{ου} αιώνα μ.Χ.: «Οδομαντικής και Ηδονίδος Σκοτούσσα, Βέργη, Γάζωρος, Αμφίπολης, Φίλιπποι»²⁹⁹. Τοποθετεί δηλαδή τη Βέργη με τις ανατολικά του Στρυμόνα πόλεις Γάζωρο, Αμφίπολη και Φιλίππους. Επειδή όμως ο Κλαύδιος Πτολεμαίος σε άλλο χωρίο του χειρογράφου της *Γεωγραφίας* του (III.12, 32) αναφέρει τις πόλεις της Βισαλτίας «Άρωλος, Ευπορία, Καλλίτεραι Όσσα, Βέρτα», μερικοί υπέθεσαν ότι κατά την αρχαιότητα στο νομό Σερρών υπήρχαν δύο ομώνυμες πόλεις με το όνομα Βέρτα και Βέργη, η πρώτη δυτικά του Στρυμόνα και η δεύτερη ανατολικά. Θεωρήσαν ως λάθος των αντιγραφέων την πόλη Βέρτα και γι' αυτό άλλοι της αλλάζουν το όνομα από Βέρτα σε Βέργα και άλλοι τη σβήνουν από το κείμενο του Πτολεμαίου. Ο Πτολεμαίος ταυτίζει το όρος Κερδύλια με το όρος Βερτίσκος. Ο Βερτίσκος έχει την ίδια ρίζα με το όνομα Βέρτα. Πιθανόν να επηρεάστηκε από αυτό στη διατύπωση του ονόματος Βέρτα αντί Βέργα, πιστεύοντας ότι από αυτό το όρος πήρε το όνομά της η πόλη.

Ο Στέφανος Βυζάντιος στο λεξικό του χαρακτηρίζει τη Βέργη θρακική πόλη προς το μέρος της Χερσονήσου ανατολικά του Στρυμόνα. Επειδή και οι Βισάλτες ήταν θρακικής φυλής πρέπει κανείς να ρίξει το βάρος στη λέξη Χερσόνησος, που ήταν ανατολικά του Στρυμόνα. Στα ανατολικά του Στρυμόνα τοποθετεί και το λιμάνι της Ηιόνας όταν γράφει: «Ηίων πόλις εν Χερρονήσω». Βέβαιο είναι ότι η αρχαία Ηιόνα βρισκόταν ανατολικά του Στρυμόνα. Παρόλες τις διαβεβαιώσεις ότι ήταν ανατολικά του ποταμού μερικοί, υποκινούμενοι από άλλες σκέψεις, τοποθετούν τη Βέργη δυτικά του Στρυμόνα, στον Αχινό,

²⁹⁸ Στράβων, VII, απόσπασμα 36.

²⁹⁹ Στράβων, III.12, 28.

στο Φλάμπουρο, στη Νιγρίτα και ιδιαίτερα στο σημερινό χωριό Βέργη. Σύμφωνα με τα δεδομένα της ιστορίας και τα αποκαλυφθέντα αρχαιολογικά ευρήματα δεν ευσταθεί η άποψή τους.

Άλλο επιχείρημα για το ότι η Βέργη βρίσκεται ανατολικά του Στρυμόνα είναι ότι η Βέργη το 475 π.Χ. έκοψε ασημένια νομίσματα με τις επιγραφές ΒΕΡΓΑΙ και ΒΕΡΓΑΙΟΥ. Φέρουν την παράσταση του Σελινού που κλέβει νύμφη. Εικονίζεται ο Σελινός γυμνός κατά μέτωπο με πλατιά μύτη, μακριά γένια και τα μαλλιά ριγμένα πίσω. Προσπαθεί να βιάσει μια νύμφη. Η νύμφη αντιδρά στο βιασμό. Είναι σαστισμένη. Ανοίγει τα δάχτυλά της σαν να θέλει να τον ξεσκίσει. Φορά μακρύ ραμμένο χιτώνα και πέδιλα. Έχει τα μαλλιά πλεγμένα πίσω στεφανάκι σε κότσο.

Τα νομίσματα αυτά ομοιάζουν σε όλα με τα νομίσματα της Θάσου, η οποία κατά τον 5^ο αιώνα π.Χ. είχε μεγάλη επιρροή στους Οδόμαντες που κατοικούσαν ανατολικά του Στρυμόνα.

Στις αρχαιολογικές ανασκαφές του Μπακαλάκη το 1936 και της Περιστέρη το 2006 στο λόφο Τουμπίτσα του Νέου Σκοπού αποκαλύφθηκαν χρυσά και χάλκινα νομίσματα όμοια με αυτά της Θάσου του 5^{ου} αιώνα π.Χ., καθώς και αμφορείς με τη σφραγίδα της Θάσου. Πώς θα επικοινωνούσαν εμπορικά οι Θάσιοι με τους Βεργιώτες και πώς θα επιδρούσαν στα νομίσματα και στον πολιτισμό της Βέργης αν η Βέργη βρισκόταν στα δυτικά του Στρυμόνα, σε περιοχή που τον 5^ο αιώνα π.Χ. κατεχόταν από τους Μακεδόνες;

Οι δυτικά του Στρυμόνα πόλεις στερούνταν της αυτονομίας τους επειδή υποτάχθηκαν στους Μακεδόνες και η περιοχή ονομαζόταν Μακεδονία. Ο Θουκυδίδης (II.99) γράφει ότι οι Μακεδόνες υπέταξαν τον Ανθεμούντα, τη Γρηστωνία και τη Βισαλτία την εποχή του Αλεξάνδρου Α΄. Για να εκδίδει η Βέργη δικά της νομίσματα τον 5^ο π.Χ. αιώνα σημαίνει ότι βρισκόταν ανατολικά του Στρυμόνα και ήταν αυτόνομη και ελεύθερη πόλη.

Το δικαίωμα της εκδόσεως νομίσματος σε πόλεις της Μακεδονίας δόθηκε στα τέλη του 3^{ου} π.Χ. αιώνα, στη βασιλεία του Φιλίππου Ε΄. Δόθηκε άδεια νομισματοκοπίας σε πόλεις του κράτους της Μακεδονίας, όταν το Κοινό των Μακεδόνων και η κοινή εκκλησία αυτών κατέληξαν από συμβουλευτικό όργανο σε ένα είδος συνδέσμου τοπικών ενώσεων των πόλεων.

Οι Βεργαίοι εμφανίζονται στους φορολογικούς καταλόγους της Αττικοδηλιακής συμμαχίας των Αθηνών από το 452/1 μέχρι το 432/1 π.Χ. με μερικά κενά. Αν ήταν δυτικά του Στρυμόνα και μάλιστα 40 χιλιόμετρα μακριά από τη θάλασσα, στα μέρη που τα κατείχαν οι Μακεδόνες από την εποχή του Αλεξάνδρου Α΄, δεν θα τους άφηναν οι Μακεδόνες να πληρώνουν φόρους στους Αθηναίους. Η παρουσία της κατά τα έτη 435/4, 433/2 και 432/1 π.Χ. και η απουσία της από τον φορολογικό κατάλογο κατά τα έτη 443/2 και 430/29 π.Χ. αποδίδεται στην ίδρυση της Αμφιπόλεως από τους Αθηναίους το 437 π.Χ. και στην κατάληψη αυτής από τους Σπαρτιάτες το 424/3 π.Χ. καθώς και στις εχθροπραξίες των Αθηναίων με το βασιλέα της Μακεδονίας Περδίκκα.

Η Βέργη εμφανίζεται σε ενεπίγραφη πλάκα των αρχών του 3^ο μ.Χ. αιώνα ως μέλος σε ένα λατρευτικό σύνδεσμο του Κοινού της Πενταπόλεως με τέσσερις άλλες οδομαντικές πόλεις να προσφέρει στους Φιλίππους θυσία προς τιμήν του αυτοκράτορα Σεπτίμιου Σεβήρου: «Οι Πενταπολείται, [...] οι Ανδριανοπολίται, [B]ε[ρ]γαίοι, Σκιμβέρτιοι, Γαζώριοι». Από τις πέντε πόλεις γνωρίζουμε μόνο τις δύο, τη Βέργη και τη Γάζωρο. Το όνομα της πρώτης πόλεως δεν διακρίνεται. Ο Ροζέ τοποθετεί την πόλη Σίρα, τις Σέρρες, διότι έπρεπε οι πόλεις να ήταν γειτονικές και να μην ήταν μακριά και άσχετες από τη ρωμαϊκή αποικία των Φιλίππων. Ο Στράβων αναφέρει τη Σκίμβερτο ως απλή κώμη στα χρόνια της ρωμαιοκρατίας. Δεν γνωρίζουμε τίποτε άλλο για τη Σκίμβερτο εκτός από την παραπάνω αναφορά.

Στο Κοινό αυτού του συνδέσμου συμμετείχαν οι μεγαλύτερες και σπουδαιότερες πόλεις της Οδομαντικής, εκτός της Αμφίπολεως και της Σκοτούσας, που ανακηρύχθηκαν ελεύθερες από τους Ρωμαίους. Οι δε Φίλιπποι ήταν ρωμαϊκή αποικία.

Ο Γ. Καφταντζής προσδιορίζει τη θέση της Βέργης στους βορειονατολικούς λοφίσκους της άλλοτε λίμνης Αχινού, μεταξύ Ψυχικού και Νέου Σκοπού, μέχρι το ποταμάκι του Αγιάνη προ της εκβολής του στον Στρυμόνα. Ως επιχείρημα υπέρ της θέσεως της Βέργης στην Τουμπίτσα του Νέου Σκοπού αναφέρει και το όνομα των ψαριών της περιοχής αυτής «βεργιές», που υποτίθεται ότι προερχόταν από το όνομα της εκεί πόλης. Οι ανασκαφές της 28^{ης} Εφορείας Κλασσικών Αρχαιοτήτων που έγιναν στην Τουμπίτσα του Νέου Σκοπού το 2006 απέδειξαν με τα αρχαιολογικά τους ευρήματα, οριστικά και αμετάκλητα, ότι στην Τουμπίτσα του Νέου Σκοπού δεν ήταν η κώμη των Ολδηνών αλλά η αρχαία πόλη Βέργη.

Από τη Βέργη καταγόταν ο κωμικός ποιητής της αρχαιότητας Αντιφάνης, που έγραψε τα *Άπιστα*. Έγραφε τερατώδη ψέματα. Έμεινε παροιμιώδης στην ιστορία η λέξη «βεργαΐζειν», δηλαδή να γράφει κανείς ποιήματα και διηγήματα χωρίς καμιά αλήθεια, αλλά μόνο με μεγάλα ψέματα.

4.4.3. Γάζωρος

Η ξακουστή για τη λατρεία της Γαζωρίας θεάς Αρτέμιδος αρχαία πόλη Γάζωρος αναφέρεται αόριστα από τους αρχαίους ιστορικούς και άλλους συγγραφείς. Ο Πτολεμαίος (III.12, 28) τη μνημονεύει: «Οδομαντικής και Ηδωνίδος Σκοτούσσα, Γάσωρος» χωρίς να προσδιορίζει τη θέση της.

Όσοι θέλησαν να την προσδιορίσουν στον Πευτιγγεριανό πίνακα απέτυχαν. Μερικοί την τοποθετούν στους πρόποδες του όρους Παγγαίο μεταξύ Αμφιπόλεως, Μυρκίνου και Ροδολείβους και Σ.Σ. Αγγίστας. Ο Μ. Δήμιτσας αναφέρει³⁰⁰: «Της δε Γαζώρου ή Γασώρου η θέσις ην μεταξύ της Μυρκίνου και

³⁰⁰ Δήμιτσα, *ό.π.*, τ. Β, σ. 551.

της Αμφιπόλεως πλησίον του Παγγαίου, ήτις ην επίσημος διά τον εν αυτή ναόν της Γαζωρίτιδος Αρτέμιδος». Όλα τα αρχαιολογικά ευρήματα αποδεικνύουν όμως ότι η αρχαία πόλη ήταν στο λόφο του Αγίου Αθανασίου, περίπου ένα χιλιόμετρο ΒΑ της σημερινής Γαζώρου.

Το όνομα της πόλεως προέρχεται από τη λατρεία της θεάς Γαζωρίας Αρτέμιδος. Έχουμε και άλλες πόλεις με το όνομα του θεού που λάτρευαν, όπως π.χ. την Απολλωνία από τη λατρεία του θεού Απόλλωνα. Στο λεξικό του Στέφανου Βυζαντίου αναφέρεται: «Γάζωρος πόλις Μακεδονίας. Το εθνικόν Γαζώριος, η γάρ Άρτεμις η Γαζωρία τιμάται». Η Γάζωρος ήταν το θρησκευτικό παμμακεδονικό γνωστό κέντρο της θεάς Αρτέμιδος.

Η Γαζωρία Άρτεμις ήταν αντίστοιχη με την αστρική, σεληνιακή και ηλιακή θεά Αστάρτη των Φοινίκων. Στο νομό Σερρών προτιμούνταν οι ηλιακές θεότητες, όπως ο Απόλλων ο Σύριος, η Άρτεμη και ο Δίας.

Σε όλες τις ενεπίγραφες πλάκες από της ιδρύσεώς της μέχρι σήμερα, πλην της Τουρκοκρατίας, αναφέρεται η πόλη με το όνομα Γάζωρος με μερικές μόνο παραλλαγές, όπως π.χ. Γάσωρος.

Από τη νεολιθική εποχή μέχρι την Τουρκοκρατία διατηρούνταν συνεχώς η αρχαία πόλη Γάζωρος στο λόφο του Αγίου Αθανασίου. Έχουν ανασυρθεί άφθονα αξιόλογα αρχαιολογικά ευρήματα όλων των εποχών στο λόφο. Αποκαλύφθηκαν από τη νεολιθική εποχή λίθινα εργαλεία, πέλεκεις, μαχαίρια, ξύστρες και σκήπτρα. Από την εποχή του χαλκού βρέθηκαν όπλα και διάφορα αρχαϊκά χάλκινα σκεύη, κοσμήματα, περιδέραια και βραχιόλια. Αποκαλύφθηκαν επίσης αγάλματα θεών και ενεπίγραφες πλάκες με διάφορα ψηφίσματα της βουλής και του δήμου του Κοινού της Πενταπόλεως. Ήταν το θρησκευτικό κέντρο των πέντε πόλεων, της 'Πενταπόλεως'.

Όπως προαναφέρθηκε, σε μια ενεπίγραφη πλάκα των αρχών του 3^{ου} μ.Χ. αιώνα εμφανίζεται η Γάζωρος να είναι μέλος του λατρευτικού συνδέσμου του Κοινού της Πενταπόλεως με τέσσερις άλλες πόλεις που προσφέρουν θυσία προς τιμήν του αυτοκράτορα Σεπτίμιου Σεβήρου στους Φιλίππους. Στο όνομα της πρώτης πόλεως που σβήστηκε, ο Ροζέ τοποθετεί την πόλη Σίρα. Σε ό,τι αφορά τις άλλες δύο πόλεις, την Ανδριανούπολη και τη Σκίμβερτο, είναι απροσδιόριστες οι θέσεις τους στην περιοχή της Ηδωνίδας³⁰¹. Συμμετείχαν στο κοινό του λατρευτικού συνδέσμου οι μεγαλύτερες και σπουδαιότερες πόλεις της Οδομαντικής. Η Αμφίπολη και η Σκοτούσσα δεν συμπεριλήφθηκαν επειδή ανακηρύχθηκαν από τους Ρωμαίους ελεύθερες. Οι δε Φίλιπποι ήταν ρωμαϊκή αποικία. Από τις πέντε πόλεις γνωρίζουμε μόνο τις δύο, τη Βέργη και τη Γάζωρο.

Την ένωση αυτή των πόλεων τη συναντούμε και σε άλλα μέρη της Μακεδονίας και της Θράκης. Αποτελούσαν ένα είδος Αμφικτιονίας. Οι αντιπρόσωποι των συνέρχονταν σε σύνοδο κάθε χρόνο και:

³⁰¹ Σαμσάρη, ό.π., σ. 136.

α) Φρόντιζαν για την οργάνωση των εορτών, θυσιών, θεατρικών παραστάσεων, αγώνων.

β) Συζητούσαν για τη συμπεριφορά των τοπικών υπαλλήλων και στρατιωτικών διοικητών.

γ) Ευχαριστούσαν εγγράφως τις διοικητικές αρχές και επιτροπές για το έργο τους και ιδιαίτερα τον γενικό διοικητή της επαρχίας για τη χρηστή διοίκηση.

δ) Διατύπωναν εγγράφως στη σύγκλητο και στον αυτοκράτορα τις ευχαριστίες και ενίοτε τα παράπονά τους.

ε) Ζητούσαν άδεια για την ίδρυση ναών και βωμών και για την ανέγερση ανδριάντων προς τιμήν του αυτοκράτορα και άλλων επισήμων στην πόλη τους.

στ) Αποφάσιζαν για την τοποθέτηση των ανδριάντων και των αναθηματικών στηλών και μνημείων μέσα στην πόλη.

ζ) Φρόντιζαν για την κατασκευή των επαρχιακών δρόμων.

Στη ρωμαϊκή εποχή στη Γάζωρο ήταν η έδρα Ρωμαίου διοικητή των περιοχών του Παγγαίου και του Μενοικίου.

Στους τάφους της περιοχής της Γαζώρου αποκαλύφθηκαν επιτύμβιες πλάκες, μελανόμορφα αγγεία, αξιόλογα κτερίσματα και πολλά θρακικά νομίσματα της ελληνιστικής και ρωμαϊκής εποχής. Σώζονται τα θεμέλια των φρουριών της βυζαντινής εποχής. Όλα αποδεικνύουν ότι από αρχαιοτάτων χρόνων ήταν πόλη αξιόλογη με ανεπτυγμένο πολιτισμό. Βρισκόταν σε επίκαιρη γεωγραφική θέση, στην οποία σύμφωνα με τον Δήμιτσα υπήρχε σταθμός της Εγνατίας οδού³⁰².

Από διάφορες ενεπίγραφες πλάκες φαίνεται ότι αργότερα, το 159 μ.Χ., στην πόλη Γάζωρο των Σερρών λειτουργούσε Σύνοδος βουλής και δήμος. Σε δόγμα ελληνικού τύπου με αγροτικό νόμο αναφέρεται ότι κληρώθηκαν στη Σύνοδο της βουλής και του δήμου τρεις άρχοντες, οι Σύργος του Ευάλκου, Κοξείμασος του Πολυχάρμου και Δούλης του Βείθου, για να επιβλέπουν τις εργασίες και την εκτέλεση των αποφάσεων της συνέλευσης.

Σε συνεδρίαση της βουλής της Γαζώρου, με εισήγηση του αγορονομέα, αποφάσισαν και εξέδωσαν προς τιμήν τού ευεργέτη της πόλεως Αινίου Ρεβίλου τιμητικό ψήφισμα. Τον αριθμό των βουλευτών της βουλής και τον τρόπο εκλογής των προσώπων της δεν τον γνωρίζουμε. Εκλέγονταν μάλλον από το λαό κατά φυλές³⁰³.

Το 1958 βρέθηκε στο ψηλότερο μέρος της πόλεως, στην αυλή του παρεκκλησίου του Αγίου Αθανασίου, μια ενεπίγραφη πλάκα (1Χ0,80Χ0,14 μ.) με 27 στίχους του έτους 158-159 π.Χ. με ελληνικά μόνο ονόματα, που περιέχει ένα ψήφισμα για αγροτικό νόμο του Κοινού της Πενταπόλεως. Το ψήφισμα επικυ-

³⁰² Δήμιτσα, ό.π.

³⁰³ Καφταντζή, ό.π., τ. Α, σ. 91, αρ. 77.

ρώθηκε από τη βουλή και το δήμο του Κοινού της Πενταπόλεως και το μεν γραμμένο σε πάπυρο κείμενο στάλθηκε προς φύλαξη στο αρχειοφυλάκιο της Γαζώρου, η δε ενεπίγραφη πλάκα τοποθετήθηκε στην αγορά της πρωτεύουσας του Κοινού, στη Γάζωρο, όπου και βρέθηκε. Περιέχει αναφορές στους γεωργούς που φύτευαν σε δημόσια κτήματα αμπέλια, ελιές και συκιές. Για να αποκτήσουν την επικαρπία των δημοσίων κτημάτων που καλλιεργούσαν υποχρεούνταν να δίνουν στο δημόσιο τα μισά σταφύλια ή το μισό κρασί και από τις ελιές τα δύο τρίτα. Απαλλάσσονταν τα τσίπουρα των σταφυλιών, οι καρποί των καρποφόρων δένδρων, οι συκιές κ.λπ. Επρόκειτο για έναν βαρύ εισπρακτικό νόμο υπέρ του δημοσίου που έπληττε τους ακτήμονες αγρότες³⁰⁴.

Στο λόφο του Αγίου Αθανασίου βρέθηκε ακόμη και ένα άλλο τιμητικό, φθαρμένο από το χρόνο, ψήφισμα (διαστάσεων 0,73X0,45X0,48 μ.) που εκτίθεται σήμερα στο Αρχαιολογικό Μουσείο των Σερρών. Τιμά κάποιον γαιοκτήμονα Ασία, ο οποίος σε εποχή πείνας εξ αιτίας πολέμου διέθεσε όλο το σιτάρι του αντί τεσσάρων διοβολών στο λαό. Οι κάτοικοι της πόλεως αποφάσισαν να στεφανώσουν τον Ασία μπροστά σε όλο το λαό με ανθοστόλιστο στεφάνι και να τοποθετήσουν την πλάκα στο ιερό, όπου και βρέθηκε. Επικύρωσαν το ψήφισμα και το έστειλαν με τον πρέσβυ στο βασιλιά. Οι ενέργειες αυτές φανερώνουν το δημοκρατικό πνεύμα της πόλεως και τον προηγμένο πολιτισμό στην περιοχή των Σερρών την εποχή εκείνη. Δεν άρπαξαν στον καιρό της πείνας με τη βία τα σιτάρια, αλλά τους τα έδωσε οικιοθελώς ο Ασίας. Αυτοί με πολιτισμένο τρόπο, από ευγνωμοσύνη, τον τίμησαν όπως του άξιζε, για να παραδειγματίζονται και οι άλλοι³⁰⁵. Από τους προγόνους μας έχουμε προς μίμηση δημοκρατικά παραδείγματα.

Στον ως άνω λόφο βρέθηκε επίσης το 1965 ένα αναθηματικό ανάγλυφο με την επιγραφή «ΘΕΥΔΑΣ ΚΟΥΖΙΛΜΟΡΙΣ ΕΥΞΑΜΕΝΟΙ ΕΝΕΘΗΚΑΝ ΤΟΝ ΠΑΝΑ». Σώθηκε μόνο η παράσταση των ποδιών του θεού Πάνα. Έχει πόδια τράγου, κέρατα στο κεφάλι και ουρά στα οπίσθια. Είναι εκτεθειμένο στο Μπεζεστένι³⁰⁶.

Στο κεφαλόσκαλο του Αγιάσματος της Ιεράς Μονής της Αγίας Τριάδας Τούμπας υπήρχε μία αρχαία επιτύμβια ενεπίγραφη πλάκα του 144 μ.Χ., διαστάσεων 1X0,73X0,10 μ., μιας Γαζωραίας που γράφει: «ΜΩΜΩ ΜΕΣΤΟΥ ΘΥΓΑ/ΤΗΡ, ΓΑΖΩΡΙΑ, ΚΥ/ΝΕΡΙΑ ΤΗ ΘΥΓΑΤΡΙ / ΕΑΥΤΗΣ ΚΑΙ ΓΑΙΩ / ΤΟΡΚΑΤΟΥ ΚΑΙ ΕΑΥ/ΤΗΣ ΖΩΣΗΣ ΛΙΝΗ/Σ ΜΝΗΜΗΣ ΧΑΡΙΝ ΕΤΟΥΣ σορ' του β.α.σ» (=144 μ.Χ.). Βρέθηκε το 1926 μαζί με μια άλλη ενεπίγραφη επιτύμβια πλάκα από τον κάτοικο της Τούμπας Μαυροματίδη στα μισά δεξιά του παλαιού δρόμου

³⁰⁴ Καφταντζή, *ό.π.*, τ. Α, σ. 320, αρ. 546. Τρυφερούλη Κ., «Η αρχαία ενεπίγραφος πλαξ του χωριού Γαζώρου», *Σερραϊκά Χρονικά* 4 (1963), 206-207. Παπακυριάκου, *Σύντομος οδηγός*, σ. 5.

³⁰⁵ Παπακυριάκου, *Σύντομος οδηγός*, σ. 6.

³⁰⁶ Καφταντζή, *ό.π.*, τ. Α, σ. 320-327.

Τούμπας–Πενταπόλεως, σε λοφώδη περιοχή. Η ανεύρεσή της φανερώνει ότι στη ρωμαϊκή εποχή υπήρχε εκεί πλησίον οικισμός και νεκροταφείο³⁰⁷.

Στην Τουρκοκρατία, για αγνώστους λόγους, η πόλη μεταφέρθηκε νοτιότερα στη σημερινή θέση της κωμοπόλεως Γαζώρου. Οι Τούρκοι την ονόμασαν Πόρνα και τους κατοίκους της Πορναλήδες. Για το όνομα αυτό υπάρχουν πολλές ερμηνείες. Υποστηρίζεται ότι προέρχεται: α) από τη λέξη πουρνό που σημαίνει πρωί πρωί, β) από τη προυνές, τις δαμασκηνιές, που καρποφορούσαν άφθονες στην περιοχή, γ) από τους πολλούς οπωρώνες και τη μεγάλη καρποφορία οπωροφόρων δένδρων, αφού μέχρι και σήμερα φημίζονται οι κερασιές του Γαζώρου, δ) από τη λέξη πορηνά που σημαίνει στενό πέρασμα που δημιουργούνταν ανάμεσα στους λόφους³⁰⁸. Υποστηρίζεται ακόμη ότι πήρε το όνομα Πόρνα από τους εγκατασταθέντες έκφυλους Τούρκους που οργίαζαν στην πορνεία.

4.4.4. Ίχναι

Οι αρχαίοι συγγραφείς δεν αναφέρουν τίποτα για την πόλη Ίχνες. Ο Στέφανος Βυζάντιος μας πληροφορεί στο λεξικό του ότι αυτή βρισκόταν στην Ανατολική Μακεδονία και την ξεχωρίζει από την ομώνυμη πόλη της Βοττιαίας.

Ο Ι. Σβορώνος, από τα ευρεθέντα νομίσματα του 520-480 π.Χ. με τις επιγραφές ΙΧΝΑΟΝ, ΙΧΝΑΙΟΝ και ΙΧΝΑΩΝ της εποχής του Αλεξάνδρου Α΄, προσδιορίζει την ύπαρξη της αρχαίας πόλεως Ίχναι στην περιοχή της Φυλλίδος της Ανατολικής Μακεδονίας. Την τοποθετεί στα ερείπια της Παλαιάς Ζίχνης (Ζηλιάχοβας) και αποφαινεται ότι κτίστηκε από τους Ηδωνούς την εποχή που τους έδιωξαν από τη Μυγδονία³⁰⁹.

Το όνομα της πόλεως από Ίχναι έγινε Ζίχνα. Η διατήρηση του ονόματός της στην κωμόπολη Νέα Ζίχνη της περιοχής Φυλλίδος ενισχύει την άποψη ότι η αρχαία πόλη Ίχναι βρισκόταν στην περιοχή αυτή. Ο Δ. Σαμσάρης τοποθετεί την πόλη Ιχνες 1,5 χιλιόμετρο νότια της Ζίχνης στο λόφο Τούμπα. Η στρατηγική του θέση και τα πολυάριθμα όστρακα των αρχαίων αγγείων ενισχύουν την άποψη αυτή.

Οι Ίχναι κυκλοφόρησαν πολλά όμοια με τα ηδωνικά και τα παιονικά νομίσματα, δίδραχμα, εξάδραχμα και οκτάδραχμα, με την επιγραφή ΙΧΝΑΟΝ, ΙΧΝΑΙΟΝ και ΙΧΝΑΩΝ. Κάποια απ' αυτά εικονίζουν έναν γυμνό γενειοφόρο άνδρα όρθιο με δύο μακριές πλεξούδες στην πλάτη να στέκεται ανάμεσα σε δύο βόδια και να ακουμπά με το αριστερό χέρι τα καπούλια του βοδιού. Προτάσσει το δεξί του χέρι και με σφιγμένη τη γροθιά συγκρατεί το άλλο βόδι.

³⁰⁷ Καφταντζή, ό.π., τ. Α, σ. 294, αρ. 495. Παπακυριάκου, *Η ιστορία της Ιεράς Μονής Τούμπας*, σ. 85.

³⁰⁸ Χριστοφόρου, *Προσκυνητάριον*, σ. 29.

³⁰⁹ Barclay, *Ιστορία των νομισμάτων*, σ. 40.

Φορεί πλατύ πέτασο (καπέλο). Τα παραπάνω νομίσματα των Ιχναίων έχουν παραλλαγές ως προς τη στάση του βοϊδολάτη, της διακοσμήσεως των βοδιών με το περιδέραιο (χαϊμαλί) στο λαιμό τους και με κάποιο σκυλί να προπορεύεται.

Σε άλλα νομίσματα εικονίζονται: α) Ένας άνδρας γενειοφόρος εξοπλισμένος με πανοπλία πολεμιστή που στέκεται δίπλα από το χαλινωμένο ασυγκράτητο άλογό του. β) Από τη μια όψη ένας ταύρος γονατισμένος να ανασηκώνεται και από την άλλη όψη ένας τροχός με ακτίνες μέσα σε έγκοιλο τετράγωνο. Διασώθηκαν και νόμισματα του βασιλέως των Ιχναίων με την επιγραφή ΛΙΤΑΣ³¹⁰.

Το όνομα της πόλεως Ίχναι ήταν επίθετο της θεάς Θέμιδας, την οποία τιμούσαν ιδιαίτερα στην πόλη.

Στις βυζαντινές ιστορικές πηγές αναφέρονται οι Ίχναι πολλές φορές ως πόλη, κάστρο, επισκοπή και μητρόπολη. Υπήρχε και στη Μεσοποταμία πόλη με το όνομα Ίχναι, στην οποία ο ύπατος Κράσσοσ νίκησε το 54 μ.Χ. τους Πάρθους.

4.4.5. Ζέλεια

Εκτός από το όνομα της πόλεως Ζέλεια και της φυλής Ζηλιαίοι, που τα βρίσκουμε γραμμένα στα ευρεθέντα νομίσματα, δεν γνωρίζουμε τίποτε άλλο. Συνώνυμες αρχαίες πόλεις συναντούμε στην *Ιλιάδα*, Β, τη Ζέλεια της Τροίας, και στον Πλίνιο (VI.6, 8) τη Ζιέλα του Πόντου και τη Ζέλα της Καππαδοκίας.

Οι Θρακιώτες έλεγαν το κρασί ζέλας. Η ονομασία της πόλεως έχει σχέση με τα αμπέλια και το κρασί του μυθικού βασιλέα Συλέα (Ευριπίδη, απόσπασμα 575), του οποίου η κυριαρχία κατά τον Ηρόδοτο ήταν μεταξύ Αμφιπόλεως και Σταγείρων.

Σύμφωνα με ένα σατυρικό απόσπασμα από ένα δράμα του Ευριπίδη (στίχ. 575 Ν) που χάθηκε, λέγεται ότι ο βασιλεύς του Παγγαίου Συλεύς υποχρέωνε τους διαβάτες να εργάζονται στα αμπέλια του. Ο Ομφάλης έστειλε τον Ηρακλή να δουλέψει σαν δούλος στα αμπέλια του Συλέα, αλλά ο Ηρακλής αφού έκοψε όλα τα κλήματα των αμπελιών του Συλέα τα φορτώθηκε στην πλάτη του και τα έφερε στο ανάκτορο. Έσφαξε ένα μοσχάρι, άνοιξε ένα βαρέλι καλό κρασί και υποχρέωσε τον Συλέα να του σερβίρει στο τραπέζι που έφτιαξε από τις πόρτες του ανακτόρου. Μετά από το πλούσιο γεύμα ο Ηρακλής πήγε στα κτήματα και τα σπίτια του Συλέα κοντά στον ποταμό Αγγίτη και τα πλημμύρισε. Ο Ηρόδοτος (VII.115) γράφει ότι οι αμπελώνες του Συλέα ήταν στη Βισαλτία, πλησίον του ποταμού Βισάλτη και εκεί τα πλημμύρισε.

³¹⁰ Καφταντζή, *ό.π.*, τ. Α, σ. 462-465.

Κατά τον Απολλόδωρο και τον Διόδωρο ο Ηρακλής σκότωσε τον Συλέα με τη συνοχή και της θυγατέρας του Ξενοδίκης και απάλλαξε την περιοχή των Σερρών από τον εκμεταλευτή.

Ο Ι. Σβορώνος θεωρεί την Παλαιά Ζηλιάχοβα, τη νυν Νέα Ζίχνη, ότι είναι συνέχεια της αρχαίας πόλης Ζέλεια.

Οι Ζαιελέοι άφησαν το όνομά τους σε διάφορα τοπωνύμια. Τρία χιλιόμετρα νότια του χωριού Άγιο Πνεύμα Σερρών δύο λόφοι ονομάζονται Ζελί ή Ζηλί. Στους λόφους αυτούς μέχρι το 1913 υπήρχαν δύο χωριά με το όνομα Ζελί. Το τοπωνύμιο αυτό έχει σχέση με τη φυλή των Ζαιελέων και την πόλη Ζέλεια.

Η ετυμολογία της λέξεως Ζέλεια έχει σχέση με τη λέξη Ήλιος, αέλιος, αέλιος, Βέλιος, τον οποίο οι Ζαιελέοι λάτρευαν ως θεό («Ζέλεια ονόμασαι διά τον ήλιον εν αυτή λίαν ευσεβείσθαι»). Το Παγγαίον όρος, ως γνωστό, ήταν παιονικό κέντρο της λατρείας του Ήλιου.

Βρέθηκαν τρία μοναδικά παιονικά νομίσματα των ΖΑΙΕΛΕΩΝ χωρίς να προσδιορίζουν τον τόπο της προελεύσεώς τους. Το ένα φέρει την παράσταση Κενταύρου που κλέβει μια νύμφη. Ένας γονατισμένος γενειοφόρος Κένταυρος με αυτιά αλόγου και δυο μακριές κοτσίδες αγκαλιάζει μια γυναίκα που του αντιστέκεται και προσπαθεί να την απαγάγει. Η γυναίκα με δύο κοτσίδες φορεί μακρύ κοντομάνικο χιτώνα και αντιδρά στην απαγωγή. Στην άλλη πλευρά εικονίζεται ένα έγκοιλο τετράγωνο χωρισμένο σε τέσσερα ισομετρικά τετράγωνα. Η παράσταση ομοιάζει με την παράσταση των νομισμάτων των Ορεσκείων και των Λαιαίων. Φέρνει την επιγραφή ΖΑΙΕΛΕΩΝ³¹¹.

Ο Ι. Σβορώνος αποφαίνεται, με βάση τα αποκαλυφθέντα νομίσματα με την επιγραφή ΖΑΙΕΛΕΩΝ, ότι η Ζέλεια βρισκόταν στην Παλαιά Ζίχνη στη Ζηλιάχοβα.

4.4.6. Σίρις η Παιονική – Οδομαντική (Σέρρες)

4.4.6.1. Ιστορικές πηγές για τις Σέρρες

Είναι τόσο αρχαία η πόλη των Σερρών που οι πρώτες ιστορικές πληροφορίες αυτής δεν φτάνουν μέχρι την εποχή της ίδρυσής της. Η ίδρυσή της ανάγεται στη νεολιθική εποχή πριν ακόμη αρχίσει η ιστορία των γραπτών μνημείων.

Οι Σέρρες κτίστηκαν πριν από περισσότερα από τρεις χιλιάδες διακόσια χρόνια και συνεχώς αναγεννάται και αναθάλλει ακμαιότερη και ωραιότερη³¹². Ιδρύθηκε στη σημερινή θέση διότι ο λόφος της ακροπόλεως ήταν ο πλέον

³¹¹ Καφταντζή, ό.π., τ. Α, σ. 448, 451.

³¹² Στράτη Ευ., *Ιστορία των Σερρών*, Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σερρών, Σέρρες 2000³, σ. 9. Πέννα, *Ιστορία των Σερρών*, σ. 11.

ενδεδειγμένοι για την οχύρωσή της³¹³. Η πόλη και η περιφέρεια των Σερρών διασώζονται μετά από αναρίθμητες λαίλαπες και καταιγίδες πολέμων, αλλεπάλληλες σφαγές, εξανδραποδισμούς, πυρπολήσεις και καταστροφές.

Για τους κατοίκους του νομού Σερρών, της πεδιάδας του Στρυμόνα και της Σίρειως της Παιονικής και μετά Οδομαντικής, έγραψαν πολλοί αρχαίοι και βυζαντινοί ιστορικοί συγγραφείς και ποιητές, όπως ο Ηρόδοτος³¹⁴, ο Θουκυδίδης³¹⁵, ο Τίτος Λίβιος³¹⁶, ο Όμηρος, ο Αισχύλος³¹⁷, ο Ευριπίδης³¹⁸, ο Αππιανός και ο γεωγράφος Στράβων³¹⁹. Οι περισσότεροι βυζαντινοί συγγραφείς εγκωμιάζουν τις Σέρρες στην εποχή τους ως μεγάλη, οχυρωμένη και πλούσια πόλη, ως θαυμαστό μέγα άστυ και μητρόπολη.

Ο λόγιος βυζαντινός συγγραφέας Ισαάκ Τζέντζης το 1158 μ.Χ., σχολιάζοντας το δράμα *Κασσάνδρα* του Ευβοέως ποιητού Λυκόφρονα που έζησε το 284 π.Χ., γράφει ότι «Φέρης έκτισε πόλιν Φέρας, ήτις νυν καλείται Φέρες και Καλλίμαχος περί Αρτέμιδος φησί», ότι δηλαδή ο Φέρης, ο υιός του Κρηθέως και της Τυρούς, ο αδελφός του Αίσονος και πατέρας του Αδμήτου, έκτισε τις Φέρες, ήτοι τις Σέρρες. Αυτό ωστόσο είναι λάθος, διότι ο Φέρης έκτισε τις Φέρες της Θεσσαλίας (το Βελεστίνο) και όχι τις Σέρρες της Μακεδονίας. Ο Ισαάκ Τζέντζης παρασύρθηκε προφανώς στο λάθος αυτό από τη συνήθεια που είχαν οι Βυζαντινοί να ονομάζουν την εποχή εκείνη τις Σέρρες και Φέρες, οπότε έκανε σύγχυση μεταξύ των Φερών της Θεσσαλίας και των Φερών της Μακεδονίας, τις Σέρρες. Εκτός τούτου η Άρτεμις που αναφέρει ο Καλλίμαχος δεν λατρεύτηκε στις Σέρρες αλλά στις Φέρες της Θεσσαλίας. Πρόκειται για το Βελεστίνο της Θεσσαλίας και όχι για τις Σέρρες της Μακεδονίας.

Ο Ηρόδοτος στο Ε' βιβλίο (V.13) γράφει ότι δύο νέοι φιλόδοξοι Παίονες πήγαν στις Σάρδεις με την αδελφή τους για να πάρουν με τέχνασμα την εξουσία της περιοχής του Στρυμόνα από τον Δαρείο³²⁰. Όταν οι δύο Σιροπαίονες, ο Πύγρης και ο Μάντης, ρωτήθηκαν από τον Δαρείο ποιοι ήταν οι Σιροπαίονες και σε ποιο μέρος κατοικούσαν, απάντησαν ότι η Παιονία βρισκόταν στις όχθες του Στρυμόνα και ότι ήταν άποικοι των Τεύκρων από την Τροία. Η πόλη αναφέρεται ως υπάρχουσα από την εποχή της μετανάστευσης των Παιόνων και Τεύκρων από την Ασία στη Μακεδονία: «Ειήσαν δε Τεύκρων των εκ της Τροίας άποικοι».

³¹³ Νικολάου Ν., *Σκαπανείς της ιστοριογραφίας και προβλήματα της ιστορίας των Σερρών*, Θεσσαλονίκη 1964, σ. 27.

³¹⁴ Ηρόδοτος, V.12-17, 23-24, VIII.115 κ.λπ.

³¹⁵ Θουκυδίδης, II.101, IV.102-109, V.2, 6-17, 21, 26 κ.λπ.

³¹⁶ Τίτος Λίβιος, III.77, 45, 4 κ.λπ.

³¹⁷ Αισχύλου, *Ικέτιδες*, 150-159, 250-259.

³¹⁸ Ευριπίδη, *Ρήσος*, 422.

³¹⁹ Στράβων, VII, απόσπασμα 36-41.

³²⁰ Ηρόδοτος, V.13.

Ο Ηρόδοτος αναφέρει για τους Μυσούς και τους Τεύκρους τα εξής: «Η εκστρατεία των Μυσών και των Τεύκτρων έγινε πριν από τον Τρωικό πόλεμο. Τούτοι, αφού διάβηκαν τον Βόσπορο στην Ευρώπη και υπέταξαν όλους τους Θράκες, κατέβηκαν προς το Ιόνιο πέλαγος και προήλασαν προς νότο μέχρι του Πηνειού ποταμού»³²¹. Εάν λοιπόν οι Σιροπαίονες ήταν Τεύκροι πρέπει να ήλθαν στις Σέρρες πριν τον Τρωικό πόλεμο, δηλαδή πριν το 12^ο αιώνα π.Χ., οπότε και την ίδρυσαν. Αν όμως υπήρχε η πόλη των Σερρών από την εποχή των Πελασγών, τότε αυτοί απλώς εγκαταστάθηκαν σ' αυτήν και αύξησαν τον αριθμό των κατοίκων της.

Ο αείμνηστος γυμνασιάρχης Ευάγγελος Στρατής γράφει ότι μια άλλη ελληνική πόλη με το όνομα Σίρις ιδρύθηκε από την πελασγική φυλή των Χώνων στην Κάτω Ιταλία, κοντά στον κόλπο του Τάραντος, με το ίδιο πελασγικό όνομα. Η συνωνυμία αυτή των δύο ελληνικών πόλεων στη Μεγάλη Ελλάδα της Κάτω Ιταλίας και στη Μακεδονία πριν τέσσερις χιλιετίες μας εμβάλλει τη σκέψη να θεωρήσουμε ως πιθανή χρονολογία της κτίσεως των Σερρών τις αρχές της δεύτερης χιλιετίας π.Χ. από τους Πελασγούς και όχι από τους Τεύκρους³²². Το όνομα Σίρις είναι πελασγικό και πιθανόν η πόλη να κτίστηκε από τους Πελασγούς στη νεολιθική εποχή.

Εκείνο που μας πείθει για την αρχαιότητα της πόλης των Σερρών είναι κυρίως το βάθος της στάθμης του αρχικού δαπέδου της πόλεως. Οι περισσότερες αρχαιότητες της καταστράφηκαν κατά τις αλληπάλληλες πυρπολήσεις και λεηλασίες. Αυτές που έμειναν λόγω του επικλινούς εδάφους της, επειδή βρίσκεται στους πρόποδες της ακροπόλεως και χαμηλότερα της στάθμης της κοίτης του χειμάρρου των Αγίων Αναργύρων, καταχώθηκαν από τις πολλές προσχώσεις σε πολύ μεγάλο βάθος, περισσότερο από 10 μέτρα³²³.

Το 1970 και 1971 έγιναν σωστικές ανασκαφές στο κατεδαφισθέν παρεκκλήσι των Τριών Παίδων, πενήντα μέτρα δυτικά των Αγίων Θεοδώρων, και αποκαλύφθηκαν σε βάθος 6,70 μέτρων τρία αλληπάλληλα στρώματα πόλεως. Στο πρώτο επάνω στρώμα πάχους 1,20 μ. βρέθηκαν διάφορες ταφές που ήταν ανακατεμένες εξ αιτίας των αλληπαλλήλων καταστροφών. Στο δεύτερο στρώμα, πάχους 2,50 μ., βρέθηκαν πολλά εμφυαλωμένα όστρακα της βυζαντινής εποχής. Στο τρίτο βαθύτερο στρώμα, πάχους 3 μ., βρέθηκαν πολλά όστρακα από μελανοβαφή κυρίως αγγεία, άβαφα και μερικά ερυθρόμορφα, αναγόμενα κυρίως στους ελληνιστικούς χρόνους. Βλέπουμε ότι στην ελληνιστική εποχή η στάθμη της πόλεως στη γύρω από την παλαιά μητρόπολη περιοχή ήταν σε βάθος 6,70 μέτρων. Η δε στάθμη του δαπέδου της αυλής του παλαιού μητροπολιτικού ναού των Σερρών των Αγίων Θεοδώρων, που κτίστηκε κατά

³²¹ Ηρόδοτος, VII.20.

³²² Στρατή, *ό.π.*, σ. 13.

³²³ Παπακυριάκου Κ., «Η αναγκαιότητα της ίδρυσης Εφορειών Αρχαιοτήτων στις Σέρρες», *Σερραϊκά Ανάλεκτα* 3 (2001), 288.

τους πρώτους αιώνες της βυζαντινής εποχής, βρίσκεται βαθύτερα από τη στάθμη της πόλεως κατά 4,10 μέτρα³²⁴.

4.4.6.2. Πότε και πού κτίστηκε αρχικά η πόλη των Σερρών;

Από μερικούς ετέθη το πρόβλημα σε ποιο μέρος πρωτοκτίστηκε η αρχαία Σίρις. Αν δηλαδή κτίστηκε εκεί που είναι σήμερα η πόλη των Σερρών ή κάπου αλλού. Μερικοί λένουν ότι πρωτοκτίστηκε στο λόφο Αγριάνιστα του Νέου Σουλίου ή στο λόφο του Καλοκάστρου Ασάρι. Αυτά είναι εσφαλμένα, διότι οι αποδείξεις συγκλίνουν στο ότι η θέση της Σίριος ήταν στον σημερινό χώρο των Σερρών, στο Βαρόσι της αρχαίας πόλεως και στην Ακρόπολη³²⁵.

Ο Ηρόδοτος προσδιορίζει τη θέση της αρχαίας πόλης των Σερρών ανατολικά του ποταμού Στρυμόνα και βορειοδυτικά του Παγγαίου και ο Τίτος Λίβιος πέραν του Στρυμόνα, δηλ. ανατολικά, αναφέροντας ότι προς βορρά κατοικούσαν οι Θράκες. Κανείς πάντως από τους αρχαίους συγγραφείς δεν μας δίνει επακριβώς τη θέση της αρχαίας πόλεως των Σερρών.

Η θέση όμως αυτή προκύπτει σαφέστατα: α) από την ανεύρεση αλληπάλληλων στρωμάτων πυρπολημένων πόλεων, όπως αναφέρθηκε ήδη παραπάνω, και β) από την προνομιακή θέση που της εξασφάλιζε φυσική αμυντική οχύρωση και οικονομική άνεση. Η αρχαία παράδοση την τοποθετεί χωρίς αμφιβολία στο μέρος αυτό που αποτελούσε και φυσικό φρούριο, στο λόφο της ακροπόλεως, που τη βοήθησε να οχυρωθεί και να αμυνθεί στα χρόνια της αρχαιότητας και να αναπτύξει αξιόλογο πολιτισμό. Η Ακρόπολη που δεσπόζει από βορρά σε ολόκληρη την πόλη των Σερρών και σε ολόκληρη την πεδιάδα της είναι ο πρώτος τόπος της ιδρύσεως αυτής³²⁶.

Εξάλλου σ' αυτόν το χώρο εντοπίστηκαν υπολείμματα αρχαίας οχύρωσης, αρχαϊκά κτήρια που από τους πολλούς αιώνες απολιθώθηκαν τα θεμέλια αυτών, αρχαίοι τάφοι και όστρακα (κομμάτια από αρχαία αγγεία του 5^{ου} π.Χ. αιώνα).

Την παραπάνω θέση, όπου ανασύρθηκαν τα ευρήματα, δεν τη διεκδικεί καμιά άλλη πανάρχαια πόλη. Εκεί βρισκόταν από την ίδρυσή της η αρχαία Σίρις η Παιονική και στον ίδιο χώρο συνεχίζει αδιάκοπα την τέταρτη και πλέον χιλιετία της ιστορίας της η ακριτική ηρωική πόλη των Σερρών.

Ο Μαργαρίτης Δήμιτσας γράφει³²⁷: «Εκ των πολυαρίθμων της Μακεδονίας επισήμων πόλεων ολίγισται μεν διασώθηκαν μέχρι των καθ' ημάς χρόνων επί των αρχικών θέσεων, διατηρήσασαι τα αρχαία αυτών ονόματα· μοναδική δε

³²⁴ Χρονικά του Αρχαιολογικού Δελτίου, τ. 27 (1972), 574-575, τ. 38 (1983), 332, τ. 39 (1984), 284.

³²⁵ Νικολάου, ό.π., σ. 26-32.

³²⁶ Σαμσάρη, Το κάστρο των Σερρών, σ. 30-31.

³²⁷ Δήμιτσα, Αρχαία Γεωγραφία, τ. Β, σ. 575.

των μεταξύ Θεσσαλονίκης και Νέστου ποταμού ιδρυθεισών ποτέ και διαπρεψασών πόλεων έστι και περί ης ενταύθα πρόκειται». Τον τόπο αυτόν δεν τον εγκατέλειψαν ποτέ οι κάτοικοι της πόλεως των Σερρών, διότι συνδέονταν μ' αυτόν στενά σε κάθε εποχή.

Ο Ηρόδοτος διηγείται τη βίαιη απαγωγή των κατοίκων της αρχαίας Σίριος της Παιονίας στις Σάρδεις της Ασίας για να χρησιμεύσουν ως παράδειγμα εργατικότητας στους εκεί κατοίκους. Αυτοί όμως με την κήρυξη της Ιωνικής επανάστασης το 510 π.Χ. βρήκαν ευκαιρία με πολλούς κινδύνους να δραπέτεύσουν με τις γυναίκες και τα παιδιά τους από τις Σάρδεις και διασχίζοντας με τα πόδια την απόσταση μέχρι τη θάλασσα να γυρίσουν στον τόπο της καταγωγής τους. Η νοσταλγία της επιστροφής στην αγαπημένη τους πατρίδα ήταν μεγάλη. Και πράγματι κατόπιν πολλών βασάνων και απερίγραπτης ταλαιπωρίας κατόρθωσαν με ιωνικά πλοία να αποβιβαστούν στη Χίο και από εκεί στη Λέσβο και κατόπιν στο Δορίσκο, από όπου και πάλι πεζοπορώντας έφτασαν στην αγαπημένη τους πόλη, την Σίριν³²⁸.

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, παραμένει άγνωστος ο ακριβής χρόνος της κτίσεώς της και αν πρωτοκτίστηκε από τους Πελασγούς. Αν κτίστηκε από τους μετανάστες Τεύκρους χρονολογείται από το 1.300 με 1.200 π.Χ., παραμένοντας αμετακίνητη επί τρεις χιλιάδες διακόσια χρόνια ως ακοίμητος φρουρός της αναχαιτίσεως όλων των βαρβαρικών ορδών³²⁹.

Η πόλη των Σερρών δεν άλλαξε θέση, αλλά υπέστη πολλές εισβολές βαρβάρων λαών, λεηλασίες, πυρπολήσεις, καταστροφές και παραλλαγή στο όνομά της για το οποίο θα αναφερθούμε παρακάτω. Ήταν η αρχαιότερη όλων των πόλεων, όχι μόνο του νομού Σερρών, αλλά ολόκληρης της ανατολικής Μακεδονίας.

Ο Ευάγγελος Στράτης γράφει: «Εκ των μεταξύ Νέστου και Στρυμόνος επισημών πόλεων της αρχαιότητας η μόνη εν τω μέσω των λαιλάπων και καταιγίδων των αιώνων περισωθείσα μέχρι σήμερα και την αρχικήν της θέσης μετά του ονόματος αυτής διατηρήσασα είναι η πανάρχαια πόλη Σίρις, αι νυν Ερατειναί Σέρραι»³³⁰.

Η έλλειψη πληροφοριών για τους αρχαίους χρόνους πριν την 5^η εκατονταετία π.Χ. οφείλεται στο ότι η πόλη των Σερρών είναι στο εσωτερικό της ηπειρωτικής χώρας. Για την εποχή εκείνη βρισκόταν αρκετά μακριά από τη θάλασσα και γι' αυτό δεν προσέλκυε το ενδιαφέρον των τότε συγγραφέων για να αναφέρονται τακτικά σ' αυτή. Δεν σώθηκε κανένα τοπογραφικό και ιστορικό σύγγραμμα της Μακεδονίας πριν την 5^η εκατονταετία π.Χ. που να ασχολείται αποκλειστικά με την τοπογραφία και με την ιστορία των Σερρών.

³²⁸ Ηρόδοτος, V.14 και 15. Δήμιτσα, *ό.π.*, σ. 575-588.

³²⁹ Πέννα, *ό.π.*, σ. 16.

³³⁰ Στράτη, *ό.π.*, σ. 9.

Στην περιφέρεια της επαρχίας Σερρών κατοικούσαν από το 1300-1200 π.Χ. οι Παίονες που είχαν εξαπλωθεί σ' ολόκληρη την ανατολική και κεντρική Μακεδονία.

Ο Ηρόδοτος (VIII.115) αναφέρει ότι η πόλη των Σερρών κατά τον 5^ο π.Χ. αιώνα ήταν αξιόλογη. Αυτό σημαίνει ότι για να γίνει αξιόλογη είχε προϊστορία. Ο Ξέρξης κατά την οπισθοχώρησή του από τη νότια Ελλάδα άφησε τους αρρώστους στρατιώτες «μερικούς στη Θεσσαλία, άλλους στη Σίρι την Παιονική και άλλους στη Μακεδονία». Για τη Θεσσαλία και τη Μακεδονία γράφει γενικά, ενώ για την πόλη των Σερρών ονομαστικά. Αυτό φανερώνει ότι η Σίρις ήταν αξιόλογο κέντρο, πρωτεύουσα της φυλής των Παϊόνων, των Σιροπαιόνων.

Την μνημονεύουν επίσης ο Θεόπομπος στο 138^ο απόσπασμα του 20ού βιβλίου των *Φιλιππικών* και ο Στέφανος Βυζάντιος, ο οποίος γράφει στη λέξη Σίρις τα εξής: «έστι και Σίρις εν Παιονία ης το εθνικόν [όνομα Σίρις] από της γενικής Σιροπαιόνες», δηλαδή υπάρχει και πόλης Σίρις στην Παιονία που εκ της γενικής πτώσεως του ονόματος αυτής Σίριος οι κάτοικοί της Παίονες ονομάστηκαν Σιροπαιόνες.

Την αναφέρει επίσης ο Ρωμαίος Τίτος Λίβιος στο 45^ο κεφάλαιο, παρ. 4, λέγοντας ότι μετά από τη νίκη κατά του Περσέα στη μάχη της Πύδνας στις 22 Ιουνίου 168 π.Χ. οι ρωμαϊκές λεγεώνες του ύπατου Παύλου Αιμίλιου στρατοπέδευσαν κοντά στις Σέρρες. Στη βυζαντινή εποχή αναφέρεται απ' όλους σχεδόν τους ιστορικούς συγγραφείς με πολλά εγκωμιαστικά σχόλια.

4.4.6.3. Οι πρώτες περιπέτειες των Σιροπαιόνων Σιραίων

Ο Ηρόδοτος (V.1) αναφέρει ότι οι Σιροπαιόνες σύμφωνα με το χρησμό του μαντείου του Διονύσου μια φορά μόνον εξεστράτευσαν κοντά στον Βόσπορο εναντίον της Περίνθου. Σ' αυτήν έλαβαν μέρος και οι κάτοικοι της αρχαίας Σίριος. Δεν αναφέρεται καμία άλλη εκστρατεία της πόλεως Σίρις στην ιστορία της, διότι οι κάτοικοί της ήταν φιλήσυχος, φιλεργατικός λαός και επιδίεδετο μόνο σε αμυντικούς πολέμους και όχι σε επιθετικούς. Αυτό το βλέπουμε αργότερα στα τέλη του 6^{ου} αιώνα π.Χ. όταν ο Μεγάβαζος, ο στρατηγός του Δαρείου, ήλθε με διαταγή του Δαρείου να αιχμαλωτίσει τους κατοίκους της περιοχής Σερρών για να τους οδηγήσει στην Ασία.

Για τη διαταγή του Δαρείου προς τον Μεγάβαζο να μεταφέρει τους Σιροπαιόνες στην Ασία έδωσαν αφορμή οι δύο φιλόδοξοι νέοι Σιραίοι, ο Πύγρης και ο Μαντύης. Αυτοί ήθελαν με τέχνασμα να πάρουν από τον Δαρείο την αναγνώριση της αυτονομίας της κοιλάδας του Στρυμόνα και την εξουσία να κυβερνήσουν οι δυο τους τους Παίονες. Το αποτέλεσμα από την ενέργεια του Πύγρη και του Μαντύη ήταν να μεταφερθούν οι Σιροπαιόνες στην Ασία ως παράδειγμα εργατικότητας, επειδή παρουσίασαν την αδελφή τους μπροστά στον Δαρείο να κάνει τρεις δουλειές ταυτοχρόνως. Ο Δαρείος ενθουσιά-

στηκε και έγραψε διάταγμα στον Μεγάβαζο να ξεσηκώσει όλους τους Παίονες από τον τόπο τους και να τους μεταφέρει στην Περσία με τα παιδιά και τις γυναίκες τους για να γίνουν ζωντανό παράδειγμα εργατικότητας στους μαλθακούς και οκνηρούς Πέρσες. Οι κάτοικοι των Σερρών ήταν πάντοτε και παραμένουν υπόδειγμα εργατικότητας, προσφοράς, θυσίας, φιλοπατρίας και ηρωισμού.

Όταν πληροφορήθηκαν οι άνδρες των Σερρών το διάταγμα του Δαρείου πήραν τα όπλα και πήγαν στην παραλία της θαλάσσης του Στρυμονικού κόλπου, νομίζοντας ότι από εκεί θα ερχόταν ο εχθρός. Ο Μεγάβαζος όμως ήρθε από τα βόρεια του Παγγαίου και βρήκε ανυπεράσπιστη την πόλη. Την κατέλαβε με όλο τον άμαχο πληθυσμό. Μετά από αυτό παραδόθηκαν οι άνδρες και μεταφέρθηκε το 485 π.Χ. όλος ο πληθυσμός στην Ασία αιχμάλωτος για να γίνει παράδειγμα εργατικότητας στους τότε Ασιάτες³³¹.

Εκεί παρέμειναν δεκαπέντε χρόνια και με την ευκαιρία της Ιωνικής επανάστασης το 500 π.Χ. δραπέτευσαν και γύρισαν μετά από πάρα πολλές περιπέτειες στις Σέρρες.

Στο διάστημα αυτό παρατηρείται μια αλλαγή της ονομασίας της πόλης των Σερρών, από Σίρις Παιονική μετονομάστηκε σε Σίρι Οδομαντική. Όταν αιχμαλωτίστηκαν και μεταφέρθηκαν στην Ασία οι Σιροπαίονες, εγκαταστάθηκαν στην πόλη οι Οδόμαντες, οι οποίοι επικράτησαν και στην περιοχή των Σερρών ως το πολυπληθέστερο στοιχείο. Μετά από δεκαπέντε χρόνια γύρισαν οι αιχμάλωτοι Σιροπαίονες, αλλά παρέμεινε το όνομα των Οδομαντών. Δεν εξαφανίστηκαν όμως οι Παίονες, αντιθέτως αυξήθηκαν διότι ο Θουκυδίδης (II.96) ονομάζει την περιοχή αυτή «χώρα των αυτονόμων Παιόνων».

4.4.6.4. Η Ακρόπολη των Σερρών

Η γεωγραφική και στρατηγική θέση του νομού Σερρών κατέστησε από αρχαιωτάτων χρόνων την πόλη των Σερρών και την περιφέρειά της προμαχώνα και προπύργιο του Ελληνισμού και κέντρο εξορμήσεων των βυζαντινών αυτοκρατόρων κατά των Σλάβων. Υπήρξε το μήλον της έριδος όλων των γειτονικών λαών, επειδή συνδέει την κεντρική Ευρώπη με το Αιγαίο πέλαγος.

Γι' αυτό η πρωτεύουσά του, οι Σέρρες, ήταν πάντοτε πολύ καλά οχυρωμένα. Σε πρόσφατη σωστική αρχαιολογική ανασκαφή αποκαλύφθηκε και ένα μέρος τείχους, πιθανόν της ρωμαϊκής εποχής. Η οχύρωσή της ενισχύθηκε ιδιαίτερα στους βυζαντινούς χρόνους, αλλά και στα χρόνια της Φραγκοκρατίας και της Σερβοκρατίας.

Σαν άλλη Κωνσταντινούπολη είχε τρία τείχη: Το πρώτο, μεγάλου πάχους, ήταν γύρω από την τότε πόλη, θεμελιωμένο σε πολλά μέρη, λόγω του υπεδάφους, πάνω σε μπηγμένους στη γη κορμούς δένδρων επεξεργασμένους στη

³³¹ Ηρόδοτος, V.12-16.

φωτιά. Το δεύτερο βρίσκεται στις παρυφές του λόφου Μηχανικού και της Ακρόπολης. Το τρίτο είναι επάνω στην κορυφή του λόφου με πολλούς πύργους³³². Επί Τουρκοκρατίας ο Ισμαήλ μπέης, το 1794 μ.Χ., κατασκεύασε με αγγαρείες ένα ευρύτερο πρόχειρο τείχος με άψητα πλιθιά, πάχους 0,70 μ., που περιλάμβανε και συνοικίες των Τούρκων. Τούτο διαλύθηκε τον 19^ο αιώνα από τις καιρικές συνθήκες³³³.

Σε όλες τις αρχαίες πόλεις συναντώνται ακροπόλεις διότι ήταν αναγκαίες για την άμυνα σε περίπτωση επιδρομής από κάθε εχθρό. Έτσι και οι Σέρρες ως αρχαιότατη πόλη της 2^{ης} χιλιετίας π.Χ. είχε ένα φυσικό και τεχνικό οχυρό, καταφύγιο των κατοίκων σε δύσκολες στιγμές επιθέσεως διαφόρων εχθρών, την Ακρόπολή της.

Στη βυζαντινή εποχή ονομαζόνταν Κάστρο, επί Φραγκοκρατίας Καστέλι και επί Τουρκοκρατίας Μπας Κουλέ, ήτοι κεφαλόπυργος, φρούριο. Από τότε έμεινε το όνομα Κουλάς, δηλαδή πύργος, φρούριο. Είχε ισχυρά τείχη σε ατρακτοειδές σχήμα με δύο πύλες ανατολικά και δυτικά πλησίον των πύργων, αλλά καμιά δεν σώζεται. Η ομαλή κατηφορία από βορρά ήταν επικίνδυνη και γι' αυτό οχυρώθηκε καλύτερα με πέντε πιθανόν πύργους κατά σειρά, εκτός από τους άλλους που υπήρχαν στα γύρω σημεία μέχρι τους πρόποδες της Ακροπόλεως πλησίον του Ναού του Τιμίου Προδρόμου και στην απότομη νότια πλευρά μέσα στον κρεμνό όπου σώζονται ακόμη οι πύργοι³³⁴.

Η αρχαιότητα της Ακρόπολης αποδεικνύεται εκ των αρχαιολογικών ευρημάτων. Κτίσθηκε τότε που ιδρύθηκε και η πόλη των Σερρών, τη 2^η χιλιετία π.Χ. Οι πωρόλιθοι που σώζονται στη βάση του μεγάλου πύργου καθώς και τα θεμέλια που βρέθηκαν με τετραγωνισμένους πωρόλιθους από κτήριο, που πιθανόν να ήταν ανάκτορο ή αγορά στην αρχαιότητα, φανερώνουν ότι πρόκειται για πανάρχαια ακρόπολη.

Στο εσωτερικό αυτής υπήρχαν πάντοτε διάφορα κτήρια, κατοικίες των αξιωματούχων και του καστροφύλακα, ναοί, δεξαμενές, αποθήκες και ό,τι άλλο ήτο απαραίτητο για τη φρουρά. Οι επισκέπτες των τελευταίων αιώνων από τον 17^ο αιώνα και εξής, όπως ο Τούρκος περιηγητής Εβλιά Τσελεμπή, ο Γάλλος πρόξενος της Θεσσαλονίκης Cousinery, ο καπουτσίνος Γάλλος Robert de Dreux και ο γυμνασιάρχης Παπαγεωργίου, αναφέρουν εγκωμιαστικά στα συγγράμματά τους την Ακρόπολη των Σερρών λέγοντας ότι είναι οχυρωμένη εκ της φύσεως. Τονίζουν ότι συνεργάστηκαν η τέχνη με τη φύση για την καλή οχύρωση της Ακρόπολης από τα πολύ αρχαία ακόμη χρόνια με το μεγάλο υψηλό

³³² Δαδάκη Στ., «Η βυζαντινή οχύρωση των Σερρών», στο *Οι Σέρρες και η περιοχή τους από την αρχαία στη μεταβυζαντινή κοινωνία*, Πρακτικά Α' Διεθνούς Συνεδρίου, Σέρρες 1998, τ. Α', σ. 175-196. Καφταντζή, ό.π., τ. Γ, σ. 106-108.

³³³ Καφταντζή, ό.π., τ. Γ, σ. 110-111.

³³⁴ Σαμσάρη, *Το κάστρο των Σερρών*, σ. 45-46.

κατάλληλο για ακρόπολη λόφο, με τα πολύ στερεά υλικά και με τους πολλούς υψηλούς και ισχυρούς πύργους και προμαχώνες³³⁵.

4.4.6.5. Ο πύργος της βασίλισσας Ελένης

Ένα από τα σπουδαιότερα διασωθέντα κτίσματα από την οχύρωση της βυζαντινής πόλεως των Σερρών είναι ο Πύργος της Ελένης ή του βασιλέως, ανάλογα με την ανάγνωση της επιγραφής του Πύργου.

Αυτός δεσπόζει στη βορειοδυτική κορυφή της ακροπόλεως σαν ακοίμητος φρουρός πολλών αιώνων. Αν μπορούσε ο πύργος αυτός, καθώς και όλα τα σωζόμενα ερείπια της ακροπόλεως, να μας μιλήσουν για το τι είδαν και τι άκουσαν στη μακραίωνα ιστορία της πόλεως κατά τις αλληπάλληλες πολιορκίες και επιθέσεις των αναρίθμητων εχθρών στη διάρκεια της εκάστοτε ηρωικής άμυνας των κατοίκων, θα λύνονταν πολλά μυστικά της ιστορίας της μαρτυρικής αυτής πόλεως. Τώρα όμως προσπαθούμε να εξιχνιάσουμε τα μυστικά της ιστορίας της πόλεως των Σερρών μόνο με τη βοήθεια των διαφόρων ιστορικών πηγών και με τα εναπομείναντα ερείπια του κάστρου.

Στη βάση του πύργου παρατηρούμε παλαιό κτίσμα από τετραγωνισμένους πωρόλιθους, ομοίους με τα υλικά των τειχών των αρχαίων πόλεων. Οι πωρόλιθοι αυτοί πιθανόν να μεταφέρθηκαν από τη χαράδρα της Χρυσοπηγής, όπου υπάρχουν τέτοια πωρολιθικά πετρώματα. Λαξεύτηκαν κανονικά σε τετράγωνους ογκόλιθους, όπως συνήθιζαν κατά την πρώτη χιλιετία π.Χ. και συναρμολογήθηκαν με ασβεστοκονίαμα, το οποίο με το πέρασμα των πολλών αιώνων απολιθώθηκε.

Στη βάση των θεμελίων του παλαιού πύργου της κλασσικής εποχής κτίστηκε ο σημερινός σωζόμενος ημικατεστραμμένος πύργος διαστάσεων 16 μ. μήκος και 12,50 μ. πλάτος, το δε ύψος του ήταν 20 μ. με τις άλλοτε υπάρχουσες επάλξεις.

Ο πύργος έχει εσωτερικά στη βάση του μία δεξαμενή με ημικυλινδρική καμάρα και επάνω απ' αυτήν μία αίθουσα μακρόστενη καμαροσκεπή διαστάσεων 4Χ6,50 μ., ύψους 6,50 μ. με δύο τυφλά τόξα στη βόρεια και τη νότια πλευρά. Έχει την είσοδο στη νοτιοανατολική άκρη, από όπου μια λιθόκτιστη σκάλα οδηγεί στις επάλξεις.

Ο πύργος αυτός είναι κτισμένος με κροκάλες πέτρες από τους γύρω χειμάρρους, με τετραγωνισμένες πέτρες στις γωνίες, με αλληπάλληλες σειρές πλίνθων που σχηματίζουν ζώνες με το παχύ ασβεστοκονίαμα. Στη βορειοδυτική πλευρά του πύργου σχηματίζεται μια βαθιά στενή εγκοπή που συνδεόταν με το τείχος.

³³⁵ Παπαγεωργίου Π., *Αι Σέρραι και τα προάστεια τα περί τας Σέρρας και η Μονή Ιωάννου του Προδρόμου (Συμβολή ιστορική και αρχαιολογική)*, Κεντρική Βιβλιοθήκη Σερρών, Θεσσαλονίκη 1988, σ. 19.

Κατά τη γνώμη του Ξυγγόπουλου εκεί ενωνόταν το περιφερειακό τείχος της πόλεως με τον πύργο και τον στερέωνε καλύτερα. Στο σημείο εκείνο το τείχος ήταν χαμηλότερο από το ύψος του πύργου. Ο διάδρομος του τείχους που οδηγούσε στον πύργο διεκόπτετο απότομα. Το χάσμα που έμενε μεταξύ τείχους και πύργου ενωνόταν με μια ξύλινη φορητή γέφυρα. Σε περίπτωση κατάληψης του τείχους από τον εχθρό, οι αμυνόμενοι στο σημείο εκείνο στρατιώτες κατέφευγαν όλοι στον πύργο και αφαιρούσαν την ξύλινη γέφυρα. Οι πύργοι της ακροπόλεως ήταν το τελευταίο καταφύγιο άμυνας των πολιορκούμενων Σερραίων σε περίπτωση που θα κατελαμβάνετο ολόκληρος η πόλη.

Η δεξαμενή στη βάση του πύργου καθώς και άλλες πέντε που υπήρχαν εκεί γύρω γέμιζαν από τα νερά της βροχής και τροφοδοτούσαν τους πολιορκούμενους με το νερό της βροχής για μεγάλο χρονικό διάστημα. Αυτό το σύστημα άμυνας και τροφοδοσίας νερού υπήρχε σε όλα τα οχυρωματικά έργα όλων των αρχαίων και βυζαντινών πόλεων για την αντιμετώπιση του εχθρού στον καιρό της πολιορκίας³³⁶.

4.4.6.6. Οι επιγραφές του πύργου

Ο πύργος κατέστη σημείο αμφιλεγόμενο λόγω της δυσανάγνωστης επιγραφής του. Τούτη βρίσκεται στη βόρεια πλευρά του πύργου με τοποθετημένα κεραμίδια μέσα στον κοραζάνι του τοίχου. Με το χρόνο (πολλών αιώνων) άλλα κεραμίδια έσπασαν και άλλα ξεκόλλησαν από το ασβεστοκονίαμα και έπεσαν. Τα εναπομείναντα δημιουργούν σύγχυση στον αναγνώστη. Υπάρχουν οι ακόλουθες εκδοχές ως προς το περιεχόμενό της:

α) Ο Παπαγεωργίου έχει αναγνώσει: Πύργος αυγούστου βασιλέως, ον έκτισεν Ορέστης.

β) Ο Κ. Ζήσιου: Πύργος κυρού βασιλέως, ον έκτισεν Ορέστης.

γ) Ο Α. Σολόβιεφ: Πύργος Στεφάνου βασιλέως, ον έκτισε Ορέστης.

δ) Ο Ξυγγόπουλος: Πύργος Αγίου Βασιλείου, ον έκτισε Ορέστης.

ε) Ο Δ. Σαμσάρης: Πύργος Ανδρονίκου Βασιλέως, ον έκτισε Ορέστης.

ε) Ο Ν. Βέης: Πύργος Αυγούστης Ελένης, ον έκτισε Ορέστης.

στ) Ο Παπαδόπουλος Κεραμέας: Πύργος Αυγούστης Ελένης, ον έκτισε Ορέστης.

Ο Βέης, ο Κεραμέας, ο Σολόβιεφ και ο Ξυγγόπουλος καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι ο πύργος κτίστηκε επί της εποχής της σερβικής κατοχής το 1345-1371 μ.Χ. είτε από τον κράλη Στέφανο είτε από τη γυναίκα του Ελένη. Ο Κ. Ζήσιου θεωρεί ότι ο πύργος κτίστηκε στα χρόνια του Βασιλείου του Βουλγαροκτόνου το 989 μ.Χ. από τον τότε στρατηγό Ορέστη, που αργότερα έπεσε σε βουλγαρική ενέδρα και εφονεύθη. Τέλος ο Δ. Σαμσάρης, ενόψει της

³³⁶ Δαδάκη, ό.π., σ. 175-196.

λέξεως «Ανδρονίκου» φρονεί ότι ο πύργος κτίσθηκε επί αυτοκράτορος Ανδρονίκου Γ΄, το 1341 μ.Χ., τότε που κτίστηκαν και τα τείχη του Σιδηροκάστρου (του Δεμίρ Ισάρ).

Στο αριστερό άκρο του πύργου στην ίδια πλευρά σώζεται και μια άλλη μικρή επιγραφή με δύο μεγάλους σταυρούς και ένα τρίγωνο στο μέσον αυτών από πλίνθους στο κάτω μέρος αυτής. Είναι δυσανάγνωστη. Ο Ζήσιου την ανέγνωσε: «Επί Παύλου», ο Ξυγγόπουλος: «Αυγού(στου) Δ΄ (Ι΄) ιδ(ια Γ΄ έτους;) ΣΩΝΗ» (6858=1350 μ.Χ.).

Με τη γνώμη του Ξυγγόπουλου συμφώνησε και ο Σαμσάρης, θεωρώντας όμως το τελευταίο γράμμα της χρονολογίας από κτίσεως κόσμου ως Α, ήτοι ΣΩΝΑ (=6851-5508=1343 μ.Χ.). Έτσι θεμελιώνει την άποψή του ότι ο πύργος κτίσθηκε επί του αυτοκράτορος Ανδρονίκου Γ΄³³⁷.

4.4.6.7. Τα τείχη της πόλεως

Η πόλη των Σερρών, λόγω της θέσεως της, υπήρξε το μήλον της έριδος όλων των γειτονικών λαών. Γι΄ αυτό οχυρώθηκε από την αρχή πολύ καλά. Τα σωζόμενα ίχνη στη βάση του πύργου της Ακροπόλεως από μεγάλους πωρολίθους καθώς και άλλα υλικά των θεμελίων τού τείχους φανερώνουν ότι η πόλη των Σερρών οχυρώθηκε από τους αρχαιότετους χρόνους. Στη βυζαντινή εποχή, κατά την οποία η πόλη των Σερρών ήταν και πάλι ο στόχος Βουλγάρων, Σέρβων και Φράγκων, οι βυζαντινοί αυτοκράτορες φρόντισαν να την περιτείχισουν με ψηλά και δυνατά τείχη, ικανά να αντέξουν στις αλλεπάλληλες επιδρομές και πολιορκίες των διαφόρων εχθρών.

Για τα τείχη της κλασικής εποχής δεν έχουμε πληροφορίες εκτός από τα ίχνη των τμημάτων που διασώθηκαν. Ίσως μελλοντικά η σκαπάνη να φέρει στην επιφάνεια και άλλα υπολείμματα. Σήμερα μπορούμε να μιλήσουμε με βεβαιότητα μόνο για τα βυζαντινά τείχη, που τα υπολείμματά τους διασώζονται διασκορπισμένα σε όλη την πόλη και συνεχώς ανακαλύπτονται στην εκσκαφή της θεμελιώσεως των νέων πολυκατοικιών. Από όλα αυτά καθώς και από σχεδιαγράμματα συγγραφέων του 18^{ου} αιώνα μ.Χ. και εξής, που ασχολήθηκαν με την πόλη, μπορούμε να καθορίσουμε πού ήταν τα τείχη.

Το βυζαντινό τείχος που περιέκλειε τον βυζαντινό συνοικισμό, το Βαρόσι, άρχιζε από τον πύργο του Βασιλέως της Ακροπόλεως, κατέβαινε δυτικά από το 3^ο γυμνάσιο, το λόφο Μηχανικού, προχωρούσε προς το οίκημα του Ι.Κ.Α. και ανατολικά αυτού κάθετα από την οδό Ζλάτκου και έβγαινε νότια από την οδό Βασιλέως Κωνσταντίνου, όπου παράλληλα στη νότια πλευρά κατά μήκος της οδού βρέθηκαν κατά την εκσκαφή των θεμελίων των πολυκατοικιών τα βυζαντινά τείχη, τα οποία με σωστικές ανασκαφές διατηρούνται στα υπόγεια των πολυκατοικιών. Προχωρούσε παράλληλα νότια της οδού Αντιστάσεως

³³⁷ Σαμσάρης, *Το κάστρο των Σερρών*, σ. 45-62.

προς το παλαιό νοσοκομείο και στην παλαιά είσοδο αυτού έπαιρνε κατεύθυνση προς το παλαιό οίκημα του Συλλόγου Ορφέας. Διερχόταν πίσω από το Άγιο Βήμα του Ναού του Τιμίου Προδρόμου, όπου και σώζεται ολόκληρο. Από εκεί ανέβαινε προς την Ακρόπολη. Έφτανε δίπλα από το Άγιο Βήμα του Ναού του Αγίου Νικολάου και κατέληγε στον πύργο του Βασιλέα, στην κορυφή του Κουλά, δίπλα από το Τουριστικό Περίπτερο.

Εκτός από το εξωτερικό τείχος, που αναφέραμε, υπήρχε και άλλο εσωτερικό τείχος στις παρυφές του λόφου της Ακροπόλεως. Αυτό είχε ως σκοπό την άμυνα των πολιτών σε περίπτωση που θα καταλαμβάνόταν η κάτω πόλη από τους εχθρούς και το πλήθος θα ανήρχετο στην Ακρόπολη για να αποφύγει τη σφαγή. Αυτό οχύρωνε το λόφο της Ακροπόλεως και στα πιο απόκρημνα μέρη, όπως φαίνεται από τους σωζόμενους στην απόκρημνο νότια πλευρά πύργους.

Η ανοικοδόμηση των βυζαντινών τειχών έγινε πολλές φορές και η πόλη των Σερρών κατέστη μεταξύ του Στρυμόνα και του Νέστου η οχυρότερη πόλη της περιοχής. Ήταν ξακουστή πόλη της περιοχής της Ζ' επαρχίας Ιλλυρικού του βυζαντινού κράτους, που προκαλούσε πάντοτε το ενδιαφέρον και την προσοχή όλων των αυτοκρατόρων για την άρτια οχύρωσή της. Το 803 μ.Χ. ο Νικηφόρος Φωκάς αύξησε τον πληθυσμό αυτής με την εγκατάσταση μεγάλου στρατιωτικού πληθυσμού και εξασφάλισε την πόλη οχυρώνοντάς την πολύ καλά³³⁸.

Από τότε οι βυζαντινοί συγγραφείς την ονομάζουν «πόλις οχυρά, μεγάλη, πλουσία, θαυμασία», «μέγα και θαυμαστόν άστν». Μπροστά σ' αυτά τα τείχη έγιναν πολλές μάχες και αποκρούσθηκαν πολλοί εχθροί. Ο Μωύσης, υιός του βοεβόδα του Τυρνάβου Σισμάν, σκοτώθηκε από πέτρα που ρίχτηκε από τα τείχη όταν πολιορκούσε την πόλη.

Ο Βασίλειος Β' Βουλγαροκτόνος είχε τις Σέρρες ως προπύργιο και ορμητήριο κατά των Βουλγάρων. Την επισκέφθηκε πολλές φορές και έμεινε σ' αυτή πολύν καιρό. Την οχύρωσε με τον καλύτερο τρόπο.

Δυστυχώς η οχύρωση αυτή καταστράφηκε από τα θεμέλια το 1206 μ.Χ. από τον ηγεμόνα των Βουλγάρων Ιωαννίτση. Ο Ακροπολίτης μας πληροφορεί ότι ο Ιωαννίτσης κατέστρεψε «αυτάνδρους τας πόλεις ανδραποδισάμενος και τέλειον κατασκάψας αυτάς».

Στα χρόνια της Φραγκοκρατίας η πόλη έμεινε ανοχύρωτη. Μετά το 1260 μ.Χ. οχυρώθηκε και πάλι από τους Παλαιολόγους, αλλά καταστράφηκε εκ νέου από βαρβαρικές αλλεπάλληλες επιδρομές. Ο αυτοκράτορας Ανδρόνικος Γ' επιδιόρθωσε τα τείχη των Σερρών το 1341 μ.Χ. Το 1345 μ.Χ. καταλήφθηκαν οι Σέρρες από τους Σέρβους και παρέμειναν σερβοκρατούμενες μέχρι το 1371 μ.Χ. Οι Σέρβοι συντήρησαν το τείχος και έκαναν την πόλη πρωτεύουσα μιας των οκτώ ηγεμονιών με σεβαστοκράτορα τον Ιωάννη Ουλγέση.

Όταν και πάλι περιήλθε στην κυριαρχία των Βυζαντινών, ο αυτοκράτωρ Μανουήλ Β' Παλαιολόγος φρόντισε για τη συντήρηση και την ενίσχυση των

³³⁸ Σαμσάρη, ό.π., σ. 60-62. Ακροπολίτη, Χρονική συγγραφή, σ. 73.

τειχών των Σερρών, επειδή ο κίνδυνος από τους Τούρκους έγινε πολύ μεγάλος.

Με την κατάληψη της πόλεως από τους Τούρκους το 1383 μ.Χ. η οχύρωσή της ερειπώθηκε. Οι Τούρκοι κατέστρεψαν πολλά σημεία από τα τείχη για να μην μπορούν να επαναστατούν και να καταφεύγουν αμυνόμενοι σ' αυτά οι σκλαβωμένοι Έλληνες. Μόνον ο Ισμαήλ μπέης, ο διοικητής των Σερρών, φρόντισε να κατασκευάσει εκτενέστερο νέο πρόχειρο τείχος από άψητα πλιθιά για να οχυρώσει με αυτό και τους τουρκικούς οικισμούς.

Τα υλικά του τείχους ήσαν κροκάλες, πέτρες από τον παρακείμενο ποταμό των Αγίων Αναργύρων και ασβεστοκονίαμα ισχυρού μίγματος. Οι περισσότερες πέτρες ήταν στρόγγυλες (κροκάλες), ακατάλληλες για την πρόσοψη οικοδομής. Τοποθετούσαν στη σειρά της πρόσοψης του τείχους τις μεγαλύτερες πέτρες και τις άλλες, λόγω του μεγάλου φάρδους του τείχους, τις έριχναν βουτηχτές μέσα στο ασβεστοκονίαμα. Το μείγμα του ασβεστοκονιάματος είναι τόσο δυνατό που δεν ξεκολλούν οι πέτρες ούτε και με σιδηρένια εργαλεία, κασμάδες και λοστούς. Ο πανδαμάτωρ χρόνος δεν μπόρεσε να φθείρει εντελώς τα τείχη των Σερρών. Το πάχος τους κυμαίνεται από 1,5 έως 2 και πλέον μέτρα. Δεν γνωρίζουμε το ύψος τους, διότι όλα τα επάνω σημεία έχουν καταστραφεί. Η θεμελίωση των τειχών έγινε σε μεγάλο βάθος και πάχος 2 και πλέον μέτρων. Όπου το έδαφος ήταν λασπώδες και υποχωρούσε χρησιμοποιούσαν ξύλινους καμένους πασσάλους μπηγμένους στο έδαφος κάτω από τη βάση των θεμελίων³³⁹.

4.4.6.8. Οι πύλες της πόλεως

Το βυζαντινό τείχος είχε επτά πόρτες, από τις οποίες μερικές ήσαν παραπόρτια. Είχε τρεις πύλες προς ανατολάς, δύο προς δυσμάς και δύο προς το νότο. Στις προς ανατολάς πύλες η πρώτη ήταν πλησίον του σημερινού Ναού του Τιμίου Προδρόμου. Λεγόταν Βασιλική πύλη, διότι κατά την επίσκεψή τους οι αυτοκράτορες εισέρχονταν στην πόλη των Σερρών απ' αυτήν. Τη μνημονεύει ένα διάταγμα του αυτοκράτορα Ανδρονίκου του Πρεσβυτέρου το 1321 μ.Χ. Η πύλη αυτή επί Τουρκοκρατίας λεγόταν Μπασντάρ Καπού, δηλαδή 'εισπράκτορος πύλη', επειδή σ' αυτήν έδρευε ο φόρος. Λεγόταν και Κεσίς Καπού, 'πύλη των μοναχών', επειδή περνούσαν απ' αυτήν οι μοναχοί της Μονής του Προδρόμου Σερρών. Η δεύτερη ανατολική κεντρική πύλη της πόλεως βρισκόταν κοντά στον Άγιο Αντώνιο. Εκεί πλησίον υπήρχε και ναός προς τιμήν του Αγίου Βασιλείου. Η τρίτη πύλη ήταν κοντά στην παλαιά είσοδο του παλαιού Νοσοκομείου Σερρών σαν παραπόρτι.

Στη νότια πλευρά της πόλεως υπήρχαν δύο πύλες. Μία ανατολικά του υποκαταστήματος Ι.Κ.Α. Σερρών, πλησίον του Ναού του Αγίου Νικολάου των

³³⁹ Παπαγεωργίου, ό.π., σ. 19-22.

Μποσταντζήδων και η άλλη στην οδό Βασιλέως Κωνσταντίνου, κοντά στη στρογγυλή πλατεία στο κτήριο ΔΕΠΚΑ.

Η δυτική πύλη αποκαλύφθηκε στη θεμελίωση της γωνιακής πολυκατοικίας επί της διασταυρώσεως των οδών Κωνσταντίνου Μητροπολίτου και Γενναδίου, δίπλα από το παρεκκλήσι των Αγίων Αθανασίου και Κυρίλλου Αλεξανδρίας. Λεγόταν πύλη του φόρου. Επί Τουρκοκρατίας υπήρχε δίπλα από την πύλη σταθμός χωροφυλακής. Τα βράδια έκλειναν την πύλη με αλυσίδες. Απ' αυτό ονομάστηκε η πύλη αυτή 'πύλη των αλυσίδων' (Ζιντζιρλί Καπού), ο δε διπλανός τότε Ναός του Αγίου Αθανασίου 'ναός των αλυσίδων' (Ζιντζιρλί Κλισέ). Κατά τη γνώμη του Παπαγεωργίου υπήρχε και άλλη μικρή πύλη (παραπόρτι) κοντά στην Ακρόπολη, πλησίον του πύργου του Ορέστη.

Το παραπάνω τείχος προστάτευε μόνο την περιοχή της βυζαντινής παλαιάς πόλεως, το Βαρόσι. Οι Τούρκοι εγκαταστάθηκαν έξω από το Βαρόσι και επέκτειναν την πόλη σε μεγάλη έκταση νοτιοδυτικά. Γι' αυτό κατά τον 18^ο αιώνα, στην εποχή του Τούρκου διοικητού Ισμαήλ μπέη, κτίστηκε και άλλο πρόχειρο μεγαλύτερο τείχος που περιλάμβανε και τους συνοικισμούς των εγκατασταθέντων έξω από το Βαρόσι κατακτητών Τούρκων. Ο Ισμαήλ μπέης κατέλαβε ανώμαλα τη διοίκηση της πόλεως και ήταν αντίπαλος του Αλή πασά. Φοβόταν εισβολή στρατού από δύο μέρη, από την Κωνσταντινούπολη και από τα Ιωάννινα. Φρόντισε με κάθε τρόπο να αυξήσει τη δύναμή του και να οχυρώσει την πόλη με δεύτερο τείχος, περιλαμβάνοντας μέσα και τους τουρκικούς συνοικισμούς. Αυτό κατά το ήμισυ κτίστηκε με εισφορές του Ισμαήλ πασά και κατά το άλλο ήμισυ με αναγκαστικές αγγαρείες των κατοίκων των Σερρών.

Οι Σέρρες με τα δύο τείχη τους χωρίζονταν σε δύο πόλεις: στην παλαιά πόλη, που περικλειόταν μέσα στο παλαιό τείχος και λεγόταν Βαρόσι, και στην καινούργια πόλη, που βρισκόταν έξω από το παλαιό τείχος και περιβαλλόταν από το τείχος του Ισμαήλ πασά.

Τη λέξη Βαρόσι τη χρησιμοποιούσαν για να δηλώνουν στα ευρωπαϊκά καντούνια μια συνοικία που κατοικείτο από χριστιανούς. Αυτό ακριβώς συνέβαινε και στις Σέρρες: στο Βαρόσι κατοικούσαν οι χριστιανοί και έξω απ' αυτό οι Τούρκοι. Ήταν προφανές ότι το κακοφτιαγμένο αυτό δεύτερο τείχος από λάσπη και άψητα πλινθιά δεν θα κρατούσε για πολλά χρόνια, αλλά απλώς θα άφηγε τα ερείπιά του ανάμεσα στα νέα οικοδομήματα.

Ο Τούρκος περιηγητής Εβλιά Τσελεμπή το ονομάζει τείχος της μεγάλης και θεοφρουρήτου πόλεως. Κατά τη θεμελίωση της πολυκατοικίας απέναντι από τη Λέσχη Χωροφυλακής Σερρών αποκαλύφθηκε μέρος των θεμελίων αυτού³⁴⁰.

³⁴⁰ Παπαγεωργίου, *ό.π.*, σ. 19-22

4.4.6.9. Το όνομα της πόλεως

Μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζει η αναζήτηση της σημασίας του πρώτου ονόματος της πόλης, ήτοι της λέξης Σίρις η Παιονική.

Καθηγητής της γλωσσολογίας γράφει σε μια επιστολή που έστειλε στον Γ. Καφταντζή ότι η λέξη Σίρις είναι αρχαία θρακική, αλλά επειδή δεν γνωρίζουμε λεπτομέρειες για την αρχαία θρακική γλώσσα αγνοούμε το βαθύτερο νόημά της.

Ο Ι. Σβορώνος γράφει ότι είναι λέξη παιονική. Σίριος σημαίνει Ήλιος, ο οποίος λατρευόταν σαν θεός από τους Παίονες, με κέντρο λατρείας την κορυφή του Παγγαίου. Η λέξη Σίρις παράγεται από τη σανσκριτική λέξη *sura*, που σημαίνει ήλιος. Είναι παράγωγο του σανσκριτικού ρήματος *sur*, που σημαίνει λάμπω. Ο θεός του Ηλίου, ο Απόλλωνας, λεγόταν Σύριος με -υ- ή Σείριος με -ει-. Λατρευόταν σαν θεός στη Μ. Ασία.

Όταν ήρθαν οι Τεύκροι από την Ασία και εγκαταστάθηκαν στην πόλη των Σερρών το 1300-1200 π.Χ. λάτρευαν ως θεό τον Ήλιο. Η θεότητα Σύριος ή Ήλιος ήταν ευρέως διαδεδομένη σε πολλούς λαούς και ιδιαίτερα στους Παίονες που κατοικούσαν στη Σίρι. Στα αρχαϊκά παιονικά και θρακομακεδονικά νομίσματα υπάρχει η παράσταση του θεού Ηλίου με σχήμα κύκλου ή δίσκου, άστρου ρόδου, με ηλιοτρόπιο και αργότερα με τη μορφή του θεού Απόλλωνα, ο οποίος μεταγενέστερα ταυτίστηκε με το Δία.

Περισσότερο όμως θα απέδιδε κανείς τη λέξη Σίριος στο θεό Απόλλωνα που ήταν συγχρόνως θεραπευτής ασθενειών. Στη λατρεία του Απόλλωνα τον παρακαλούσαν ιδιαίτερα να τους θεραπεύσει από τις ασθένειές τους. Τον ταύτιζαν με το γιατρό Παιήονα. Από τον Παιήονα προέρχεται κατά τη γνώμη πολλών το όνομα Παίονες που κατοικούσαν στη πόλη Σίρι. Ο Μάξιμος ο Τύριος γράφει: «Παίονες σέβουσι μεν Ήλιον, άγαλμα δε Ήλιον Παιονικόν δίσκος βραχύς». Οι Παίονες που λάτρευαν τον ήλιο ως θεό είχαν ως άγαλμα του θεού Ηλίου ένα δίσκο, τον οποίον απεικόνιζαν και στα νομίσματά τους³⁴¹.

Η λέξη Σίρις στην αρχαιότητα σήμαινε τη λαμπρή, την ιερά έδρα του φωτεινού Θεού Σίριου, του Ήλιου. Σήμαινε την αφιερωμένη πόλη στο θεό Απόλλωνα, που ταυτιζόταν αργότερα με τον Δία.

Οι κάτοικοί της λέγονταν Σιριοπαίονες ή Σιροπαίονες, διότι προέρχονταν από τη φυλή των Παίωνων και κατοικούσαν στη Σίρι, δηλαδή στην Ηλιούπολη.

Το ότι ήταν κέντρο λατρείας του θεού Ηλίου, του Απόλλωνα ή του Δία, φαίνεται από την πληροφορία του Ηροδότου (VII.40, VIII.115) ότι ο βασιλιάς των Περσών Ξέρξης κατά την εκστρατεία του στη νότιο Ελλάδα άφησε το ολόχρυσο, στολισμένο με πολύτιμα πετράδια ιερό άρμα του Δία στη Σίριν την Παιονική. Το έσερναν οκτώ άσπρα άλογα. Ο ηνίοχος που κρατούσε τα χαλινάρια ακολουθούσε πεζός. Δεν επιτρεπόταν να ανέβει στο ιερό αυτό άρμα

³⁴¹ Μαξίμου Τυρίου, *Λόγοι*, 8, παρ. 8.

θνητός. Στο βαθμό που ο Ξέρξης άφησε και εμπιστεύθηκε το άρμα αυτό στην πόλη Σίρις και όχι κάπου αλλού σημαίνει ότι η Σίρις ήταν πράγματι κέντρο λατρείας του θεού Ηλίου, του Απόλλωνα ή του Δία. Ήταν πόλη ιερή.

Το όνομα Σίρις διασώθηκε όχι μόνο στα κείμενα του Ηροδότου, του Τίτου Λίβιου και άλλων συγγραφέων, αλλά και σε δύο ενεπίγραφες πλάκες διαφόρων ψηφισμάτων της ρωμαϊκής εποχής. Μία από αυτές τις πλάκες (διαστ. 0,84Χ0,82Χ0,10 μ.) είναι τοποθετημένη στο διάζωμα του αριστερού πεσσού του Αρχαιολογικού Μουσείου των Σερρών, στο Μπεζεστένι. Έχει ένδεκα στίχους με καλοδουλεμένα γράμματα και ωραία συμπλέγματα. Το περιεχόμενό της γράφει:

*«Οι νέοι / Αρχιερέα και αγωνοθέτην / του Κοινού Μακεδόνων
Αρχιερέα και αγωνοθέτην / και της Αμφιπολιτών πόλεως /
πρώτον δε αγωνοθέτην της Σιρραίων πόλεως, δις εκ των /
ιδίων Γυμνασιάρχωντων / Τι(βέριον) Κλαύδιον Διογένους υιόν /
Κυρίνα Διογένη, αρετής ένεκεν, επιμεληθέντος Κασάνδρου
του Κασάνδρου»*

Δηλαδή: Οι νέοι (της Σίρεως) έστησαν το μνημείο αυτό για να τιμήσουν τον Τιβέριον Κλαύδιον, υιόν του Κυρίνα Διογένη, που χρημάτισε αρχιερέας και αγωνοθέτης του Κοινού των Μακεδόνων και της πόλεως Αμφιπόλεως, καθώς και της πόλεως των Σιρραίων πρώτος αγωνοθέτης. Που έγινε δύο φορές γυμνασιάρχης και επωμίσθηκε εξ ιδίων όλα τα έξοδα των αθλητών. Φρόντισε να γραφτεί το ψήφισμα αυτό στην πλάκα και να τοποθετηθεί σε δημόσιο χώρο ο Κασάνδρος ο υιός του Κασάνδρου.

Η ενεπίγραφη αυτή πλάκα με το ψήφισμα έχει μεγάλη αρχαιολογική αξία και σημασία για την πόλη των Σερρών, διότι όχι μόνο μας αναφέρει το αρχαίο όνομα της «πόλεως των Σιρραίων», αλλά μας πληροφορεί ότι στη ρωμαϊκή εποχή η πόλη αυτή είχε γυμναστήριο και διοργάνωνε επίσημους δημόσιους αγώνες.

Ένα άλλο τιμητικό δυσανάγνωστο ψήφισμα σε μια σπασμένη πλάκα διαστάσεων 0,46Χ0,50Χ0,24 μ. που αναφέρει στο τέλος το όνομα της αρχαίας πόλεως Σίρεως βρίσκεται εκτεθειμένο στην ανατολική πλευρά του ιδίου μουσείου και γράφει:

*«Είσθαι τε και τους εντός / της οικίας αυτού απελευθέ/ρους, στη-
λογραφείναι τε / το ψήφισμα του γορευομέω / βουλευόντων τε βου-
λευ/σαμένων, εδεδόχθαι τεθήναι / στήλην απέναντι του ηρω/είου
έχουσαν επιγραφήν Αντωνίω Ρεβήλω ευεργέτη της πόλεως των
Σερραίων»*

Το ψήφισμα αυτό προς τιμήν του ευεργέτη Αντωνίου Ρεβήλου, που αποφασίστηκε στη βουλή των Σιρέων κατόπιν συσκέψεως (βουλευόντων και βουλευσαμένων) των Σιρέων, γράφτηκε σε μαρμάρινη στήλη και τοποθετήθηκε απέναντι από το ηρώο της πόλεως των Σιρέων. Προτρέπει τους πολίτες

να τιμούν τον Ρεβίλον τον αγορονομέα που επέβλεπε πάντοτε στην αγορά των Σερρών για να μη γίνονται στην αγοροπωλησία απάτες και αδικίες³⁴².

Μεγάλη αρχαιολογική σημασία και αξία έχει για την πόλη των Σερρών και η ενεπίγραφη αυτή πλάκα, διότι μας πληροφορεί ότι οι Σέρρες στην αρχαιότητα είχαν αγορονόμους, δηλαδή δημόσια υπηρεσία εμπορίου, και οι κάτοικοί της ήξεραν να τιμούν τους ευσυνειδητους υπαλλήλους.

Το όνομα της πόλεως Σίρεως (Σερρών) αναφέρεται και σε άλλες ενεπίγραφες πλάκες. Σε μία εξ αυτών, που βρίσκεται στο Μουσείο των Παρισίων, είναι γραμμένος ένας κατάλογος ονομάτων (πιθανόν) των μυστών των Καβειρίων μυστηρίων της Σαμοθράκης, που περιλαμβάνει μεταξύ των ονομάτων και το όνομα «Βριάρεως Σειραίος». Μία άλλη βρίσκεται στο Μουσείο της Πέλλας.

Το ίδιο όνομα είχε και μια άλλη πόλη στην Κάτω Ιταλία κοντά στον κόλπο του Τάραντος που κτίστηκε από την πελασγική φυλή των Χώνων (της Φρυγίας και Λυδίας)³⁴³.

Μερικοί θεώρησαν το όνομα Σίρις ιλλυρικό, επειδή η πρωτεύουσα των Ιλλυρίων ονομαζόταν Σιρ. Ο Τίτος Λίβιος γράφει τις Σέρρες *Sirra Odonantic*, με δύο -ρ-.

Η αλλαγή της ονομασίας της πόλεως από Σίρις Παιονική σε Σίρι Οδομαντική οφείλεται στο γεγονός ότι οι Οδόμαντες κατέλαβαν την πόλη των Σερρών στα χρόνια που μεταφέρθηκαν κατά διαταγήν του Δαρείου βιαίως οι Σιροπαίονες στη Φρυγία. Οι Σιροπαίονες επέστρεψαν στη Σίρι μετά από δεκαπέντε χρόνια, αλλά φαίνεται ότι επικράτησε το οδομαντικό στοιχείο.

Στη βυζαντινή εποχή βρίσκουμε το όνομα της πόλεως Σερρών στα πρακτικά της Δ' Οικουμενικής Συνόδου το 451 μ.Χ., όπου έλαβε μέρος ο επίσκοπος της πόλεως Σερρών Μαξιμιανός. Μνημονεύεται στην υπογραφή του το όνομα της πόλεως. Υπογράφει στα πρακτικά της Συνόδου «Μαξιμιανός επίσκοπος των Σερρών».

Ως Σέρραι, στον πληθυντικό αριθμό, τη μνημονεύει ο Ιεροκλής στο *Συνέκδημο*, όταν κάνει λόγο για τις 31 πόλεις που ανήκαν στην επαρχία του Ιλλυρικού στη Μακεδονία. Αργότερα όμως οι βυζαντινοί συγγραφείς από παραφθορά ή για να αρχαιολογήσουν μετονόμαζαν την πόλη των Σερρών από Σέρραι σε Φέραι, αλλάζοντας το Σ με Φ. Από την αναφορά αυτή του ονόματος της πόλεως ως Φέραι παρασύρθηκε ο Τζέτζης και έγραψε ότι ιδρυτής των Σερρών ήταν ο Φέρης. Με το όνομα Φέρραι συναντούμε την πόλη των Σερρών και στον Καντακουζηνό (κεφάλαιο 3): «εστρατοπέδευσεν εν Πολιχνίω τινί Ζίχνα προσαγορευομένων εγγύς Φερρών», και αλλού: «Φερραίοι δε την πρεσβείαν επέμψατο» «Ζίχνα δε και Φέρρας και Μελένικον...». Το ίδιο γράφει και ο Πεδιάσιμος τον 14^ο αιώνα στο έργο με τίτλο «Εκφρασις περί του ιερού των Φερρών».

³⁴² Καφταντζή, *ό.π.*, τ. Α, σ. 87, αρ. 15 και σ. 91, αρ. 17.

³⁴³ Καφταντζή, *ό.π.*, τ. Β, σ. 69-71.

Συναντούμε την πόλη των Σερρών και στον Ινοκέντιο Γ', επιστ. 15-57, ο οποίος ονομάζει τη μητρόπολη και την εκκλησία των Σερρών Σαρραία. Αναφέρονταν ακόμη οι Σέρρες στον ενικό αριθμό, ως Σέρρα, και όχι στον πληθυντικό, αι Σέρραι.

Από τα συμβόλαια του υποθηκοφυλακείου των Σερρών φαίνεται ότι οι Τούρκοι την ονόμαζαν Σίρος ή Σιρόζ³⁴⁴.

Οι Βλάχοι στη δική τους γλώσσα πλησίαζαν περισσότερο στο αρχαίο όνομα της πόλεως, Σιρ, Σίρις και με τη βλάχικη κατάληξη -ούνα την ονόμαζαν Σιρούνα και Σιάρ. Τους Σερραίους τους έλεγαν Σιρινούς.

Στον Πευτιγγεριανό χάρτη σημειώνεται μία πόλη με το όνομα Σάρξα. Μερικοί υποστηρίζουν ότι έτσι ονομαζόταν ένα διάστημα από τους ξένους η πόλη των Σερρών. Υπήρχε βέβαια ένας ρωμαϊκός σταθμός Σάρξα, είναι όμως αμφίβολο αν αυτός ήταν η πόλη των Σερρών ή επρόκειτο για κάποιο σταθμό στην περιοχή της Ζίχνης. Δεν μπορεί να είχε τόσο μεγάλη παραφθορά το όνομα της πόλεως Σίρις. Εξάλλου, η θέση που τοποθετείται στο χάρτη η Σάρξα δεν συμπίπτει με τη θέση των Σερρών.

Σήμερα επικράτησε να ονομάζεται η αρχαία Σίρις ως τα Σέρρας. Μερικοί το παρεξήγησαν και νόμισαν ότι τούτο είναι παραφθορά της ελληνικής γλώσσας. Στην πραγματικότητα πρόκειται για την αιτιατική του πληθυντικού του ονόματος αι Σέρραι, δηλαδή: ονομαστική αι Σέρραι, γενική των Σερρών και αιτιατική τας Σέρρας. Ο τύπος αυτός του ονόματος είναι ιδιωματικός και επικράτησε από την αιτιατική του πληθυντικού «τας Σέρρας», οπότε το τελικό -ς- του άρθρου «τας» και το αρχικό -Σ- της λέξεως «Σέρρας» κατά συνεκφήνιση έγιναν ένα σ και αντί να επαναλαμβάνουμε δύο φορές το -σ- προφέρεται σε ένα: τα Σέρρας. Συνεκφωνούμε δηλαδή το τελικό -ς- του άρθρου με το αρχικό -Σ- της λέξεως Σέρρας. Με αυτό το θέμα ασχολήθηκε ο Βασίλειος Φόρης σε ένα άρθρο του, όπου γράφει σε περίληψη τα εξής περίπου: Ο νεοέλληνας δεν ανέχεται να λέγει τη λέξη πόλη στον ενικό και να ακολουθεί το όνομα της πόλεως στον πληθυντικό και καθ' ην στιγμήν η πόλη που ονομάζει είναι μία και όχι πολλές. Έπειτα η κατάληξη της ονομαστικής του πληθυντικού των θηλυκών ονομάτων -αι έγινε αντιπαθητική στους νεοέλληνες και την αποφεύγουν. Έτσι θέλησαν να αποφύγουν την κατάληξη -αι και αντί Αθήναι να λένε Αθήνα, αντί Πάτραι Πάτρα, αλλά αντί Σέρραι, Σέρρα. Επειδή όμως το Σέρρα δεν ακουγόταν καλά γι' αυτό έπρεπε να δημιουργηθεί ένας τύπος ονομαστικής που ανταποκρίνεται στην εύκολη έκφραση. Χρησιμοποίησαν την αιτιατική του πληθυντικού και με τη συνεκφήνιση των δύο -σ-, του τελικού του άρθρου και του αρχικού του ονόματος Σέρρας, καθιέρωσαν τη φράση τα Σέρρας³⁴⁵.

³⁴⁴ Σαμσάρη, *Το κάστρο των Σερρών*, σ. 72-73.

³⁴⁵ Φόρης Β., «Το όνομα της πόλεως, τα Σέρρας», *Νέα Εστία* 57/665, 363-365.

Αυτό το φαινόμενο παρατηρείται πάρα πολύ στην προφορά των Ποντίων που συνεκφωνούν το -σ- στο άρθρο τους και έτσι αντί να πουν τας σαΐτας, τας σκάλας, λένουν τα σαΐτας, τα σκάλας. Είναι τοπικός ιδιωματισμός που επικράτησε πριν από πολλά χρόνια.

Η πόλη των Σερρών στα χρόνια της Τουρκοκρατίας ονομαζόταν από τους κατοίκους των γύρω χωριών Κάστρο και οι κάτοικοί της Καστρινοί, διότι κατοικούσαν μέσα από τα τείχη της πόλεως.

4.4.6.10. Αρχαιότητες των Σερρών

Η περιοχή του νομού Σερρών ήταν σύμφωνα με τον Ηρόδοτο από αρχαιοτάτων χρόνων πυκνοκατοικημένη: «Είη δε Παιονίη επί τω Στρυμόνι ποταμῷ πεπολισμένη».

Κατοικήθηκε από τους προϊστορικούς ακόμη χρόνους, από την παλαιολιθική και τη νεολιθική εποχή. Αδιαλείπτως από τότε κατοικείται με αξιόλογη ιστορική δράση και πολιτισμό.

Από τους καταλόγους των μνημείων και των χώρων των αρχαιολογικών ευρημάτων του νομού Σερρών διαπιστώνεται ότι μέχρι στιγμής αποκαλύφθησαν σαράντα εννέα αρχαιολογικοί οικισμοί, εκ των οποίων οι είκοσι πέντε είναι της κλασικής και ελληνιστικής εποχής και είκοσι τέσσερις της ρωμαϊκής. Τριάντα τέσσερις άλλες αρχαίες πόλεις αναφέρονται από τους ιστορικούς στο νομό Σερρών. Οι Σέρρες ήταν η αρχαιότερη πόλη της ανατολικής Μακεδονίας. Τούτο μαρτυρείται από τους αρχαίους ιστορικούς και ποιητές, αλλά και από τα αρχαιολογικά ευρήματα.

Τούτο βεβαίως θα έπρεπε να έχει αποδειχθεί με αρχαιολογικά ευρήματα, αλλά δυστυχώς ο νομός Σερρών και ιδιαίτερα η πόλη των Σερρών παραμένει ανεξερεύνητη από την αρχαιολογική σκαπάνη. Ότι αρχαίο αντικείμενο βρέθηκε στο νομό, εκτός της Αμφιπόλεως, του Αηδονοχωρίου και του Νέου Σκοπού, βρέθηκε σχεδόν με τον παράγοντα της τύχης και όχι με συστηματική επιστημονική εξερεύνηση.

Μια μόνο πρόχειρη ανασκαφή που έγινε στο εξωκκλήσι των Τριών Παίδων κοντά στο Ναό των Αγίων Θεοδώρων το 1971 απέδειξε ότι η πόλη αυτή μοιάζει με την Τροία, διότι σε βάθος έξι μέτρων βρέθηκαν τρία αλληπάλληλα στρώματα πυρπολημένης πόλεως. Αν προχωρούσε βαθύτερα η ανασκαφή θα ανακαλύπτονταν και άλλα στρώματα της αρχαίας πόλεως των Σερρών. Θα φτάναμε στο πρώτο στρώμα της προϊστορικής εποχής, πριν από τέσσερις χιλιάδες έτη, τότε που ιδρύθηκε η πόλη.

Στο χώρο της πόλεως, για λόγους που αναφέραμε παραπάνω, δεν βρέθηκαν μέχρι στιγμής επιφανειακά όστρακα και εργαλεία της νεολιθικής εποχής εκτός από ένα κόκαλο γραμμένο πιθανόν της προϊστορικής εποχής, που βρέθηκε το 1962 στη διάνοιξη του δρόμου προς την Ακρόπολη. Δυστυχώς οι αλληπάλληλες καταστροφές και το ξαναχτίσιμο της πόλεως με τα ίδια υλικά

που τα ξανάσπαζαν στο κτίσιμο δεν άφησαν ούτε ενεπίγραφες πλάκες πριν τον 5^ο π.Χ. αιώνα ούτε και άλλα στοιχεία τεκμηριώσεως της χρονολογίας της ιδρύσεως της πόλεως. Τα παλαιότερα αρχαιολογικά στοιχεία είναι τα κτίσματα που βρέθηκαν στην Ακρόπολη κατά τη θεμελίωση του εκεί τουριστικού περιπτέρου το 1958. Στην ΝΑ γωνία του περιπτέρου, σε απόσταση 15 μέτρων, ο εκσκαφέας ανακάλυψε τις δύο πλευρές ενός τοίχου που σχημάτιζαν ορθή γωνία. Αποτελείτο από τετραγωνισμένους πωρόλιθους (δομούς) χωρίς ασβεστοκονίαμα. Το κτήριο αυτό πιθανόν να ήταν κάποιο ανάκτορο ή κάποιο άλλο κτήριο της κλασσικής εποχής.

Βρέθηκαν επίσης στην Ακρόπολη τοίχοι κτηρίων με τετραγωνισμένους πωρόλιθους διαστάσεων (0,45Χ0,85 μ.), των οποίων το ασβεστοκονίαμα, λόγω των πολλών αιώνων, απολιθώθηκε.

Βρέθηκε στην Ακρόπολη και ένα άλλο παλιό κτίσμα της κλασσικής εποχής με δύο παράλληλους τοίχους μήκους 8 μ. ο ένας και 5 μ. ο άλλος, ύψους 0,60 μ. με τετραγωνισμένους πωρόλιθους διαστάσεων 0,45Χ0,85 μ. συναρμολογημένους με ασβεστοκονίαμα, το οποίο με τον καιρό απολιθώθηκε. Στη θέση του βόθρου του περιπτέρου, όπως μας πληροφορεί ο Νίκος Νικολάου³⁴⁶, αποκαλύφθηκε το 1958 αρχαϊκός τάφος γυναίκας του 6^{ου} π.Χ. αιώνα με αρκετά κτερίσματα μέσα. Επίσης βρέθηκε δίπλα από το θεμέλιο ένα μαρμάρινο κατώφλι μεγάλης πύλης, το οποίο ήταν φαγωμένο στις άκρες από τις σιδερένιες στρόφιγγες, καθώς και δύο κομμάτια από ίσιες μαρμαρίνες κολώνες και τέσσερις δουλεμένοι στυλοβάτες από το ίδιο μάρμαρο. Φαίνεται ότι ήταν η είσοδος κάποιου μεγάλου αρχαϊκού κτηρίου³⁴⁷.

Στη νότια πλευρά της βάσης του σωζόμενου μεγάλου βυζαντινού πύργου της Ακροπόλεως υπάρχουν μεγάλοι πωρόλιθοι όμοιοι με εκείνους που έκτιζαν στους πανάρχαιους χρόνους τα τείχη των πόλεων, του τέλους της 2^{ης} και των αρχών της 1^{ης} χιλιετίας π.Χ., όπως π.χ. των Μυκηνών, της Τυρίνθου και άλλων. Το ασβεστοκονίαμα των πωρόλιθων αυτών έχει πάθει ολική διάβρωση από τη μακράιωνη έκθεσή του στην ατμοσφαιρικές συνθήκες και έχει απολιθωθεί, πράγμα που φανερώνει ότι η πόλη των Σερρών είναι άνω των 3 χιλιάδων ετών.

Οι πωρόλιθοι αυτοί μεταφέρθηκαν από τη χαράδρα της Χρυσοπηγής. Για να οχυρώσουν την πόλη τότε με τέτοιους ογκόλιθους εκ πωρολίθου, τους οποίους μετέφεραν την εποχή εκείνη με τα πρωτόγονα μέσα από τόσο μακριά, σημαίνει ότι η πόλη των Σερρών ήκμαζε οικονομικά από τότε και είχε τη δυνατότητα να οχυρωθεί με τον καλύτερο τρόπο³⁴⁸.

³⁴⁶ Νικολάου, ό.π., σ. 25.

³⁴⁷ Παπακυριάκου, «Η αναγκαιότητα της ίδρυσης Εφορειών», σ. 285-294.

³⁴⁸ Κουκούλη-Χρυσανθάκη Χ., «Σίρις-Σίρα-Σέρραι», *Σερραϊκά Ανάλεκτα* 3 (2001), 15-45.

Για την επιβεβαίωση της αρχαιότητας της πόλης των Σερρών διατηρείται ο θρύλος ότι υπήρχε υπόγεια στοά που συνέδεε το κάτω μέρος της πόλεως με την Ακρόπολη. Ο Πέτρος Παπαγεωργίου από πληροφορίες που είχε το 1890 γράφει: «οι τοίχοι τής στοάς αυτής είναι κεκοσμημένοι διά ζωγραφιών»³⁴⁹. Επειδή μέχρι το 2005 δεν υπήρχε στις Σέρρες έδρα Εφορείας Αρχαιοτήτων, δεν ενδιαφέρθηκε κανείς να εξακριβωθεί με αρχαιολογική ανασκαφή αν η στοά αυτή συνέδεε την πόλη με την Ακρόπολη ή τον παλαιό μητροπολιτικό ναό με το μητροπολιτικό μέγαρο. Εάν αποκαλυφθεί η στοά αυτή σύμφωνα με την αρχαία παράδοση θα αποδειχθεί ότι η πόλη των Σερρών είναι μία από της αρχαιότερες πόλεις της Μακεδονίας.

Σημαντικό εύρημα της 4^{ης} Οκτωβρίου 1966 είναι και ο τοίχος με στρόγγυλες γκριζόλευκες πέτρες κάποιου ρωμαϊκού οικοδομήματος στα θεμέλια της εκκλησίας των παλαιοημερολογιτών πίσω από την παλαιά μητρόπολη. Εκεί βρέθηκαν και δύο χιλιάδες περίπου χάλκινα νομίσματα της ελληνιστικής και ρωμαϊκής εποχής που αντιπροσώπευαν περίοδο αρκετών αιώνων. Πολλά εξ αυτών είχαν την παράσταση του Μ. Αλεξάνδρου με μακριά κόμη, με λεοντή, με περικεφαλαία και την επιγραφή ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ. Στην άλλη όψη είχαν παραστάσεις από θρησκευτικά σύμβολα των Καβειριών μυστηρίων ή κάποιου υπτέα. Ήταν μεγάλη συλλογή νομισμάτων που αντιπροσώπευαν περίοδο πολλών αιώνων, πράγμα που εμβάλλει τη σκέψη ότι ήταν κάποιο κρατικό υποθηκοφυλάκιο με συλλογή νομισμάτων πολλών αιώνων³⁵⁰.

Στην πόλη των Σερρών βρέθηκαν και λίθινες ενεπίγραφες πλάκες με ανάγλυφες παραστάσεις, αλλά οι περισσότερες είναι της ρωμαϊκής εποχής και μερικές της ελληνιστικής. Είναι συνήθως τιμητικά ψηφίσματα, επιτύμβιες ενεπίγραφες πλάκες, αγάλματα, κτερίσματα τάφων, ειδώλια κ.λπ., με τα οποία διαπιστώνεται ο αξιόλογος συνεχής πολιτισμός του νομού Σερρών στις παραπάνω εποχές. Τα αρχαιότερα ευρήματα είναι δύο ανάγλυφα, μετριάς τέχνης έργα. Το ένα παριστά κυνήγι και το άλλο μια θυσία σε βωμό. Στο μέσον της παραστάσεως ένας όρθιος άνδρας κρατά ένα αγγείο και ένας άλλος κρατά έναν ίππο. Δεν μπορούμε να τα χρονολογήσουμε με βεβαιότητα διότι δεν έχουν χρονολογία κατασκευής³⁵¹.

Επίσης βρέθηκαν το 1934 από τον Γ. Μπακαλάκη, καθηγητή του πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, και αργότερα το 1956 από τον Π. Κυπαρισσιάδη στο χώρο του περιβόλου του Ιερού Ναού του Αγίου Νικολάου της Ακροπόλεως των Σερρών αρκετά κομμάτια από αρχαία ελληνικά αγγεία μελανόμορφου και

³⁴⁹ Παπαγεωργίου, *ό.π.*, σ. 12.

³⁵⁰ Παπάζογλου Β., «Το νομισματοκοπείο των Σερρών», *Σερραϊκά Ανάλεκτα* 2 (1993), 119-126.

³⁵¹ Παπακυριάκου, *Σύντομος οδηγός*.

ερυθρόμορφου ρυθμού της αττικής αγγειογραφίας που χρονολογούνται τον 6^ο π.Χ. αιώνα³⁵².

Πάντως, από τα τεμάχια των ερυθρόμορφων και μελανόμορφων αυτών αγγείων και κανθάρων που ανήκουν χωρίς αμφιβολία σε προγενέστερη εποχή φτάνοντας ως την πρώτημη αρχαιότητα, βεβαιώνεται ότι εδώ που βρίσκονται σήμερα οι Σέρρες βρισκόταν η Σίρις της Παιονίας του Ηροδότου πριν το 480 π.Χ. Για να αναφέρεται ως αξιόλογη τότε η Σίρις η Παιονική σημαίνει ότι ήκμαζε προ πολλού³⁵³.

Στό αρχαιολογικό μουσείο της πόλεως υπάρχουν μερικά μόνο αρχαιολογικά εκθέματα της κλασικής εποχής. Τα περισσότερα είναι της ελληνιστικής και ρωμαϊκής εποχής. Είναι συνήθως τιμητικά ψηφίσματα, επιτύμβιες ενεπίγραφες πλάκες, αγάλματα, κτερίσματα τάφων ειδώλια κ.λπ. με τα οποία διαπιστώνεται ότι ο βαθμός του πολιτισμού του νομού Σερρών στις παραπάνω εποχές ήταν ανεπτυγμένος. Από τις ενεπίγραφες αυτές πλάκες αποδεικνύεται ότι οι Σέρρες ήκμαζαν στους ελληνιστικούς και ρωμαϊκούς χρόνους.

Εικάζεται ακόμη ότι υπήρχε στις Σέρρες, όπως στη Σαμοθράκη, ναός αφιερωμένος στους μεγάλους θεούς της αρχαιότητας. Θα υπήρχε και ναός προς τιμήν του θεού Ηλίου, του Απόλλωνα, στον οποίο εμπιστεύτηκε το χρυσούν άρμα ο Ξέρξης κατά την εκστρατεία του στη νότια Ελλάδα.

4.4.6.11. Η διάδοση του Χριστιανισμού στις Σέρρες

Δεν γνωρίζουμε με βεβαιότητα αν διαδόθηκε ο Χριστιανισμός στο νομό Σερρών το 49-50 μ.Χ. κατά τη Β' αποστολική περιοδεία του Αποστόλου Παύλου μετά των συνεργατών του διά της Εγνατίας οδού: «Διοδεύσαντες δε την Αμφίπολιν και Απολλωνίαν ήλθον εις Θεσσαλονίκη» (*Πράξεις*, 17, 1). Από τον πρόλογο όμως της Α' προς Θεσσαλονικείς επιστολής (1, 7) φαίνεται ότι οι Θεσσαλονικείς χριστιανοί με τον πολύ ζήλο τους συντέλεσαν να διαδοθεί ο Χριστιανισμός ταχέως σε όλη τη Μακεδονία. Ο Απόστολος Παύλος τους γράφει ότι αναδείχθηκαν εκλεκτοί μαθητές του Κυρίου και έγιναν ζωντανό παράδειγμα σε όλους του πιστούς της Μακεδονίας και της νότιας Ελλάδας, διότι από αυτούς διαλαλήθηκε και ακούστηκε ο λόγος του Κυρίου όχι μόνο στη Μακεδονία αλλά και στη νότια Ελλάδα. Η καλή πληροφορία για τη ζωντανή πίστη των Θεσσαλονικέων χριστιανών έφθασε σε κάθε τόπο. Απ' αυτά συμπεραίνουμε ότι οι Θεσσαλονικείς χριστιανοί επισκέφθηκαν το νομό Σερρών στο δεύτερο ήμισυ του 1^{ου} μ.Χ. αιώνα και κήρυξαν το Ευαγγέλιο.

Από παλαιοχριστιανικές επιτύμβιες ενεπίγραφες πλάκες του 2^{ου} μ.Χ. αιώνα της περιοχής του Αηδονοχωρίου με αγιογραφικές λέξεις βεβαιωνόμαστε ότι ο

³⁵² Μπακαλάκης Γ., «Από τα αλλεπάλληλα στρώματα των ερειπίων των Σερρών», *Μακεδονικόν Ημερολόγιον* (1957), 253-259.

³⁵³ Ηρόδοτος, VIII.115.

Χριστιανισμός διαδόθηκε στην περιοχή του νομού Σερρών από τα τέλη του 1^{ου} και αρχές του 2^{ου} μ.Χ. αιώνα.

Σε μια επιτύμβια πλάκα του έτους 168 μ.Χ. που βρέθηκε στην περιοχή του Αηδονοχωρίου αναφέρονται τα εξής:

«έτος ι.β.τ [=168 μ.Χ.] Στήσας ω παροδίτ' / ίχνος ποδός γνώση μ' α/κριβώς. Έσθλον ε[ώ]ν / δι' όλου κείμαι νέκυς εν/θάδε Μάρκος τεθνώς / ως ετέων εκ και δέκα / ες Πόλιν αμήν. Θαφθείς εν θανάτω κασιγνήτ[ω]ς / υπ' αδελφής Μαρ»

Το επίρρημα του η' στίχου «αμήν» (=ναι, αληθινά, ας γίνει) που είναι εβραϊκή λέξη και συναντάται πολλές φορές στην Αγία Γραφή, καθώς και οι λέξεις του δ' στίχου «εσθλός» (=αγαθός) και η λέξη στον θ' στίχο «κασιγνήτως» (=αδελφικώς) μας βεβαιώνουν ότι ο αποβιώσας δεκαεξαετής νέος ήταν χριστιανός. Είχε διαδοθεί ο Χριστιανισμός γενικά στο νομό Σερρών από τις αρχές του 2^{ου} αιώνα μ.Χ.³⁵⁴

Από τα μαρτυρολόγια της Εκκλησίας πληροφορούμαστε ότι στο διωγμό του Διοκλητιανού το 303/4 μ.Χ. μαρτύρησε ο «πρεσβύτερος της εν Αμφιπόλει εκκλησίας Μώκιος». Την ίδια εποχή μαρτύρησαν στην Αμφίπολη η Αμφιπολίτισσα Σίρρα και άλλοι τρεις χριστιανοί, ο Εύκτος, ο Ταυρίων και η Θεσσαλονίκη³⁵⁵.

Στο νάρθηκα του Αγίου Γεωργίου της Αμφιπόλεως βρέθηκε μια επιτύμβια μαρμάρινη πλάκα (0,47Χ1 μ.) του αποβιώσαντος Λίκκωνος. Στο κείμενό της, σύμφωνα με τη διατύπωση του Συμβόλου της Πίστεως, είναι γραμμένο:

«+ Τον κοινόν ανθρῶπινον βίον ευσημόνως / διαγαγών διά παντός την ελπίδα + / της αιωνίου ζωής ικετεύσας απολαβεῖν παρά της / μεγάλης και ζωοποιού αχράντου Τριάδος, / εγώ, Λίκκων ενθάδε κίμει. Ορκίζω ουν / την ευλογημένη της Αμφιπολιτών / αγίας εκκλησίας Επισκοπήν και τον ταύτης / θεοφιλή κλήρον κατά Πατρός και Υιού και Αγίου Πν(εύματος / μη συγχώρησε έτερον τινά του λοιπού τεθήνε / εν τούτω τω κοιμητηρίω μου»³⁵⁶.

Η επίκληση «της μεγάλης και ζωοποιού αχράντου Τριάδος» από τον Λίκκωνα μας θυμίζει το πνεύμα του Συμβόλου της Πίστεως της Α' και Β' Οικουμενικής Συνόδου και μας βάζει τη σκέψη ότι η επιγραφή αυτή γράφτηκε την εποχή της διενέξεως των χριστιανών περί της διατυπώσεως του Τριαδικού δόγματος κατά το Δ' αιώνα μ.Χ. Μας βεβαιώνει ακόμη ότι την εποχή που γράφτηκε υπήρχε επισκοπή στην Αμφίπολη.

Άλλες έμμεσες μαρτυρίες για τη διάδοση του Χριστιανισμού στις Σέρρες είναι τα μνημεία της πόλεως και της περιοχής Σερρών, όπως π.χ. ο παλαιοχριστιανικός Ναός των Αγίων Θεοδώρων και το αποκαλυφθέν κιονόκρανο του 5^{ου}

³⁵⁴ Καφταντζή, ό.π., τ. Α, σ. 315, αρ. 531.

³⁵⁵ Συναξαριστής Αγίου Νικοδήμου, σ. 31-32.

³⁵⁶ Καφταντζή, ό.π., τ. Α, σ. 426, αρ. 729.

μ.Χ. αιώνα, όπου εγχαράσσεται το μνημείο του σταυρού και αναγράφεται «ΠΡΕΚΤΗΘΟC ΕΡΙCΚΟC ΕΥΞΟΜΕΝΟC». Απ' αυτά συμπεραίνουμε ότι η Εκκλησία των Σερρών ιδρύθηκε από τα τέλη του 1^{ου} μ.Χ. αιώνα. Αντλούμε ακόμη ιστορικές πληροφορίες για τον οργανωμένο κατά τους πρώτους αιώνες Χριστιανισμό στις Σέρρες από τους καταλόγους των μολυβδοβούλων, τις Συνοδικές αποφάσεις και τις Αρχιερατικές Διατάξεις, όπου αναφέρονται αρχιερείς των Σερρών της παλαιοχριστιανικής εποχής. Σώζονται π.χ. οι υπογραφές του επισκόπου Σερρών Μαξιμιανού (Μαξιμίνου) στη λεγομένη ληστρική Σύνοδο της Εφέσου το 449 μ.Χ. και στα πρακτικά της Δ' Οικουμενικής Συνόδου της Χαλκηδόνας, το 451 μ.Χ.

Η λέξη επίσκοπος και όχι μητροπολίτης στις παραπάνω ιστορικές πηγές συμφωνεί με την εκκλησιαστική παράδοση που αναφέρει τις Σέρρες κατά τους πρώτους μ.Χ. αιώνες ως επισκοπή υπαγομένη στην αρχιεπισκοπή Θεσσαλονίκης.

4.4.6.12. Τα αρχαία νεκροταφεία της πόλεως των Σερρών³⁵⁷

4.4.6.12.1. Γιατί αγνοούμε τη θέση του αρχαίου νεκροταφείου;

Η πόλη των Σερρών είναι μία από τις αρχαίες πόλεις της Μακεδονίας. Λόγω της γεωγραφικής της θέσης υπέστη πολλές επιθέσεις εχθρών. Ληλατήθηκε, πυρπολήθηκε και καταστράφηκε πάρα πολλές φορές. Κτισμένη στους πρόποδες της Ακρόπολης και ευρισκομένη σε χαμηλότερη στάθμη από την κοίτη του χειμάρρου των Αγίων Αναργύρων που διέρχεται ανατολικά, δέχθηκε κατά καιρούς πολλές προσχώσεις και γ' αυτό τα αρχαία αυτής κτίσματα, μνημεία, νεκροταφεία καταχώθηκαν σε αρκετά μέτρα βάθος³⁵⁸.

Όταν το 1970-1971 έγιναν σωστικές ανασκαφές στο κατεδαφισθέν παρεκκλήσι των Τριών Παίδων που βρισκόταν εξήντα μέτρα δυτικά των Αγίων Θεοδώρων, αποκαλύφθηκαν σε βάθος 6,70 μ. τρία αλληπάλληλα στρώματα της πόλεως. Στο πρώτο πάνω στρώμα πάχους 1,20 μ. βρέθηκαν διάφορες ταφές που ήταν ανακατεμένες εξαιτίας των αλληπαλλήλων καταστροφών. Στο δεύτερο στρώμα πάχους 2,50 μ. βρέθηκαν πολλά εφυσωμένα όστρακα της βυζαντινής εποχής. Στο τρίτο βαθύτερο στρώμα πάχους 3 μ. βρέθηκαν πολλά όστρακα από μελανοβαφή κυρίως αγγεία, αλλά και άβαφα και μερικά ερυθρόμορφα αναγόμενα κυρίως στους ελληνιστικούς χρόνους. Βλέπουμε ότι στην ελληνιστική εποχή η στάθμη της πόλεως στην περιοχή της παλαιάς μητρόπολης ήταν σε βάθος 6,70 μ.

Το βάθος της στάθμης της αυλής του ναού από το νότιο δρόμο είναι 4,10 μ. Σ' αυτό το βάθος ήταν η στάθμη του δαπέδου της πόλεως κατά τους πρώ-

³⁵⁷ Παπακυριάκου Κ., *Τα νεκροταφεία της πόλης των Σερρών και η στάση των ανθρώπων στο θάνατο*, Σέρρες 2012, σ. 13-20.

³⁵⁸ Παπακυριάκου, «Η αναγκαιότητα της ίδρυσης Εφορειών», σ. 288.

τους αιώνες της βυζαντινής εποχής³⁵⁹. Από το βάθος του δαπέδου της παλαιάς μητρόπολης, που κτίστηκε τον 5^ο ή 6^ο μ.Χ. αιώνα, αντιλαμβάνεται κανείς πόσο βαθιά πρέπει να βρίσκεται το αρχαίο νεκροταφείο της πόλεως Σίρις του 1200 π.Χ.³⁶⁰

Ο Ευάγγελος Στράτης στην προμετωπίδα του βιβλίου του *Ιστορία της πόλεως των Σερρών* γράφει: «Τα αλλεπάλληλα στρώματα των ερειπίων των Σερρών είναι οι βαθμίδες της χρυσής εκείνης κλίμακος, δι ης η μεγαλομάρτυς αυτή πόλις ανέβη εις τον ουρανόν της ελληνικής δόξης και αθανασίας»³⁶¹.

Κάτω από τα στρώματα των ερειπίων και πολλών μέτρων προσχώσεις ήταν αδύνατο να ευρεθούν οι αρχαιότητες και τα αρχαία νεκροταφεία για τα οποία θα γίνει λόγος παρακάτω.

Ο Πέτρος Παπαγεωργίου γράφει: «Ουδέν ουδέποτε, όσον έμαθον, ανεκαλύφθη κατά τας γενομένας ανασκαφάς παλαιόν μνημείον ή νεκρόν οστούν»³⁶². Για την εποχή του, όποτε οι εκσκαφές γίνονταν με τον κασμά επιφανειακά, δεν βρίσκονταν οστά νεκρών ανθρώπων, σήμερα όμως που οι εκσκαφές της θεμελίωσης των κατοικιών γίνονται με μηχανήματα βαθιά, αποκαλύπτονται πολλά οστά και τάφοι ανθρώπων σε πολλά μέρη της πόλης των Σερρών.

4.4.6.12.2. Το ρωμαϊκό νεκροταφείο

α) *Ενεπίγραφες επιτύμβιες ρωμαϊκές πλάκες στις Σέρρες*. Βρέθηκαν κατά καιρούς τυχαίως πολλές επιτύμβιες ενεπίγραφες πλάκες της ρωμαϊκής εποχής στην πόλη των Σερρών, όπως π.χ. i) του Ουλπίου Ιθάρου του 39 μ.Χ., ii) του Διοσκορίδου του Βειθύεως και της Αρτεμιδώρας του 3^{ου} αιώνα μ.Χ., iii) του Τουρκουάτου Βειθύεως του 122 μ.Χ., iv) του Διονυσόδωρου Τουρκουάτου του 183 μ.Χ., v) της Διούλας και του Διούλα που βρέθηκε το 1963 πλησίον του ναού του Αγίου Μηνά, vi) του Μαντή Βυτίου, vii) του Αιλίου Τουρκουάτου, viii) των Κλαυδίων Ζωσιμά και Ερμαΐδος³⁶³ και άλλες που φυλάσσονται στο αρχαιολογικό μουσείο, αλλά δεν γνωρίζουμε αν βρέθηκαν μέσα ή έξω από την πόλη³⁶⁴. Και αυτές κατά το πλείστον προέρχονται από το ρωμαϊκό νεκροταφείο των Σερρών.

³⁵⁹ Χρονικά του Αρχαιολογικού Δελτίου, τ. 38 (1983), 332, τ. 39 (1984), 284 και τ. 27 (1972), 574-575.

³⁶⁰ Παπακυριάκου Κ., «Το ρωμαϊκό νεκροταφείο των Σερρών και ένας τάφος της ρωμαϊκής εποχής», στο *Οι Σέρρες και η περιοχή τους από την αρχαία στη μεταβυζαντινή κοινωνία*, Πρακτικά του διεθνούς συνεδρίου του Δήμου Σερρών, 2012, τ. Α, σ. 147.

³⁶¹ Στράτη, *ό.π.*, σ. XIX.

³⁶² Παπαγεωργίου, *ό.π.*, σ. 33.

³⁶³ Σαμσάρη, *ό.π.*, σ. 280 κ.εξ.

³⁶⁴ Καφταντζή, *ό.π.*, τ. Α, σ. 74, 76, 79, 84, 105, 107, 108, αρ. 2, 4, 8, 12, 32, 33, 35, 36.

Τεφροδοχείο με ανάγλυφη διακόσμηση

Από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα βρισκόταν μία επιτύμβια στήλη στη γωνία της αυλής του παλαιού νοσοκομείου, του νυν 3ου γυμνασίου Σερρών. Το 1970, ως έκτακτος επιμελητής αρχαιοτήτων του νομού Σερρών, διορισμένος από το υπουργείο, ανέλαβα να συγκεντρώσω στο νεοσυσταθέν Αρχαιολογικό Μουσείο της πόλης τα διασκορπισμένα στο νομό Σερρών αρχαιολογικά ευρήματα. Μεταξύ αυτών μετέφερα ο ίδιος με φορητό αυτοκίνητο την παραπάνω στήλη στην είσοδο του Μουσείου. Έχει ύψος 1,50 μ. με ανισομερή πάχος και πλάτος. Εικονίζονται ανάγλυφα μέσα σε έγκοιλο τετράγωνο της στήλης ο Διοσκουρίδης και η Στρατονίκη, οι οποίοι ενώ ζούσαν ακόμη έστησαν την επιτύμβια στήλη εις μνήμην της

θυγατρός των Μωμωζλί τη 10η του μηνός Λώου του 210, δηλαδή κατά τα τέλη Ιουλίου του 62 μ.Χ. Από το όνομα Μωμωζλί και από την καλλιτεχνική παράκριβη επιτύμβια στήλη φαίνεται ότι ήταν πλούσια θρακική οικογένεια της πόλης των Σερρών³⁶⁵.

Η στήλη αυτή είναι από τάφο της ρωμαϊκής εποχής που βρισκόταν στο χώρο εκείνο. Κατά την εκσκαφή για τη δημιουργία του δικτύου υδρεύσεως της πόλης των Σερρών αποκαλύφθηκαν στο δρόμο δυτικά του γυμνασίου αρκετά θολωτά κτίσματα από συλημένους και κατεστραμμένους τάφους. Ο Π. Παπαγεωργίου αναφέρει: «[Κ]ατά τας κλητύας ταύτας, πλησίον του νέου νοσοκομείου (το νυν 3ο γυμνάσιο) ανεκαλύφθησαν προ τινών ετών θολωτά τινά κτίσματα και πήλινα αγγεία»³⁶⁶.

β) Ένας τάφος της ρωμαϊκής εποχής. Το Μάιο του 1971 κτιζόταν η νέα πτέρυγα του τότε εξαταξίου γυμνασίου θηλέων Σερρών. Υπηρετούσα ως δημόσιος καθηγητής στο ως άνω γυμνάσιο και συγχρόνως ως έκτακτος επιμελητής αρχαιοτήτων. Παρακολουθούσα τις εκσκαφές της θεμελίωσης της νέας πτέρυγας του διδαστηρίου. Στην αρχή αποκαλύφθηκε μία υπόγειος στοά σχήματος τριγώνου με αντιστραμμένη προς τα κάτω την κορυφή. Προχωρούσε προς δυσμάς σε αρκετό μήκος. Κατά διαστήματα είχε σκαμμένες δεξιά και αριστερά υποδοχές για την τοποθέτηση λυχνίας φωτισμού. Από τις πλησωλήνες που

³⁶⁵ Σαμσάρη, ό.π., σ. 288.

³⁶⁶ Καφταντζή, ό.π., τ. Α, σ. 34.

Τάφος, κτερίσματα και επιτύμβια στήλη από το ρωμαϊκό νεκροταφείο

είχε κάτω διαπιστώθηκε ότι ήταν στοά υδραγωγείου. Δεξιότερα αποκαλύφθηκαν κατεστραμμένοι καμαροσκεπείς τάφοι διαφόρων μεγεθών. Δέκα περίπου μέτρα δεξιότερα, προς το μέρος του παλαιού διδακτηρίου, σε βάθος τριών μέτρων, κάτω από το οίκημα που γκρεμίστηκε, αποκαλύφθηκε ένα πολύ στερεό κτίσμα σε σχήμα καμάρας. Ο χειριστής του μεγάλου εκσκαφέα προσπαθούσε να το γκρεμίσει. Ευτυχώς βρέθηκα εκείνη τη στιγμή εκεί, διότι είχαμε διάλειμμα. Διέκοψα τις εργασίες, ειδοποίησα την Εφορεία Κλασικών Αρχαιοτήτων Καβάλας και την τοπική διοίκηση Χωροφυλακής. Στη νότια πλευρά κατά μήκος του άξονα της καμάρας αποκαλύφθηκε κλεισμένη η είσοδος με μία μαρμάρινη πλάκα. Την άνοιξα και μπήκα μέσα. Από τα οστά που αντίκρισα σχημάτισα αμέσως τη γνώμη ότι επρόκειτο περί τάφου.

Η καμαροσκεπής αυτή στοά έχει μήκος 5,36 μ., πλάτος 2,42 μ. και ύψος 2,42 μ. Στηρίζεται σε δύο τοίχους κτισμένους με πέτρες, κροκάλες από κάποιο χείμαρρο, ενώ η καμάρα της στοάς είναι κτισμένη με συμπαγείς πλίνθους πλακοειδούς σχήματος με στάμπα λατινικών γραμμάτων. Στο βάθος της στοάς, απέναντι από την είσοδο, υπάρχει μία νεκρική κλίνη αποτελούμενη από δύο μεγάλες μαρμάρινες πλάκες μήκους 2,22 μ., όσο και το πλάτος του τάφου. Το πλάτος της νεκροκλίνης είναι 1,55 μ. Στηρίζεται σε δύο κτιστούς

τοιχούς ύψους 0,50 μ. Επάνω στην κλίνη υπήρχαν τέσσερις σκελετοί ανθρώπων με ακουμπισμένα τα κρανία τους σε κτιστό προσκέφαλο προς δυσμάς. Ένας άλλος σκελετός ανθρώπου ήταν τοποθετημένος στο δάπεδο του τάφου που ήταν λασπώδες, διότι δεν έχει καμιά επίστρωση κάτω. Τα οστά στη νεκροκλίνη διατηρούνταν σε καλύτερη κατάσταση, ενώ του δαπέδου, λόγω της υγρασίας, ήταν σχεδόν αποσυντεθειμένα. Μετά όμως από ένα χρονικό διάστημα, αφού ήρθαν σε επαφή με τον ατμοσφαιρικό αέρα όλα έγιναν σκόνη και διαλύθηκαν. Σήμερα δεν υπάρχει ούτε ίχνος οστού.

Επάνω στη νεκρική κλίνη, δίπλα στα κρανία, βρέθηκε ένα υάλινο βαλσαμάριο και στη μέση μία πήλινη οινόχρη και κάτω από την κλίνη μία πήλινη λήκυθος. Δεξιά και αριστερά του κρανίου που βρισκόταν στο δάπεδο βρέθηκαν δύο πήλινα χωρίς αυτιά κουπάκια. Το σπουδαιότερο από τα ευρήματα είναι το υάλινο κλειστό αγγείο που βρισκόταν στο δάπεδο δίπλα από την είσοδο. Όλα αυτά παραδόθηκαν στο Αρχαιολογικό Μουσείο Σερρών και σήμερα είναι εκτεθειμένα σε προθήκη.

Στους δύο κατά μήκος τοίχους του τάφου, στο ύψος του ενός μέτρου, εκεί όπου τελειώνει η λιθοδομή, υπάρχουν αντίστοιχες υποδοχές για δοκάρια. Φαίνεται ότι είχε ξύλινο πατάρι, για να τοποθετούν περισσότερους νεκρούς, αλλά σάπισε με το πέρασμα των δεκαεπτά αιώνων. Βρέθηκαν στο δάπεδο σαπισμένα τεμάχια ξύλου και πολύ σκουριασμένα τετράγωνα σιδερένια καρφιά.

Ο τάφος αυτός χρονολογείται από την Εφορεία Κλασικών Αρχαιοτήτων Καβάλας στα τέλη του 3^{ου} μ.Χ. αιώνα.

Το ρωμαϊκό νεκροταφείο ξεκινούσε από το χώρο του 3ου γυμνασίου και επεκτεινόταν δυτικά του λόφου έξω από τα τείχη της πόλης. Με το πέρασμα του χρόνου έφθασε μέχρι τη σημερινή Πλατεία Ελευθερίας. Ο Γεώργιος Καφταντζής στον Α' τόμο της *Ιστορίας των Σερρών* σχολιάζοντας μία ενεπίγραφη επιτύμβια πλάκα που βρέθηκε το 1964 σε ανασκαφή της διαμόρφωσης της ως άνω πλατείας γράφει: «Αυτό σημαίνει πως το νεκροταφείο της ρωμαϊκής εποχής που διαπιστώθηκε η ύπαρξή του με βεβαιότητα στο χώρο της νέας μητροπόλεως (εκκλησίας των Ταξιαρχών) εκτείνονταν έως εδώ», δηλαδή μέχρι την Πλατεία Ελευθερίας.

Στη θεμελίωση του ναού των Μεγάλων Ταξιαρχών την άνοιξη του 1959 βρέθηκαν δύο επιτύμβιες πλάκες της ρωμαϊκής εποχής. Η πρώτη, σπασμένη, διαστάσεων 0,46Χ0,29Χ0,08 μ., με ανάγλυφο συνηθισμένο στεφάνι και κρεμασμένο τσαμπί σταφυλιού με κάποια φρούτα και κορδέλες, γράφει: «Αίλιος Τουρκουάτος / Αιλίω Ουα/λεριάτω / τω αδελ/φώ, / μνήμης χάριν». Η δεύτερη, διαστάσεων 0,45Χ0,40Χ0,06 μ., με ανάγλυφη φολιδωτή ροζέτα στο αέτωμα και με το γνωστό παραπάνω στεφάνι, περιέχει αφιέρωση γονέων προς το παιδί τους: «Κλαύδιοι Ζωσιμάς / και Ερμαίς / Ζανθίλλα / τη γλυ/κυ-

τάτη θυγα/τρί μνίας χάριν». Στην επιγραφή εκδηλώνονται τα συναισθήματα μεγάλης αγάπης των γονέων προς τη νεκρή κόρη τους³⁶⁷.

5. Ιστορία της περιοχής των Σερρών κατά τους περσικούς και τους μετέπειτα πολέμους

5.1. Η εκστρατεία του Ξέρξη στην Ελλάδα

Το 492 π.Χ. ο γαμπρός του Δαρείου, ο Μαρδόνιος, με στόλο και στρατό υποδούλωσε ολόκληρη τη Θράκη και τη Μακεδονία, συμπεριλαμβανομένης της πόλης των Σερρών.

Η εκστρατεία του Μαρδονίου κατά της νότιας Ελλάδας απέτυχε, διότι ο στόλος των 300 πλοίων καταστράφηκε από μεγάλη τρικυμία ενώ παρέπλεε το ακρωτήριο του Άθω. Από τους ναύτες άλλοι πνίγηκαν, άλλοι χτυπήθηκαν πάνω στα απόκρημνα βράχια και σκοτώθηκαν και άλλοι φαγώθηκαν από τα σκυλόψαρα³⁶⁸.

Ο στρατός της ξηράς, που στρατοπέδευσε στα νότια της περιοχής της Βισσαλτίας, χτυπήθηκε μια νύχτα αιφνιδιαστικά από τους Βρύγες και αποδεκατίστηκε. Ο Μαρδόνιος τραυματίστηκε και, αφού άφησε μερικές περσικές φρουρές σε επίκαιρα σημεία της Μακεδονίας, γύρισε πίσω.

Για τους δραπετεύσαντες από την Περσία κατοίκους της περιοχής των Σερρών δεν ελήφθησαν ιδιαίτερα μέτρα τιμωρίας, όπως είχε γίνει στην περίπτωση των Μελησιών. Η αποτυχία του Μαρδονίου, καθώς και η ήττα του Δάτη και του Αρταφέρνη στο Μαραθώνα το 490 π.Χ., εξαγρίωσαν τον Δαρείο που αποφάσισε να καταλάβει όλη την Ελλάδα για να επικρατήσει στο Αιγαίο πέλαγος. Άρχισε μεγάλη τριετή ετοιμασία εκστρατείας, αλλά το 476 π.Χ. πέθανε αιφνιδίως και άφησε διάδοχο τον μεγαλοπρεπή αλλά κενόδοξο, με παιδαριώδη υπεροψία και δειλό Ξέρξη.

Αυτός παρέτεινε την προετοιμασία της εκστρατείας εναντίον της Ελλάδας ακόμη ένα χρόνο. Μεγάλη προετοιμασία εκστρατείας έγινε και εδώ στο νομό Σερρών, διότι διέταξε ο Ξέρξης να κατασκευαστούν αποθήκες ανεφοδιασμού στην Ηιόνα, στις εκβολές του Στρυμόνα, και γέφυρες πάνω στον Στρυμόνα. Ο Ξέρξης πρόσταξε να στήσουν αποθήκες εκεί όπου θα ήταν ευκολότερο να έρχονται απ' τα διάφορα λιμάνια της Ασίας φορτηγά πλοία και πορθμεία. Σημαντικότερες αποθήκες έγιναν στο ακρωτήριο της Θράκης στην Προποντίδα, στον Δορίσκο και στην Ηιόνα του Στρυμόνα. Έδωσε διαταγή σ' αυτούς που είχαν φτιάξει τη διώρυγα του Άθω στα Νέα Ρόδα να γεφυρώσουν και τον ποταμό Στρυμόνα³⁶⁹.

³⁶⁷ Καφταντζή, ό.π., τ. Α, σ. 106, 107, 108, αρ. 33, 35, 36.

³⁶⁸ Ηρόδοτος, VI.44-45.

³⁶⁹ Ηρόδοτος, VII.25.

Πιθανόν να έφτιαξαν δύο γέφυρες στον Στρυμόνα, μία για το στρατό και μία άλλη για τα μεταγωγικά. Δεν έχει καταστεί δυνατό να εντοπιστούν ακριβώς οι γέφυρες αυτές γιατί δεν βρέθηκαν τα θεμέλιά τους. Από την πορεία του Ξέρξη στην περιοχή των Σερρών φαίνεται ότι ήταν στο κάτω μέρος του Στρυμόνα μεταξύ του Αγγίτη ποταμού και την εκβολή αυτού προς την περιοχή της Αμφιπόλεως.

Την άνοιξη του 480 π.Χ. ο Ξέρξης χώρισε τον πολυάριθμο –αποτελούμενο από 800.000 μέχρι 2.000.000 άνδρες– στρατό του σε τρεις φάλαγγες. Η μία βάδιζε παραλιακά κοντά στον παραπλέοντα στόλο, η άλλη στους πρόποδες των βουνών και η τρίτη με επικεφαλής τον ίδιο πήγαινε ανάμεσα στις δύο, με σκοπό να τις διευθύνει καθώς και να ελέγχει και να καθαρίζει το χώρο από κάθε αντίσταση. Πέρασε ανατολικά του Παγγαίου αφήνοντάς το δεξιά. Πέρασε κοντά από τους Παίονες, τους Δόβηρες και τους Παίοπλους που κατοικούσαν τότε στο νομό Σερρών και έφτασε στον Στρυμόνα, στον οποίο οι μάγοι ιερείς των Περσών έσφαξαν λευκά άλογα και ζητούσαν καλούς οιωνούς. Κοντά στην Αμφίπολη βρήκαν τον Στρυμόνα ζευγμένο με γέφυρες³⁷⁰. Έθαψαν από τους ντόπιους Αμφιπολίτες εννέα νέους και εννέα κοπέλες ζωντανούς, έθιμο που είχαν οι Πέρσες για να ευχαριστήσουν το θεό τους που βρισκόταν κάτω στη γη³⁷¹.

Όταν ξεχύθηκε ο πολυάριθμος στρατός των Περσών στην πεδιάδα των Σερρών έπρεπε οι κάτοικοι των πόλεων να τον υποδεχθούν και να προσφέρουν δείπνο στον Ξέρξη. Ήταν μεγάλη δαπάνη για τους κατοίκους να φιλοξενήσουν τόσο πολύ στρατό. Σε κάποιες άλλες πόλεις έπρεπε να βγαίνουν από τα σπίτια τους και να τα παραχωρούν. Δεν έγινε κάτι τέτοιο στην περιοχή των Σερρών. Οι Θάσιοι για να συντηρήσουν μια μόνο μέρα τον περσικό στρατό μαζί με το δείπνο του Ξέρξη ξόδεψαν 400 τάλαντα. Διερχόμενος ο Ξέρξης την περιοχή με τις σιτοφόρες καμήλες, πέσανε πάνω σε αυτές λιοντάρια και τις κατασπάραξαν. Τίποτε άλλο δεν άγγιξαν, ούτε άνθρωπο ούτε υποζύγιο, παρά μόνο κυνηγούσαν τις καμήλες. Υπήρχαν λιοντάρια και άγρια βόδια με πελώρια κέρατα μεταξύ Νέστου και Αχελώου. Η βλάστηση ήταν πολύ πυκνή στα μέρη που ζούσαν λιοντάρια και άγρια βόδια.

Ο περσικός στρατός πέρασε και από τη πόλη Σίρι με τη μεσαία φάλαγγα που ήταν πολυάριθμη. Προκάλεσε μεγάλες ζημιές και αρπαγές με το πέρασμά του³⁷².

Ο Ξέρξης άφησε στη Σίρι το ιερό άρμα του υπέρτατου θεού των Περσών, του Ορμούσδ, που ταυτιζόταν με τον Δία. Γράφει ο Ηρόδοτος (VII.40): Συρόταν από οκτώ λευκούς ίππους ένα άρμα ιερό του Διός και πίσω απ' αυτούς ο ηνίοχος πεζός κρατούσε τα χαλινάρια, γιατί στο θρόνο του άρματος κανένας

³⁷⁰ Ηρόδοτος, VII.110-111.

³⁷¹ Ηρόδοτος, VII.114.

³⁷² Ηρόδοτος, VII.115, 118-119.

άνθρωπος δεν ανέβαινε. Μετά απ' το άρμα ερχόταν ο ίδιος ο Ξέρξης πάνω σε δικό του άρμα που το έσερναν Νησαίοι ίπποι, ειδικής ράτσας άλογα που τρέφονταν στη Μηδική πεδιάδα. Αυτό το ιερό άρμα του Δία, στο οποίο δεν ανέβαινε άνθρωπος και ακολουθούσε ο Ξέρξης με το δικό του άρμα, το άφησε ο Ξέρξης στις Σέρρες, τον καιρό που επρόκειτο να εισβάλει στην Ελλάδα. Άφησε το άρμα εδώ στη Σίρι για να το πάρει ο ίδιος όταν θα επέστρεφε.

Το άφησε στις Σέρρες για τους εξής λόγους: 1) Η πόλη ήταν αρχαία, μεγάλη και γνωστή στους Πέρσες όταν αιχμαλώτισαν τους κατοίκους της. 2) Ήταν ιερή πόλη, κέντρο λατρείας του θεού Ηλίου που λεγόταν στη σανσκριτική γλώσσα Σίριος, Ηλιούπολη. Προφανώς θα υπήρχε κάποιος ναός προς τιμήν του Ηλίου στην πόλη, μέσα στον οποίο άφησαν για ασφάλεια το ιερό χρυσό άρμα του θεού Ηλίου. 3) Η πόλη ήταν από τότε οχυρωμένη και βρισκόταν μακριά από τη θάλασσα. Δεν μπορούσε έτσι να γίνει αποβίβαση ελληνικού στρατού σ' αυτήν από τη θάλασσα.

Οι κάτοικοι της αρχαίας Σίριος εξαφάνισαν το άρμα και κατέστρεψαν τη γέφυρα του Στρυμόνα.

5.2. Η οπισθοχώρηση του στρατού του Ξέρξη

Ο Ξέρξης ως γνωστό νικήθηκε στη ναυμαχία της Σαλαμίνας το 480 π.Χ. και, αφού άφησε τον Μαρδόνιο με 300.000 στρατό στη Θεσσαλία, πήρε το δρόμο της επιστροφής για να προλάβει να περάσει από τις γέφυρες του Ελλησπόντου πριν τις καταστρέψουν. Στο δρόμο, όπως προκύπτει από το δράμα του Αισχύλου *Πέρσες* (στίχ. 492 επ.), έπιασε φοβερός χειμώνας και ο Στρυμόνας πάγωσε. Μόλις μετά βίας πρόλαβαν να περάσουν πριν ανατείλει ο ήλιος και λιώσουν οι πάγοι. Οι περισσότεροι στρατιώτες του πέθαναν από την πείνα και τις αρρώστιες. Τα γεγονότα της οπισθοχώρησης του Ξέρξη περιγράφονται ως εξής: «Παντού από όπου περνούσαν οι Πέρσες ζούσαν αρπάζοντας τους καρπούς. Αν δεν έβρισκαν καρπούς έτρωγαν το χορτάρι, τις φλούδες και τα φύλλα από τα δέντρα και δεν άφηναν τίποτε, διότι τους είχε πιάσει λιμός. Ταυτόχρονα έπεσε στο στρατό δυσεντερία και τον εξόντωσε στο δρόμο. Ο βασιλιάς Ξέρξης άφηνε πίσω τους αρρώστους, με διαταγή στις πόλεις που περνούσε να τους περιποιούνται και να τους τρέφουν. Μερικούς άφησε στη Θεσσαλία, στη Μακεδονία και άλλους στη Σίρι (Σέρρες) της Παιονίας, όπου όμως δε βρήκε πια το ιερό άρμα του Διός που άφησε στη Σίρι όταν βάδιζε εναντίον της Ελλάδας»³⁷³.

Οι Παίονες έδωσαν το άρμα στους Θράκες. Όταν τους το ζήτησε ο Ξέρξης είπαν ότι καθώς βοσκούσαν τα άλογα το άρπαξαν οι Θράκες που κατοικούσαν στις πηγές του Στρυμόνα. Έτσι εκδικήθηκαν τον παλιό εχθρό τους που τους είχε ταλαιπωρήσει στην αιχμαλωσία.

³⁷³ Ηρόδοτος, VIII.115.

5.3. Η περιφέρεια του Στρυμόνα μετά τους Περσικούς πολέμους

Δεν αναφέρεται αν ο βασιλιάς των Περσών Ξέρξης τιμώρησε τους κατοίκους της πόλεως των Σερρών για την εξαφάνιση του ιερού άρματος. Το πιθανότερο είναι ότι δεν πρόλαβε να τους τιμωρήσει όσο ήθελε, διότι έφυγε βεβιασμένα για να προλάβει τη γέφυρα του Ελλησπόντου πριν την καταστρέψουν. Άφησε μόνο ισχυρή φρουρά στην Ηιόνα με διοικητή τον Βόγη για να φυλάγουν τις αποθήκες του επισιτισμού, αλλά και αυτές κατελήφθησαν από τους Αθηναίους την άνοιξη του 475 π.Χ.

Γράφει ο Ηρόδοτος για τον Πέρση διοικητή της Ηιόνας, τον Βόγη: «Αφού εξαντλήθηκαν όλες οι ζωοτροφές του, άναψε μεγάλη φωτιά, έσφαξε τα παιδιά του, τη γυναίκα του, τις παλλακίδες του, τους υπηρέτες και τους έριξε στη φωτιά. Πήρε έπειτα όλο το χρυσάφι και το ασήμι της πόλεως [της Ηιόνας] και το σκόρπισε από το τείχος στον Στρυμόνα. Και αφού έκαμε τα παραπάνω ρίχτηκε και ο ίδιος στη φωτιά»³⁷⁴.

Ο υπόλοιπος στρατός του Ξέρξη, οι 300.000 που άφησε στη Θεσσαλία με τον Μαρδόνιο, είχε την ίδια τύχη γιατί νικήθηκε στη μάχη των Πλαταιών και αποδεκατίστηκε στο δρόμο από την πείνα και από διάφορες ασθένειες.

Στη Βισαλτία ο βασιλιάς των Βισαλτών και της Κρηστωνικής χώρας είχε διατάξει τα έξι παιδιά του να μην ακολουθήσουν τον Ξέρξη στην εκστρατεία κατά της Ελλάδας. Ο ίδιος έφυγε στα βουνά της Ροδόπης, αλλά τα παιδιά του από περιέργεια θέλοντας και μη ακολούθησαν τον Ξέρξη στη νότιο Ελλάδα, για να δουν πώς θα γίνει ο πόλεμος. Όταν όμως νικήθηκε ο Ξέρξης και γύρισαν στη Βισαλτία ο πατέρας τους τους έβγαλε τα μάτια για την ανυπακοή τους³⁷⁵. Καταλαβαίνει κανείς εύκολα από το παραπάνω γεγονός πόσο αρνητικό ήταν το πνεύμα των κατοίκων της περιοχής εναντίον των Περσών.

Όταν έφυγε ο εχθρός, οι υπόδουλες μέχρι τότε στους Πέρσες πόλεις απελευθερώθηκαν από τον περσικό ζυγό και κήρυξαν την αυτονομία τους. Το ότι ήταν αυτόνομη η πόλη των Σερρών την εποχή αυτή το αναφέρει ο Θουκυδίδης (II.101) γράφοντας: «[Ο]ι Θράκες που ήσαν πέρα από τον Στρυμόνα προς τα βόρεια, δηλαδή οι Παναίοι, οι Οδόμαντοι, οι Δρώοι και η Δερσαίοι, όλοι αυτοί ήσαν ανεξάρτητοι».

5.4. Διαμάχη Αθηναίων–Σπαρτιατών για την περιοχή των Σερρών

Επτά χρόνια μετά από αυτή την εκστρατεία, το 422 π.Χ., άρχισε ο Πελοποννησιακός Πόλεμος μεταξύ Αθηναίων και Σπαρτιατών. Οι Σερραίοι για διπλωματικούς λόγους τάχθηκαν με το μέρος των Αθηναίων³⁷⁶. Ο Πελοποννησιακός

³⁷⁴ Ηρόδοτος, VII.107.

³⁷⁵ Ηρόδοτος, VIII.116.

³⁷⁶ Θουκυδίδης, V.6.

Πόλεμος μεταφέρθηκε από την Πελοπόννησο και την Αττική στην Αμφίπολη με στρατηγό των Λακεδαιμονίων τον Βρασίδα και των Αθηναίων τον Κλέωνα. Οι Αθηναίοι είχαν ορμητήριο την Ηιόνα και οι Λακεδαιμόνιοι το Κερδύλιον. Παραμόνευε ο ένας τον άλλο και ζητούσαν κατάλληλη ευκαιρία για να αλληλοεπιτεθούν. Ο Κλέων των Αθηναίων έστειλε πρέσβεις στο βασιλιά των Μακεδόνων Περδίκκα, σύμφωνα με τους όρους της συμμαχίας, να έρθει με στρατό. Επίσης έστειλε πρέσβεις στις Σέρρες, στο βασιλιά των Οδομαντών Πόλλη για να φέρει όσους περισσότερους μισθοφόρους Θράκες μπορούσε. Αυτό φανερώνει ότι η πόλη των Σερρών είχε αξιόλογη δύναμη και γι' αυτό ο Κλέων έμεινε ήσυχος περιμένοντας στην Ηιόνα.

Δεν πρόλαβε όμως να πάει ο βασιλιάς των Οδομαντών Πόλλης με τον μισθοφορικό του στρατό από τις Σέρρες στην Ηιόνα διότι τα πράγματα εξελίχθηκαν ραγδαία.

Ο Κλέων από μια απερίσκεπτη ενέργειά του νικήθηκε από το στρατό των Λακεδαιμονίων και ο ίδιος σκοτώθηκε. Κατά τον Θουκυδίδη (V.8-11), τα γεγονότα εξελίχθηκαν ως εξής: Ο Βρασίδας των Σπαρτιατών με 1.500 στρατιώτες στρατοπέδευσε στα Άνω Κερδύλια και παρακολουθούσε την κίνηση των Αθηναίων. Το άλλο μέρος του στρατού του το έστειλε μέσα στην Αμφίπολη. Ο δε Κλέων, επειδή οι στρατιώτες του βαρέθηκαν στην αδράνεια, αποφάσισε να κάνει αναγνώριση της τοποθεσίας έξω από την Αμφίπολη με το στρατό του.

Ο Βρασίδας επιφυλακτικά κατέβηκε από το Κερδύλιο με τους 1.500 Λακεδαιμονίους και μπήκε στην Αμφίπολη. Ετοιμάστηκε να επιτεθεί με τέχνασμα, χωρίς να φανερώσει στον αντίπαλο τις αδυναμίες του στρατεύματός του. Τέλεσε θυσία στους θεούς και ενίσχυσε το ηθικό του στρατού του με ενθουσιώδη λόγο για να τους εγείρει το φιλότιμο. Τον κατατόπισε πώς θα πραγματοποιήσουν τον αιφνιδιασμό, χωρίς να τους αντιληφθούν οι Αθηναίοι. Ειδοποιήθηκε ο Κλέων από τους στρατιώτες του ότι πρόκειται να τους επιτεθούν οι Σπαρτιάτες μέσα από την Αμφίπολη. Ο Κλέων, μη θέλοντας να κάνει μάχη πριν του έρθουν οι ενισχύσεις που περίμενε από το βασιλιά των Μακεδόνων Περδίκκα και από το βασιλιά των Οδομαντών Πόλλη, έδωσε διαταγή υποχώρησης του στρατού του.

Ο Βρασίδας βγήκε από τις πύλες που ήταν κοντά στο χαράκωμα και επιτέθηκε με ορμή στο μέσον των Αθηναίων. Τους έτρεψε σε φυγή. Συγχρόνως βγήκε και ο Κλεαρίδας με το στρατό του από τις Θρακικές Πύλες. Περικύκλωσαν τους Αθηναίους και τους χτυπούσαν διμέτωπα. Στη μάχη σκοτώθηκε ο Βρασίδας³⁷⁷. Ο Κλέων έτρεχε πανικόβλητος προς την Ηιόνα, αλλά ένας πελταστής τον πρόλαβε και τον σκότωσε. Οι Αθηναίοι νικήθηκαν εξ ολοκλήρου και σκοτώθηκαν εξακόσιοι, από τους Σπαρτιάτες μόνον οκτώ. Με πολλές τιμές

³⁷⁷ Θουκυδίδης, V.10.

έθαψαν τον Βρασίδα στην αγορά της Αμφιπόλεως και διοργάνωσαν αγώνες προς τιμήν του.

Ο βασιλιάς των Οδομαντών Πόλλης, μετά απ' αυτά τα γεγονότα δεν πρόλαβε τη μάχη. Γύρισε στη Σίρι. Συνέχισε το ειρηνικό έργο του εμπορίου και της μεγάλης παραγωγής του γεωργικού πλούτου της χώρας του. Η αυτόνομη οδομαντική Σίρις ήκμαζε από το 479 π.Χ. μέχρι την υποταγή της στο Φίλιππο Β' το βασιλιά των Μακεδόνων το 356 π.Χ.

Οι Σέρρες αμύνθηκαν για έναν και πλέον αιώνα στις κατακτητικές προθέσεις των Αθηναίων και των Μακεδόνων από το 470 π.Χ. μέχρι το 357 π.Χ.

Διερωτάται κανείς πώς κατόρθωσε μια πόλη να αντισταθεί για έναν και πλέον αιώνα. Το κατόρθωσε ως πρωτεύουσα του ευκατάστατου κράτους των Οδομαντών. Ήταν εμπορικό κέντρο, όπου όλοι οι βόρειοι Θράκες έφερναν να πουλήσουν τα εμπορεύματά τους, δέρματα ζώων, μαλλιά και γαλακτοκομικά προϊόντα από την πλούσια κτηνοτροφία τους, καθώς και δημητριακά, σιτάρι, κριθάρι, λινάρι και άλλα. Από τα απέραντα δάση έφερναν άφθονη οικοδομήσιμη ξυλεία και καρπούς καρυδιών, φουντουκιών και άλλα. Γι' αυτό πολλοί έμποροι και πράκτορες από όλη την Ελλάδα και τα νησιά, Θασίτες, Αθηναίοι και άλλοι έρχονταν και αντάλλασσαν τα προϊόντα τους στις Σέρρες. Η οικονομική αυτή ακμή τής επέτρεψε να οχυρωθεί και να έχει ισχυρό μισθοφορικό στρατό Θρακών. Στο διάστημα του Πελοποννησιακού Πολέμου είχε βασιλιά τον Πόλλη. Συνόρευε με το βασίλειο της περιοχής της Φυλλίδος, που είχε πρωτεύουσα τη Μύρκινο και βασιλιά τον Πιττακό. Τα δύο αυτά κράτη είχαν πάντοτε φιλικές συμμαχικές σχέσεις και ενωμένα αντιμετώπιζαν πολλές φορές τους αποικιστές Αθηναίους και τους Μακεδόνες βασιλείς. Ήταν οργανωμένα κράτη με σπουδαία στρατιωτική, εμπορική και πολιτική δράση.

5.5. Ανταγωνισμός Αθηναίων, Σπαρτιατών και Μακεδόνων στην περιοχή Σερρών

Οι Σέρρες διατήρησαν την ανεξαρτησία τους μέχρις ότου ο βασιλιάς των Μακεδόνων Φίλιππος Β' κατέλαβε την Αμφίπολη και κατόπιν τις Σέρρες. Από το 480 μέχρι το 357 π.Χ. δεν έχουμε πολλές ιστορικές πληροφορίες για την πόλη. Η περιοχή του νομού Σερρών ήταν ο στόχος και το μήλον της έριδος μεταξύ Μακεδόνων και Αθηναίων. Οι μεν Αθηναίοι ήθελαν να καταλάβουν τα παράλια της περιοχής τού νομού Σερρών για να ιδρύσουν αποικίες προκειμένου να εγκατασταθούν σ' αυτές έποικοι Αθηναίοι και να εκμεταλλευτούν την εύφορη περιοχή και τα χρυσορυχεία του Παγγαίου. Οι δε Μακεδόνες ήθελαν να επεκτείνουν το κράτος τους ανατολικά του Στρυμόνα με αρχικό στόχο το χρυσοφόρο όρος Παγγαίο.

Κατά τον Θουκυδίδη (II.99), μετά την αποχώρηση των Περσών οι Μακεδόνες διώχνοντας τους Ηδωνούς κατέκτησαν τη λουρίδα της γης μέχρι τον Στρυμόνα ποταμό.

Η δυτικά του Στρυμόνα περιοχή του νομού Σερρών υποτάχθηκε στο μακεδονικό κράτος από το 478 ως το 357 π.Χ. Η ανατολικά του Στρυμόνα περιοχή των Σερρών είχε αυτονομία, διότι καταλήφθηκε αργότερα από το βασιλιά της Μακεδονίας Αλέξανδρο Α΄. Λέγεται ότι σε ανάμνηση της κατακτήσεως της ανατολικής περιοχής του Στρυμόνα έκτισε στην περιοχή της Βισαλτίας την πόλη Ευπορία. Από τότε άρχισε οξύτερος ανταγωνισμός μεταξύ Αθηναίων και Μακεδόνων αναφορικά με το ποιος απ' αυτούς θα μπορούσε να κυριεύσει πρώτος την περιοχή των Σερρών.

Στο βίο του Κίμωνα (παρ. 14) ο Πλούταρχος αναφέρει ότι το 463 π.Χ. ο Κίμων με τέσσερα πλοία νίκησε τα δεκατρία περσικά πλοία και έδωξε τους Πέρσες. Μετά νίκησε τους Θράκες και κατατρόπωσε σε ναυμαχία τους Θασίους, που αποστάτησαν από τους Αθηναίους. Προς όφελος των Αθηναίων απέκτησε τα απέναντι της Θάσου χρυσωρυχεία του Παγγαίου. Ληλάτησε όμως και ένα μέρος της Μακεδονίας. Η προσπάθεια των Αθηναίων να καταλάβουν την περιοχή μεταξύ Στρυμόνα και Νέστου και να εκδικηθούν τους Μακεδόνες με λεηλασίες ήταν μεγάλη. Οι εχθροί του Κίμωνα στην Αθήνα έφθασαν στο σημείο να τον κατηγορήσουν ότι δήθεν δωροδοκήθηκε από το βασιλέα των Μακεδόνων Αλέξανδρο Α΄ για να μη λεηλατήσει όλη την ανατολική Μακεδονία. Τον παρέπεμψαν σε δίκη στη βουλή των Αθηνών.

Το 429 π.Χ. εμφανίστηκε στην περιοχή της Δοϊράνης ο βασιλιάς των Ορδυσών Σιτάλκης με 150.000 στρατό. Προήλασε στην κεντρική Μακεδονία και στη Χαλκιδική, σκορπίζοντας παντού τον πανικό με τις καταστροφές και τις λεηλασίες³⁷⁸. Οι Σερραίοι ετοιμάστηκαν να υπερασπίσουν την πόλη από τη λεηλασία και την υποδούλωση. Ευτυχώς ο Σιτάλκης των Ορδυσών διέταξε τη διακοπή της εκστρατείας λόγω ενάρξεως του χειμώνα και αναχώρησε για τον Δούναβη και τον Εύξεινο Πόντο.

6. Μακεδονικοί και ελληνιστικοί χρόνοι

6.1. Η εγκατάσταση των Μακεδόνων στον ελληνικό χώρο

Ο Ηρόδοτος αναφέρει ότι οι Δωριείς και οι Μακεδόνες χωρίστηκαν στην Πίνδο και ότι οι μεν Δωριείς προχώρησαν προς νότο μέχρι την Πελοπόννησο, οι δε Μακεδόνες εγκαταστάθηκαν ανατολικότερα στη χώρα που ονομάστηκε απ' αυτούς Μακεδονία. Αναφέρει ακόμη ότι στη ναυμαχία της Σαλαμίνας οι Λακεδαιμόνιοι, οι Κορίνθιοι, οι Σικυώνιοι, οι Επιδαύριοι και οι Τροιζήνιοι, που έλαβαν μέρος με το στόλο τους, ήταν «Δωρικόν τε και Μακεδονικόν έθνος»³⁷⁹. Ξεκαθαρίζει στο παραπάνω χωρίο ότι οι δωρικής καταγωγής Έλληνες της ννότιας Ελλάδας και οι Μακεδόνες κατάγονταν από μια κοινή ελληνική φυλή.

³⁷⁸ Θουκυδίδης, II.101.

³⁷⁹ Ηρόδοτος, VIII.43.

Οι Μακεδόνες ήταν ελληνική φυλή που εμφανίστηκε ήδη από την εποχή του χαλκού³⁸⁰. Όπως και οι άλλες ελληνικές φυλές, είχαν ελληνική εθνολογική καταγωγή και κοινή γλώσσα, κοινή θρησκεία και κοινό πολιτισμό με όλους τους Έλληνες. Ενώθηκαν με την επιμειξία των γάμων σε μια ενιαία ελληνική φυλή. Κατά τον Στράβωνα «εόντες οὔτοι Δωρικόν και Μακεδονικόν ἔθνος» ήταν μια «πανάρχαια φυλή». Μιλούσαν τη δωρική διάλεκτο, η οποία σώζεται μέχρι σήμερα στη διάλεκτο των Δαρνακοχωριτών, στην περιοχή ανατολικά της πόλεως των Σερρών στα πέντε χωριά, Νέο Σούλι, Άγιο Πνεύμα, Εμμανουήλ Παππάς, Χρυσό και Πεντάπολη. Η άγνοια για την προέλευση του ονόματος Δαρνακοχώρια δημιούργησε πολλές αντικρουόμενες εκδοχές, αφού ο καθένας με τη φαντασία του έδινε δική του ερμηνεία αναζητώντας τη ρίζα της λέξεως σε διάφορα ονόματα.

Η βουλγαρική Εξαρχία θέλησε να επωφεληθεί του ονόματος Νταρνακοχώρια στο Μακεδονικό Αγώνα του 1904-1908 και επηρέασε το βουλευτή της Αγγλίας Σοδεφέρβ να γράψει σε άρθρα που δημοσιεύτηκαν στις 16-17 Φεβρουαρίου το 1904 στην εφημερίδα *Νέα Ημέρα* του Λονδίνου ότι τα γνησιότερα ελληνικά χωριά, τα Δαρνακοχώρια, αυτά που υπήρξαν θύματα των Βουλγάρων και υπέστησαν τους περισσότερους διωγμούς διότι μιλούσαν την πάτριο δωρική ελληνική διάλεκτο και έλαβαν ενεργό μέρος στις εκάστοτε επαναστάσεις για την απελευθέρωσή τους από κάθε ξένο ζυγό και την ένωσή τους με την Ελλάδα, ήταν βουλγαρικά.

Έτσι δυσφημίστηκε το όνομα, θεωρήθηκε από μερικούς ως ύβρις, ενώ στην πραγματικότητα φανερώνει την αρχαιότητα και τη γνησιότητα της ελληνικής δωρικής φυλής που κατοίκησε από τους αρχαιστάτους χρόνους στον τόπο αυτό και διατήρησε έστω και παραφθαρμένη την αρχαία ελληνική δωρική διάλεκτο. Αυτό το αναγνώρισαν και οι ίδιοι οι Βούλγαροι στο Δελτίο της βουλγαρικής Εξαρχίας του 1906 και γι' αυτό γράφουν: «Εκεί εις τας πόλεις το παν είναι πνιγμένο εις τον Ελληνισμόν, λάβετε παράδειγμα τας Σέρρας»³⁸¹.

Οι Βούλγαροι έκαναν το παν για να παρουσιάσουν τη δωρική διάλεκτο των Δαρνακοχωριτών ως σλαβική, ενώ τούτη είναι στην πραγματικότητα καθαρή ελληνική διάλεκτος των αρχαίων Δωριέων. Συγκρότησαν επιτροπή από Ρώσους επιστήμονες καθηγητές το 1900 και επισκέφθηκαν τις Σέρρες και άλλες πόλεις για να αποδείξουν ότι δήθεν η εθνικότητα και η γλώσσα των κατοίκων αυτών ήταν βουλγαρική. Προσπάθησαν να τους δωροδοκήσουν για να συμπεριλάβουν και τη γλώσσα των Δαρνακοχωριτών στο σλαβικό ιδίωμα, όμως οι καθηγητές Δραγάνωφ (Ρώσος καθηγητής στο βουλγαρικό γυμνάσιο Θεσσαλονίκης) και Μάικωφ (καθηγητής στην Πετρούπολη) και ο ιστορικός Δορνου-

³⁸⁰ Σακελλαρίου, «Η εθνικότητα των Μακεδόνων», στο Μπαμπινιώτης Γ. (επιμ.), *Η γλώσσα της Μακεδονίας. Η αρχαία Μακεδονική και η ψευδώνυμη γλώσσα των Σκοπίων*, Αθήνα 1993, σ. 140.

³⁸¹ *Δελτίον της Βουλγαρικής Εξαρχίας*, 1906, σ. 36.

βώ δεν διεφθάρησαν και ο Δραγάνωφ έγραψε στην εφημερίδα *Ειδήσεις Πετροπούλεως*³⁸²: «Δέον να απαλλάξωμεν της μομφής εκείνης περί της ως σλαβικής ούσης της γλώσσης των Δαρνακοχωριτών και της Μεσημβρινής Μακεδονίας. Δεν μπορούμε να συγχέομε την σλαβικήν γλώσσαν, μήτε να αποδώσομε τοιαύτην ιδιότητα στους κατοίκους της Μεσημβρινής Μακεδονίας ειμή, Εθνικήν, Ελληνικήν». Πώς είναι δυνατό να ήταν Σλάβοι οι κάτοικοι των Δαρνακοχωριών, αφού από τη Δοβίστα με τον Εμμανουήλ Παππά ξεκίνησε η επανάσταση του 1821 και από τα χωριά αυτά προέρχονταν πολλοί άνδρες που εντάχθηκαν στα σώματα των Μακεδονομάχων στο Μακεδονικό Αγώνα του 1904-1908;

Ο Γαβριήλ Κουντιάδης στο *Λεύκωμα του Σουμπάσκι* το 1925 γράφει ότι το όνομα Δαρνάκας προέρχεται από τις αρχαίες λέξεις «ήδη» και «ώρα», που χρησιμοποιούσαν συγκεκριμένες στη δωρική διάλεκτο οι κάτοικοι των χωριών που αναφέραμε για να δηλώσουν τώρα είναι η ώρα. Για παράδειγμα, αντί να πούνε είναι η ώρα να έλθεις, έλεγαν 'δάρη να έλθεις'. Το 'δάρη' προέρχεται από τις αρχαίες λέξεις ήδη ώρα, σύμφωνα με τους κανόνες της δωρικής διαλέκτου.

Ο Π. Παπαγεωργίου γράφει: «'Δαρνακοχώρια' ων οι κάτοικοι 'Δαρνάκηδες' έλαβαν ίσως το όνομα εκ της εν τη ομιλία αυτών συχνης χρήσεως της λέξεως 'δάρη' σημαίνουσης και το τώρα (νυν) και το 'βρε' και το αμέσως και του 'νά-κά'». Παραθέτει ολόκληρο κατάλογο αρχαίων λέξεων του 1862 του Ι. Πανταζίδου και του Ι. Τσικόπουλου που χρησιμοποιούν στη δωρική διάλεκτό τους οι Δαρνακοχωρίτες για να αποδείξει την αρχαία ελληνική δωρική καταγωγή τους. Μια πρόχειρη εξέταση του λεξιλογίου τους, πριν τη δεκαετία του 1950, πριν δηλαδή διασκορπισθούν σ' όλη την Ελλάδα και στο εξωτερικό, όταν οι γεροντότεροι Δαρναχωρίτες μιλούσαν την καθαρή δωρική διάλεκτο με το βαρύ δωρικό λεκτικό ιδίωμα, τότε που το λεξιλόγιό τους έφθανε γνήσιο από την αρχαϊζουσα ελληνική γλώσσα με τις συνηθισμένες σχετικές συγκοπές και αλλαγές φωνηέντων και συνιζήσεις, θα δείξει την αρχαία δωρική ελληνική καταγωγή πολλών γηγενών κατοίκων του νομού Σερρών.

Ας εξετάσουμε μερικές φράσεις των Δαρνακοχωριτών: «Χτες έθηκα καπνό»: Το έθηκα είναι αόριστος του αρχαίου ρήματος τίθημι. «Αγωνιούμαν [βιαζόμουν] να πλύνω τα αγγειά για να προλάβω την ομιλία»: Η λέξη αγωνιούμαν είναι από το αρχαίο ρήμα αγωνιώ και η λέξη αγγειά είναι η αρχαία λέξη αγγεία που σημαίνει πιάτα, κατσαρόλες. «Δεν τον απείκασα όταν ήρθε»: Δεν τον κατάλαβα ή με το στερητικό α- συνηθίζεται να λέγεται «αξαπέικαστα ήρθε», χωρίς να τον καταλάβω. Το απείκασα και το αξαπέικαστα προέρχονται από τον αόριστο του αρχαίου ρήματος απεικάζω. «Απέδειρες τα αγγειά απ' του νερουχύτ»: Προέρχεται από το ρήμα απογείρω με αλλαγή του συμφώνου

³⁸² Γκισδαβίδης Απ., *Σελίδες του Μακεδονικού Ελληνισμού. Μελέτη ιστορική και λαογραφική*, τ. Β-Γ, Θεσσαλονίκη 1959, σ. 156.

-γ- σε -δ-. «Όλο ραγάνα είσαι»: Φράση από το αρχαίο ρήμα ρήγνυμι-ρηγνύω, από όπου προέρχεται και το ρήμα ραγανίζω. «Τα κήδεψα κάπου και ξαστόχησα»: Φράση από τα αρχαία ρήματα κηδεύω και αστοχώ. «Τον προμηθεύω αλλά δεν καταλαβαίνει»: Αντί του ρήματος συμβουλεύω χρησιμοποιείται το αρχαίο ρήμα προμηθεύω. «Μουλώνω όταν οι μεγάλ' φωνάζουν»: Το μουλώνω προέρχεται από το ρήμα μυώ που σημαίνει κλείνω τα χείλη. «Λάμουσα τα παπούτσια μ'»: Τα λάσπωσα, από την αρχαία λέξη 'ίλύν' που σημαίνει λάσπη. «Έβρεχε και προφυλάχτηκα κάτ' από την αστριχιά»: Η λέξη αστριχιά προέρχεται από την αρχαία λέξη όστρακο που σημαίνει το οστρακοειδές κεραμίδι που έβαζαν στην άκρη της στέγης των σπιτιών. Αν λοιπόν ερευνήσει κάποιος με πολλή προσοχή το λεξιλόγιο των Δαρνακοχωριτών, θα διαπιστώσει ότι στο μεγαλύτερο ποσοστό, προσαρμοσμένο στο τοπικό γλωσσικό ιδίωμα, προέρχεται άμεσα από την αρχαία δωρική ελληνική διάλεκτο. Όλα αποδεικνύουν ότι τα Δαρνακοχώρια κατοικούνταν από αρχαιοτάτων χρόνων από γνήσιους Δωριείς Έλληνες και οι κάτοικοί τους έμειναν για πάντα στην πλειοψηφία τους και τα χρόνια της Τουρκοκρατίας ακόμη Δωριείς Μακεδόνες.

Τα όρια της Μακεδονίας από αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι και σήμερα κανονικά είναι: Ανατολικά ο ποταμός Νέστος, δυτικά οι βουνοκορυφές των βουνών Σκάρδου, Γράμμου και Πίνδου, νότια τα βουνά Χάσια και Όλυμπος και βόρεια η γραμμή Ροδόπη, Νευροκόπι, Μελένικο, κοιλάδα Στρωμνίτσης μέχρι τη λίμνη της Αχρίδας. Περιλάμβανε τις κάτωθι επαρχίες:

α) Πιερίας (Κατερίνη), β) Ημαθίας (επαρχίες Αξιού, Γιαννιτσών, Βεροίας, Βοδενών), γ) Κοζάνης (Σέρβια, Κοζάνη, Γρεβενά), δ) Καστοριάς, Εορδαίας (Καλαρίων, λίμνη Οστρούβου), ε) Φλώρινας (Λιγκιτσίου, Μοναστηρίου), στ) Παιονίας (Μάλεσι, Ιστιπ, Βαλέσα, Δίβρα), ζ) Πελαγονίας (Περλεπέ, Τικφές), η) Δαρδανίας (Σκόπια), θ) Αλμωπίας (Καρατζόβα), ι) Βοττιαίας (Γιανιτσα, Γευγελή), ια) Θεσσαλονίκης (Μυγδονίας), ιβ) Χαλκιδικής (Κασσανδρείας), ιγ) Κρηστωνίας (Λαγκαδά, Άβρεστ, Ισάρ, Δοϊράνη), ιδ) Βισαλτίας (από λίμνη Αχινού μέχρι Στρυμονικού κόλπου), ιε) Σιντικής (Κάτω Πετρίτσι, Ηράκλεια), ιστ) Μαιδικής (Άνω κοιλάδα Στρυμόνος), ιζ) Οδομαντικής (περιοχή Σερρών), ιη) Ηδωνίδος (Δράμα, Καβάλα, Πράβι).

Βορειότερα της Μακεδονίας και νοτιότερα της οροσειράς του Αίμου, από την Αδριατική θάλασσα μέχρι τον Εύξεινο Πόντο, κατοικούσαν οι Θρακοΐλλυριοί, οι οποίοι εξελληνίστηκαν τον 4^ο αιώνα π.Χ. κατά την προέλαση του Μ. Αλεξάνδρου μέχρι τον Δούναβη. Αυτοί μιλούσαν την ελληνική γλώσσα μέχρι τον 7^ο αιώνα μ.Χ.

Η προσωнуμία του βασιλιά των Μακεδόνων Αλεξάνδρου Α' 'Φιλέλλην' χρησιμοποιείται όπως για κάθε Έλληνα που αγαπά αδιάκριτα όλους τους Έλληνες και θυσιάζει πρόθυμα σε στιγμές μεγάλου κινδύνου για τη σωτηρία αυτών. Ο βασιλιάς των Μακεδόνων Αλέξανδρος Α' το 480 π.Χ. ειδοποίησε με κίνδυνο της ζωής του τους στρατοπεδευμένους στα Στενά των Θερμοπυλών Έλληνες να αναχωρήσουν αμέσως από τον τόπο της άμυνάς τους διότι μέρος

του στρατού των Περσών είχε παρακάμψει το σημείο από το πλάι για να τους περικυκλώσει. Επίσης, τα χαράματα της ημέρας της μάχης των Πλαταιών, το 479 π.Χ., έθεσε και πάλι σε κίνδυνο τη ζωή του προκειμένου να μπορέσει να ειδοποιήσει τους στρατηγούς των Αθηναίων να προετοιμασθούν για τη μάχη, διότι το πρωί θα τους επιτίθεντο οι Πέρσες. Μεταξύ άλλων τους είπε: «Αυτός τε γαρ Έλλην το γένος ειμί ταρχαίον και αντί ελεύθερης δεδουλωμένην ουκ αν θέλοιμι οράν την Ελλάδα». Σαν Έλληνας δεν ήθελε να δει την Ελλάδα υποδουλωμένη³⁸³. Κατά την οπισθοχώρηση των Περσών, ο Αλέξανδρος τους καταδίωξε και εξόντωσε πολλούς απ' αυτούς.

Όταν οι Αργείοι εξεδίωξαν τους κατοίκους των Μυκηνών από την πόλη τους, οι καταδιωχθέντες κατέφυγαν στη Μακεδονία. Ο Έλληνας βασιλιάς Αλέξανδρος Α΄ τους περιέθαλψε ως ομοφύλους του Έλληνες. Θα κατέφευγαν στη Μακεδονία οι Μυκηναίοι αν οι Μακεδόνες δεν ήταν Έλληνες³⁸⁴; Ο βασιλιάς της Μακεδονίας Αλέξανδρος Α΄ ζήτησε να συμμετάσχει στους Ολυμπιακούς Αγώνες, όπου συμμετείχαν μόνον Έλληνες. Οι μελλοντικοί αντίπαλοί του προσπάθησαν να τον αποκλείσουν ως μη Έλληνα, επειδή θα τους νικούσε. Αυτός ομολόγησε τότε ενώπιον των Ελλανοδικών: «αυτός τε γαρ Έλλην το γένος ειμί» (=και εγώ Έλληνας είμαι). Γι' αυτό και συμμετείχε τελικά ως Έλληνας στους Ολυμπιακούς Αγώνες του 496 π.Χ., όπου βγήκε πρώτος στο αγώνισμα του δρόμου³⁸⁵.

Ολυμπιονίκες υπήρξαν και οι Μακεδόνες βασιλείς Αρχέλαος και Φίλιππος Β΄. Κατ' επανάληψη βγήκαν πρώτοι στο αγώνισμα του τεθρίππου, όπως προκύπτει από τον διασωθέντα κατάλογο Ολυμπιονικών Μακεδόνων. Ενόψει του γεγονότος ότι στους Ολυμπιακούς Αγώνες μπορούσαν να συμμετέχουν μόνο Έλληνες, προκύπτει αβίαστα ότι οι Μακεδόνες και ήταν και αναγνωρίζονταν ως Έλληνες³⁸⁶.

Η λέξη φιλέλληνας λέγεται για κάθε Έλληνα που αγαπά όλους τους Έλληνες. Ο Ισοκράτης αποκαλεί τους Αθηναίους φιλέλληνες, όταν τους συγκρίνει με τους Σπαρτιάτες³⁸⁷. Ο Ξενοφών αποκαλεί φιλέλληνες τον Σπαρτιάτη βασιλέα Αγησίλαο και το ναύαρχο Καλλικρατίδα. Γράφει χαρακτηριστικά: «Καλών Έλληνα όντα φιλέλληνα είναι»³⁸⁸. Ο Πλάτων θέλει τους πολίτες της ελληνικής πολιτείας να είναι φιλέλληνες, να διαπνέονται από πανελλήνια αισθήματα για να προσφέρουν υπηρεσίες σ' όλο το έθνος των Ελλήνων³⁸⁹. Στην ελληνική

³⁸³ Ηρόδοτος, ΙΧ.44-45.

³⁸⁴ Πausανίας, Ζ.25, 6.

³⁸⁵ Ηρόδοτος, V.22 και ΙΧ.45.

³⁸⁶ Αναστασάκου Άν., *Μακεδονία. Εθνικό θέμα*, Ορθόδοξος Χριστιανική Ένωσις "Οικοδομή", Αθήνα 1992, σ. 113-116.

³⁸⁷ Ισοκράτη, *Παναθηναϊκός*, 24.

³⁸⁸ Ξενοφώντος, *Αγησίλαος*, Ζ.4.

³⁸⁹ Πλάτωνος, *Πολιτεία*, Ε.421.

ιστορία όλοι οι μεγάλοι Έλληνες ευεργέτες του ελληνικού έθνους χαρακτηρίζονται φιλέλληνες διότι φροντίζουν για όλο το ελληνικό έθνος.

Το μακεδονικό κράτος από το 454 π.Χ. και μετά, στα 40 χρόνια της βασιλείας του Περδίκκα Β΄, κατέστη υπολογίσιμο στο χώρο της βορείου Ελλάδος. Την προσπάθεια αυτή τη συνέχισε ο βασιλιάς Αρχέλαος, ο οποίος αναδείχθηκε ως στρατιωτική και πολιτική φυσιογνωμία. Έγινε ο πρόδρομος της μεγάλης ακμής του μακεδονικού κράτους.

Για ένα χρονικό διάστημα, λόγω της αναταραχής εκ των συνωμοσιών και δολοφονιών των βασιλέων, μειώθηκε η δράση του μακεδονικού κράτους μέχρι που ανέβηκαν στο θρόνο ο Περδίκκας Γ΄ και ο Φίλιππος Β΄. Αυτοί με τις διπλωματικές και πολιτικές επιτυχίες τους κατόρθωσαν να εξαπλώσουν το κράτος τους ανατολικά του Στρυμόνα.

Ο Περδίκκας Γ΄ ήταν μεγαλύτερος αδελφός του και όταν σκοτώθηκε ανέλαβε ο Φίλιππος Β΄ την προστασία του νόμιμου διαδόχου του θρόνου της Μακεδονίας, του μικρού ανιψιού του Αμύντα Δ΄.

6.2. Ο Φίλιππος Β΄

Μετά από τον Αλέξανδρο Α΄ στο θρόνο της Μακεδονίας ανέβηκε ο γιος του Περδίκκας Β΄ (448 π.Χ.) και βασίλεψε 40 χρόνια. Ήταν δραστήριος με πολλές στρατιωτικές και πολιτικές ικανότητες. Το 417 π.Χ. συγκρούστηκε με τους Αθηναίους αλλά συμφιλιώθηκε αμέσως και υποστήριξε το στρατηγό Ευαίνετο στην επίθεση κατά της Αμφιπόλεως το 414 π.Χ.

Κεφαλή του Φιλίππου Β΄

Ο γιος του Αρχέλαος, παρ΄ ότι διέπραξε κακουργήματα, διακρίθηκε ως στρατιωτική φυσιογνωμία και κυβέρνησε ελεύθερα. Τον δολοφόνησαν το 399 π.Χ. και επικράτησε ακαταστασία στο κράτος, με αποτέλεσμα να κινδυνεύσει επί βασιλείας του Αμύντα Γ΄ η ανεξαρτησία της Μακεδονίας. Συμμάχησε με τους Θηβαίους και εμπόδισε τους Αθηναίους να καταλάβουν την Αμφίπολη.

Τον διαδέχτηκε ο Περδίκκας Γ΄, ο οποίος εξασφάλισε τα σύνορα από διαφόρους κινδύνους. Για να αντιμετωπίσει τη συμμαχία των Ολυνθίων με την Αμφίπολη συμάχησε με τους Αθηναίους. Με το στρατηγό Τιμόθεο και το βασιλιά της Πελαγονίας Μενέλαο έλαβε μέρος στον πόλεμο κατά των Χαλκιδέων το 363 π.Χ., αλλά γρήγορα διέλυσε τη συμμαχία, εμπόδισε το

στρατηγού Τιμόθεο να καταλάβει την Αμφίπολη και την ενίσχυσε με μακεδονική φρουρά για πρώτη φορά.

Όταν σκοτώθηκε ο Περδίκκας Γ΄, ο Φίλιππος Β΄ διορίστηκε επίτροπος του ανηλίκου γιου του Αμύντα Δ΄. Επειδή ήταν κρίσιμη η κατάσταση για τη Μακεδονία, ο Φίλιππος Β΄ παραγκώνισε τον ανιψιό του και ανακηρύχθηκε βασιλιάς. Υπήρχαν εσωτερικές συνωμοσίες διεκδικητών του θρόνου με τη συνεργασία εξωτερικών εχθρών, που επιδίωκαν να τον ανατρέψουν. Υποσχέθηκε στους Αθηναίους να τους παραδώσει την Αμφίπολη, υποσχέθηκε και στους Θράκες, που κατοικούσαν ανατολικά του Στρυμόνα, να τους βοηθήσει κατά των Ελλήνων της νότιας Ελλάδας. Ο Φίλιππος Β΄ πλήρωσε με δώρα τους Θράκες και απομόνωσε τον Πausανία τον Αθηναίο. Συνέλαβε τον Αργαίο και παραχώρησε την Αμφίπολη στους Αθηναίους, αποσύροντας τη μακεδονική φρουρά.

Αθηναίοι και Φίλιππος ανέπτυξαν μεγάλη διπλωματία για την Αμφίπολη. Οι Αθηναίοι αμέλησαν την παραλαβή της. Ο Φίλιππος, όταν σταθεροποιήθηκε στη θέση του, πολιορκήσε το 358 π.Χ. την Αμφίπολη προφασιζόμενος ότι δήθεν θέλει να τιμωρήσει τους Αμφιπολίτες για την προσβολή που του έκαναν με την υπόσχεση ότι μετά θα την παρέδιδε στους Αθηναίους. Οι Αθηναίοι καθυστερήθηκαν από την υπόσχεσή του και δεν βοήθησαν την Αμφίπολη στην πολιορκία. Χάθηκε ο παλιός ζήλος τους στα εθνικά θέματα και αδράνησαν. Ο δραστήριος Φίλιππος, που σαν άνθρωπος είχε και ελαττώματα, το 358 π.Χ. πολιορκήσε την Αμφίπολη, αλλά όταν την κατέλαβε το 357 π.Χ. την κράτησε για τον εαυτό του και ξέχασε την υπόσχεσή του. Την οχύρωσε καλά. Έπειτα οι άποικοι της Θάσου στις Κρηνίδες ζήτησαν τη βοήθειά του κατά του βασιλέα της Θράκης Κετρίπορι, που συνεργαζόταν με τους Αθηναίους, τους επαναστατημένους Παίονες και τους Ιλλυριούς. Νίκησε τον Κετρίπορι και κατέλαβε τις Κρηνίδες, που τις ονόμασε Φιλίππους. Τη στόλισε με νέα οικοδομήματα και αύξησε τον πληθυσμό της. Τότε ακριβώς, το 357 π.Χ., υπέταξε και την ανατολικά του Στρυμόνα πεδιάδα των Σερρών μέχρι τον Νέστο. Η Σίρις η Οδομαντική έχασε την αυτονομία της, διότι εγκαταστάθηκε σ' αυτή μακεδονική φρουρά.

Η κατάκτηση της περιοχής των Σερρών ήταν η οικονομική βάση και το θεμέλιο της συνέχειας του μεγάλου έργου του Φιλίππου της Μακεδονίας. Η Αμφίπολη του προσέφερε τη δυνατότητα να εκμεταλλευθεί τα μεταλλεία του Παγγαίου. Ευθύς αμέσως άρχισε με νέες τεχνικές μεθόδους και με ξένους τεχνικούς την εντατική και συστηματική εκμετάλλευση των χρυσωρυχείων από τα οποία έβγαζε κάθε χρόνο το υπέρογκο, το μυθώδες ποσό των 1.000 ταλάντων χρυσού, όπως μας πληροφορεί ο Διόδωρος. Με αυτή τη δωρεά της γης των Σερρών κατόρθωσε να ενώσει όλες τις ελληνικές πόλεις³⁹⁰. Αποξήρανε επίσης τα τενάγη της πεδιάδας των Φιλίππων.

³⁹⁰ Διόδωρος Σικελιώτης, 16.8.

Αυτό το πολύτιμο δώρο της σερραϊκής γης προετοίμασε οικονομικά τη Μακεδονία για το μεγάλο έργο της εκπολιτιστικής εκστρατείας του Μεγάλου Αλεξάνδρου στην Ασία και την Αφρική. Χωρίς αυτό το χρυσό από τη σερραϊκή γη είναι αμφίβολο αν θα επικρατούσε τότε ο Φίλιππος και αν θα σωζόταν ο ελληνικός πολιτισμός για να ξεχυθεί με στρατηλάτη τον Μέγα Αλέξανδρο σ' όλο τον κόσμο.

Η κατάσταση επιδεινώθηκε όταν ο βασιλιάς της Θράκης Κερσοβλέπτης συμμαχησε με τους Αθηναίους για να καταλάβουν την Αμφίπολη. Εκστράτευσε ο Φίλιππος στη Θράκη το θέρος του 351 π.Χ. και ανάγκασε το βασιλιά της να συνθηκολογήσει. Οι Αθηναίοι για ενίσχυση αρκέστηκαν να στείλουν στο βασιλιά των Θρακών δέκα τριήρεις με τον μισθοφόρο στρατηγό Χαρίδημο και 5 τάλαντα και με αυτά τον άφησαν να αντεπεξέλθει μόνος του στον πόλεμο με τους Μακεδόνες. Οι Χαλκιδείς ενώπιον του κινδύνου του Φιλίππου κατήγγειλαν τη συνθήκη και συμμαχησαν με τους Αθηναίους αναγνωρίζοντας τα δικαιώματά τους στην Αμφίπολη.

Το 349 π.Χ. ο Φίλιππος εισέβαλε στη Χαλκιδική. Οι Αθηναίοι έστειλαν στρατό για να καταλάβουν την Αμφίπολη, αλλά για αντιπερισπασμό ο Φίλιππος εξεστράτευσε στην Εύβοια το 348 π.Χ. και ανάγκασε τους Αθηναίους να αποσύρουν το στρατό τους από τα παράλια του Στρυμόνα. Έστειλαν επίσης στρατό στην Εύβοια τον ίδιο χειμώνα, αλλά νικήθηκαν. Οι Αμφιπολίτες Στρατοκλής και Ιέρακας πήγαν στην Αθήνα και πρότειναν στους Αθηναίους να καταλάβουν με κάθε θυσία την Αμφίπολη. Οι Αμφιπολίτες καταδίκασαν οικογενειακά τον Στρατοκλή και τον Ιέρακα σε ισόβια εξορία. Αν θα γύριζαν μόνοι τους στην πόλη θα τους δήμευαν την περιουσία, θα τους βασάνιζαν και θα τους θανάτωναν ως εχθρούς της πατρίδας τους³⁹¹. Αυτό φανερώνει ότι έπαψαν οι Αμφιπολίτες να έχουν φιλικές σχέσεις με τους Αθηναίους και να τους υποστηρίζουν. Για να αναγνωρίσει ο Φίλιππος την κυριαρχία τους στην Εύβοια, οι Αθηναίοι παραιτήθηκαν προσωρινά από την Αμφίπολη. Αργότερα έστειλαν τον στρατηγό Χάρη να βοηθήσει το βασιλιά της Θράκης Κερσοβλέπτη στην Προποντίδα που πολεμούσε με τους Μακεδόνες. Κατόρθωσαν να σώσουν την Μαρώνεια το 346 π.Χ., αλλά δεν μπόρεσαν παγιδεύσουν τους Μακεδόνες στη Νεάπολη και να πολιορκήσουν την Αμφίπολη. Οι Αθηναίοι κουράστηκαν από τον διαρκή πόλεμο και δέχθηκαν τις προτάσεις του Φιλίππου για ειρήνη. Συμφώνησαν και υπέγραψαν να σεβαστούν την επικρατούσα κατάσταση (status quo). Παραιτήθηκαν από την Αμφίπολη και τη Χαλκιδική και αναγνώρισαν τη μακεδονική κυριαρχία στη Θεσσαλία και στη Θράκη³⁹².

Το Φεβρουάριο του 346 π.Χ. έστειλαν ως πρέσβεις στην Πέλλα τον Φιλοκράτη, τον Δημοσθένη, τον Αισχύνη και άλλους για να συμφωνήσουν οριστικά με τον Φίλιππο. Τους δέχτηκε φιλικά. Ο Αισχύνης του ζήτησε την Αμφίπολη,

³⁹¹ Καφταντζή, *ό.π.*, τ. Α, σ. 355, αρ. 597.

³⁹² Δημοσθένους, *Περί ειρήνης*, 24.

ενώ ο Δημοσθένης 'γλωσσοδέθηκε' μπροστά στον Φίλιππο. Τους αρνήθηκε την Αμφίπολη, διότι θα διχοτομείτο το κράτος του. Ο Φίλιππος ζήτησε το 343 π.Χ. να αναθεωρήσουν τη συνθήκη. Ο Δημοσθένης απέτρεψε την αθηναϊκή βουλή από μία τέτοια αναθεώρηση. Ζητούσε να αλλάξουν πρώτα τους όρους για την Αμφίπολη. Ο Φίλιππος εξεστράτευσε κατά των Θρακών και εκθρόνισε τους βασιλείς Κερσοβλέπτη και Τήρη. Επεξέτεινε το κράτος του μέχρι τον Δούναβη. Οι Αθηναίοι συμάχησαν τότε με τους αιώνιους εχθρούς της Ελλάδας, τους Πέρσες. Κήρυξαν τον πόλεμο κατά του Φιλίππου και τον ανάγκασαν με τον στρατηγό Φωκίωνα να υποχωρήσει από το Βυζάντιο και να δεχτεί το 338 π.Χ. ειρήνη.

Στη μάχη της Χαιρώνειας, στις 8 Αυγούστου του 338 π.Χ., ο Φίλιππος νίκησε τους Αθηναίους και τους Θηβαίους παρότι αυτοί ήταν περισσότεροι. Μετά απ' αυτή τη μάχη όλοι οι Έλληνες, πλην των Σπαρτιατών, αναγνώρισαν τον Φίλιππο ως ηγεμόνα και στρατηγό στον πόλεμο κατά των βαρβάρων της Ανατολής. Ο Ισοκράτης έψαχνε να βρει έναν ικανό Έλληνα που θα ένωνε όλους τους Έλληνες σε έναν κοινό εθνικό πόλεμο κατά των Περσών. Σκέφθηκε πολλούς διακεκριμένους άνδρες της εποχής του, π.χ. τον Ιάσονα των Φερών, τον Διονύσιο των Συρακουσών, τον Αρχίδαμο της Σπάρτης κ.ά. Μετά τη συναφθείσα ειρήνη των Ελλήνων του 346 π.Χ. στράφηκε προς το βασιλέα Φίλιππο Β' της Μακεδονίας και του απηύθυνε ανοιχτή επιστολή να αναλάβει την αρχηγία στην πατριωτική αποστολή εξόντωσης του αιωνίου εχθρού των Ελλήνων, των Περσών. Η πρόταση αυτή ερχόταν όμως σε σύγκρουση με τα δημοκρατικά πολιτεύματα των ελληνικών πόλεων, οι οποίες με κανέναν τρόπο δεν ανέχονταν να έχουν ως επικεφαλής ένα βασιλιά. Για να συμβιβάσει αυτές τις αντιθέσεις ο Ισοκράτης εμφανίζει τη δυναστεία του Φιλίππου Β' ως καταγόμενη από την αρχαία βασιλική οικογένεια των Τιμενιδών του Άργους της Πελοποννήσου. Προσπαθεί να πείσει τους Αθηναίους ότι οι παραπάνω βασιλείς δεν επιδίωξαν να επιβληθούν στους Μακεδόνες με τη βία ως βασιλική δυναστική οικογένεια, αλλά πήγαν στη Μακεδονία σε ανθρώπους οι οποίοι τους κάλεσαν από ανάγκη για να ανασυγκροτήσουν το κράτος τους. Για να μη θιγεί το δημοκρατικό πολίτευμα των ελληνικών πόλεων ο Ισοκράτης προτείνει στους Αθηναίους να δεχθούν τον Φίλιππο Β' ως Έλληνα από κληρονομικής καταγωγής βασιλέα και όχι ως τύραννο βασιλιά που επιβλήθηκε στους Μακεδόνες με τη βία. Να τον δεχθούν ως απλό ηγεμόνα, όπως κάλεσαν οι Μακεδόνες τους προπάτορές του Τιμενίδες βασιλείς.

Η ιστορία της καταγωγής των βασιλέων της Μακεδονίας από τη βασιλική οικογένεια των Τιμενιδών του Άργους μας επιβεβαιώνει ότι και οι Μακεδόνες ήταν Έλληνες της ίδιας φυλής. Είναι ξεκάθαρο από τα χωρία του Ηροδότου που αναφέρθηκαν παραπάνω ότι οι δωρικής καταγωγής Τιμενίδες βασιλείς της νότιας Ελλάδας και οι Μακεδόνες κατάγονταν από κοινή ελληνική φυλή. Γνήσιοι Έλληνες δεν ήταν επομένως μόνο οι Μακεδόνες βασιλείς, αλλά και όλοι οι Μακεδόνες.

Ο ρητοροδιδάσκαλος Ισοκράτης διάκειται πολύ θετικά έναντι των Μακεδόνων και τονίζει στο *Φιλιππικό* λόγο του ότι οι Έλληνες θα πρέπει να ευγνωμονούν το βασιλέα της Μακεδονίας Φίλιππο Β΄ διότι τους προσέφερε *ελληνική* κηδεμονία και τους απάλλαξε από τους βαρβάρους³⁹³. Στον δεύτερο λόγο του προς τον Φίλιππο του υπενθυμίζει την καταγωγή του από τη γενεά του Ηρακλή και τον προτρέπει να ενώσει όλους τους Έλληνες υπό την ηγεσία του για να εκστρατεύσουν κατά των Περσών. Τον προτρέπει να θεωρεί πατρίδα του ολόκληρη την Ελλάδα, όπως ο γενάρχης του Ηρακλής, και να κινδυνεύσει γι' αυτήν. Αντιδιαστέλλει βέβαια από πλευράς πολιτεύματος τους Μακεδόνες (βασιλεία) από τους Αθηναίους (δημοκρατία), χαρακτηρίζει όμως τους Μακεδόνες ως «ουχ αλλόφυλλον έθνος», δείχνοντας έτσι καθαρά ότι τους αναγνωρίζει ως Έλληνες³⁹⁴.

6.3. Χαρακτηρισμός του Φιλίππου Β΄

Οι εχθροί κατηγορήσαν τον Φίλιππο ως έκφυλο και βάρβαρο και τον υιό του Αλέξανδρο ως αλκοολικό, αλλά και οι δύο ήταν ανδρείοι, αποφασιστικοί βασιλείς και ακλόνητοι Μακεδόνες μέχρι που νίκησαν όλους τους εχθρούς.

Ο Φίλιππος είχε πολλές γυναίκες. Παντρεύτηκε επίσημα οκτώ γυναίκες, αλλά είχε ανεπίσημα πολλές παλακίδες. Έκανε πολλά παιδιά. Το 357 π.Χ. παντρεύτηκε την πριγκίπισσα των Μολοσσών Ολυμπιάδα, με την οποία απέκτησε τον Αλέξανδρο. Επειδή είχε δεσμό και με την Κλεοπάτρα, η Ολυμπιάδα έβαλε τον Πέρση αξιωματικό Πausανία και τον δολοφόνησε. Εκδικήθηκε το σύζυγό της με θάνατο, αλλά και ο δράστης Πausανίας σταυρώθηκε.

Ο Θεόπομπος λέγει ότι η Ελλάδα και γενικά η Ευρώπη δεν ανέδειξαν άλλο άνδρα ανώτερο από τον Φίλιππο, ενώ ο K.J. Beloch προσθέτει ότι «ουδέποτε κάθισε μεγαλύτερος πολιτικός σε θρόνο». Είχε κοφτερή ματιά, έβλεπε από μακριά όλους τους Έλληνες. Όπλα του ήταν το σπαθί και το χρυσάφι. Ήταν μεγάλος διπλωμάτης και απaráμιλλος πολιτικός. Διπλωμάτης στο να κρύβει τις πονηρίες, την υποκρισία του και να εκμεταλλεύεται τους προδότες με δωροδοκίες. Στη διπλωματία όμως ήταν σκληρός και ύπουλος, πρόσχαρος και υποκριτής. Σκότωνε τους προδότες. Εύκολα έπαιρνε όρκους και εύκολα τους ξεχνούσε. Φερόταν καλά στους νικημένους και αποκτούσε την εμπιστοσύνη και την υπακοή τους. Είχε εκπληκτικές ικανότητες, ήταν μεγάλος ηγέτης, μεγαλοφυής, που άλλαξε την τύχη του κόσμου στην εποχή του. Είχε μεγάλη κρίση, ετοιμότητα αντιλήψεως, προβλεπτικότητα και μεθοδικότητα που δάμαζε τα πάθη του στις δημόσιες σχέσεις. Ήταν γενναίος και ακούραστος παντού, στις μάχες, στην πολιτική, στη δράση. Μαγνήτιζε τους άλλους. Έκανε το ρήτορα Δημοσθένη να τα χάσει μπροστά του και να μην πει ούτε λέξη, όταν

³⁹³ Ισοκράτη, *Φιλιππικός*, ΞΕ.154, νβ.127.

³⁹⁴ Ισοκράτη, *Φιλιππικός*, ΞΕ.154.

επισκέφθηκε ως αντιπρόσωπος των Αθηναίων την Πέλλα για να συνάψει ειρήνη.

Κυβέρνησε μοναρχικά, αριστοκρατικά, βασιζόμενος στους ευγενείς Μακεδόνες και στα προσόντα του. Είχε συγκεντρωτική ενιαία σταθερή συντηρητική διοίκηση και δίκαια φορολογική πολιτική έναντι όλων των ελληνικών κρατών που μαστίζονταν από αναταραχές και θρησκευτικές αλλαγές. Αυτό δεν το επέτρεψε να συμβεί στη Μακεδονία. Πρώτα υπέταξε την αριστοκρατική βουλή των εταίρων και τη λαϊκή συνέλευση. Ανανέωσε τον κρατικό μηχανισμό και αναδιοργάνωσε το στρατό. Έκανε υποχρεωτική τη στράτευση για ένα χρονικό διάστημα, ανάλογα με τις πολεμικές ανάγκες. Εκπαίδευσε το στρατό σκληρά σε καινούργιες τακτικές πολέμου. Τον εξόπλισε με νέα όπλα, πολιορκητικές μηχανές, πύργους, που τον έκαναν τρομερό, ανίκητο πολεμιστή. Έχτισε φρούρια, πολλά οχυρωματικά και συγκοινωνιακά έργα, γέφυρες, άνοιξε νέους δρόμους. Οργάνωσε επίσης τα οικονομικά του κράτους με ειδικούς ξένους οικονομικούς υπαλλήλους και καθιέρωσε την ταυτόχρονη κυκλοφορία χρυσών και ασημένιων νομισμάτων που συντέλεσαν στη σταθερή ανάπτυξη της οικονομίας και του εμπορίου.

Ο Αρριανός (V.9) μας υπενθυμίζει με την ομιλία του Μεγάλου Αλεξάνδρου προς τους ορεισίβιους στρατιώτες σε ποιο σημείο πολιτισμού βρήκε τους Μακεδόνες ο Φίλιππος και σε ποιο σημείο τον ανέβασε, τονίζοντας τα εξής: «Σας παρέλαβε φτωχούς νομάδες, ενδεδυμένους τους παλαιότερους σας με ακατέργαστα δέρματα, βοσκώντας στα βουνά ολίγα πρόβατα. Σας φόρεσε χλαμύδες αντί των δερμάτων και από τα βουνά σας έφερε στις πεδιάδες και σας έκαμε κατοίκους πόλεων και σας εκόσμησε με νόμους καλούς και ήθη χρηστά».

Φρόντισε και για την ανάπτυξη των επιστημών, των γραμμάτων και των τεχνών για όλους τους Μακεδόνες κατοίκους. Ανακουφίστηκαν όλα τα λαϊκά στρώματα και αναπτύχθηκε βιοποριστικά και πολιτιστικά η ζωή τους. Οι ορεισίβιοι και πλάνητες βοσκοί εγκαταστάθηκαν στις πόλεις και προόδευσαν σε όλους τους τομείς. Η πολιτεία του ήταν μεν συντηρητική, αλλά δίκαιη.

Μετακίνησε πληθυσμούς από τη Θράκη σε γόνιμες εκτάσεις και τους διένειμε χωράφια. Αναφέρεται σε τιμητικό ψήφισμα ότι στην εποχή του ένας πλούσιος δάνεισε στην πολιτεία χρήματα χωρίς τόκους.

6.4. Η προσφορά της περιοχής Σερρών στα χρόνια του Φιλίππου Β΄

Η περιοχή των Σερρών είχε ως πεπρωμένο να προσφέρει πάντοτε στα μεγάλα έργα του Ελληνισμού. Η κατάκτηση της περιοχής των Σερρών ήταν η οικονομική βάση και το θεμέλιο της συνέχειας του μεγάλου έργου του Φιλίππου της Μακεδονίας. Στην ίδια οικονομική πηγή των χρυσωρυχείων του

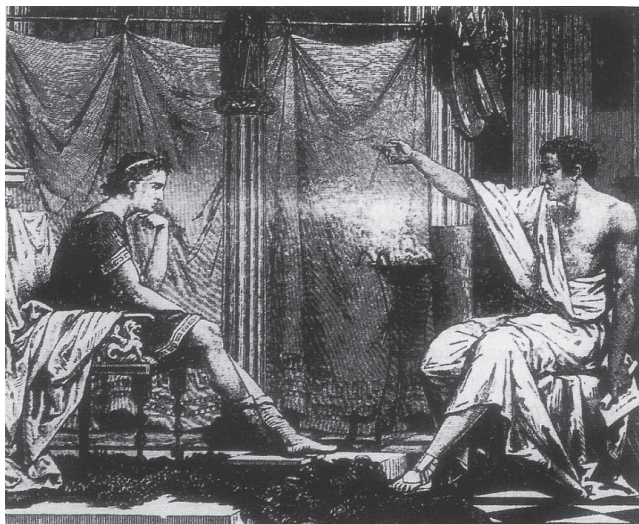
Παγγαίου στηρίχθηκε και ο Μ. Αλέξανδρος για να ετοιμάσει τη μεγάλη εκπολιτιστική εκστρατεία του στην Ασία³⁹⁵.

Νομίζω ότι δεν ήταν μόνο τότε τεράστια η συνεισφορά της σερραϊκής γης με το χρυσό της για την επιτυχία του έργου των Μακεδόνων, αλλά ότι και σήμερα με τα κοιτάσματα του ουρανίου που βρέθηκαν εκεί θα συμβάλει στην οικονομία και τη βιομηχανική ανάπτυξη ολόκληρης της Ελλάδας.

6.5. Ο Μέγας Αλέξανδρος

Γεννήθηκε στην Πέλλα το 356 π.Χ. Όταν ήταν δεκατριών χρονών ακόμη, ο πατέρας του Φίλιππος Β' ανέθεσε την εκπαίδευσή του στο μεγαλύτερο σοφό των αιώνων, τον Αριστοτέλη. Τούτος τον εκπαίδευσε στα γράμματα και στη φιλοσοφία για να μην ενεργεί επιπόλαια στη ζωή, αλλά να παίρνει σωστές αποφάσεις. Συνεργάστηκαν τρεις διαφορετικές μεγαλοφυΐες, πατέρας, δάσκαλος και υιός και προσπάθησαν να αλλάξουν την πορεία της ανθρωπότητας.

Όταν ο Φίλιππος εξεστράτευσε το 345 π.Χ. κατά του Βυζαντίου ανέθεσε τη διοίκηση του κράτους με τη σφραγίδα του στον δεκαεξαετή Αλέξανδρο. Ως διοικητής του κράτους έλαβε μέρος στη μάχη στον Άνω Στρυμόνα εναντίον της επαναστατημένης θρακικής φυλής των Μαίδων. Κυριεύσε την πρωτεύ-

Ο φιλόσοφος Αριστοτέλης διδάσκων τον Αλέξανδρο

ουσα και έδωσε τους κατοίκους της. Την εμποίκισε με νέους κατοίκους και τη μετονόμασε σε Αλεξανδρούπολη.

Μετά το θάνατο του πατέρα του ανακηρύχθηκε βασιλιάς της Μακεδονίας και ανήλθε στο θρόνο κανονικά. Πολλά πρωτάκουστα κατόρθωσε μέσα στα ένδεκα χρόνια της βασιλείας του. Τουλάχιστον τετρακόσια βιβλία έχουν γραφεί για

³⁹⁵ Καφταντζή, ό.π., τ. Β, σ. 300.

Κατατρόπωσε πρώτα τους διεκδικητές του θρόνου και εκμεταλλεύθηκε συστηματικά τα χρυσωρυχεία του Παγγαίου όρους.

6.6. Η προσφορά της περιοχής των Σερρών στην εκστρατεία του Μεγάλου Αλεξάνδρου

Οι κάτοικοι της αρχαίας Σίριος, δηλαδή των Σερρών, δεν αντέδρασαν στη μακεδονική κυριαρχία, διότι οι Μακεδόνες «ου βιά αλλά νόμων Μακεδόνων άρχοντες διετέλεσαν». Η πολιτική του Φιλίππου προσέλκυσε την εκτίμηση αυτών και πολύ γρήγορα οι Παίονες των Σερρών και οι Οδόμαντες αφομοιώθηκαν στο μακεδονικό κράτος και αποτέλεσαν το νέο αίμα στις φλέβες αυτού για νέους εκπολιτιστικούς αγώνες.

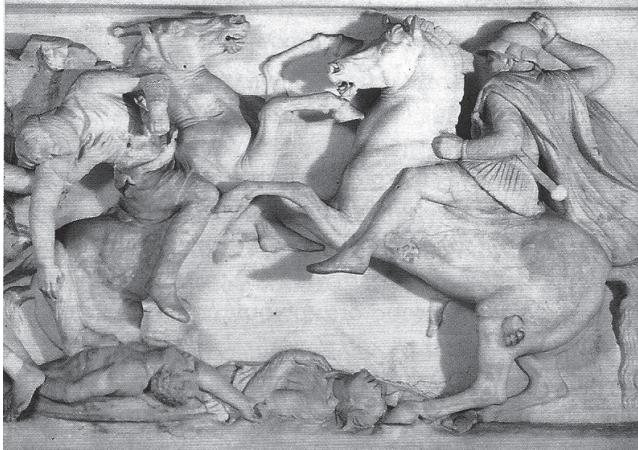
Ο χώρος της σερραϊκής γης υπήρξε το κέντρο της συγκέντρωσης των στρατευμάτων του Μεγάλου Αλεξάνδρου για τη μεγάλη εκστρατεία στην Ασία. Την άνοιξη του 334 π.Χ., σύμφωνα με τον Αρριανό, «ήτο ... ο στόλος του [στρατός και πλοία] πλησίον στη λίμνη την Κερκινίτιδα κοντά στην Αμφίπολη και τις εκβολές του Στρυμόνα»³⁹⁶. Κατά τη γνώμη πολλών, τόπος συγκέντρωσης του στρατού του Μ. Αλεξάνδρου ήταν η λίμνη Αχινού Σερρών, κοντά στην Αμφίπολη, η οποία αποξηράνθηκε προπολεμικά.

Μετά χαράς έλαβαν μέρος 1.000 τοξότες Αγριάνες και 900 ιππείς Θράκες Παίονες στη συγκέντρωση του στρατού του Μ. Αλεξάνδρου στην Κερκινίτιδα λίμνη. Δέχθηκαν πρόθυμα όλοι οι κάτοικοι της περιοχής του νομού Σερρών να συμβάλουν στην πραγματοποίηση του μεγάλου εκπολιτιστικού έργου του Μ. Αλεξάνδρου. Οι Παίονες και οι Αγριάνες της περιοχής κατατάχθηκαν στο στρατό του και διακρίθηκαν σε όλες τις μάχες σαν πρωτοπόροι και σαν παράδειγμα ανδρείας και ηρωισμού. Σύμφωνα με τον Αρριανό, πριν από τη μάχη στον Γρανικό ποταμό, το 334 π.Χ., «ο δε Αλέξανδρος αφού επήδησε πάνω στον ίππο και τους περί αυτόν παρακίνησε να τον ακολουθήσουν και να αναδειχθούν άνδρες γενναίοι, τους μεν προδρόμους ιππείς και μάλιστα τους Παίονες στους οποίους ήταν αρχηγός ο Αμύντας ο Αρραβαίου κάνει να έμβουν πρώτοι εις τον ποταμόν». Περιγράφει δε ως εξής τη μάχη: «Οι Πέρσες εκεί όπου πρώτοι έφτασαν στην όχθη οι Παίονες με τον Αμύντα και τον Σωκράτην έριχναν από την όχθη ψηλά εναντίον τους ακόντια μέσα στον ποταμό, άλλοι δε Πέρσες κατέβηκαν στα χαμηλότερα μέρη της όχθης μέχρι το νερό. Και σπρώχνονταν τα άλογα των Παιόνων που προσπαθούσαν να βγουν από τον ποταμό και τα άλογα των Περσών που εμπόδιζαν την έξοδο των Μακεδόνων. Οι Πέρσες έριχναν πολλά ακόντια βροχή, οι Μακεδόνες πολεμούσαν με τα δόρατα. Υπέφεραν οι Μακεδόνες στην αρχή, διότι ήταν λιγότεροι και αμύνονταν από το χαμηλότερο μέρος μέσα από το ποτάμι, σε έδαφος που γλιστρούσε, ενώ οι Πέρσες με το καλύτερο περσικό ιππικό ήταν ψηλά στην

³⁹⁶ Αρριανού, *Αλεξάνδρου ανάθασις*, Α.11, 3.

όχη. Πολλοί από τους ορμήσαντας στη μάχη Μακεδόνες κατακόπηκαν από τους Πέρσες, αλλά αναδείχτηκαν γενναίοι άνδρες μέχρις ότου ήρθε ο Αλέξανδρος με τη δεξιά πτέρυγα του στρατού». Μέσα σ' αυτούς τους αναδειχθέντες άνδρες Παίονες πολλοί ήταν από την αρχαία Σίρι. Πολλοί από αυτούς έπεσαν γενναία μαχόμενοι για να ανοίξουν το δρόμο του μεγάλου στρατηλάτη για τον εκπολιτισμό της Ασίας³⁹⁷.

Αλλά και στη μάχη των Αρβήλων (Γαυγάμηλα) οι Παίονες, που ήταν στο δεξιό άκρο της παράταξης του μακεδονικού στρατού με αρχηγό τον Αρίστωνα,

Αναπαραστάσεις από τις μάχες του στρατού του Μεγάλου Αλεξάνδρου κατά των Περσών

επιτέθηκαν στην κρίσιμη στιγμή της μάχης εναντίον των Σκυθών και τους έτρεψαν σε φυγή. Όταν όμως τους επιτέθηκαν οι Βάκτροι και πιέζονταν από όλα τα μέρη, οι περισσότεροι Παίονες και μισθοφόροι έπεσαν στο πεδίο τη μάχης μέχρις ότου τους έσπρωξαν έξω από τη γραμμή της μάχης. Τέτοιας γενναιότητας ήταν λοιπόν οι Παίονες στρατιώτες του Μ. Αλεξάνδρου, αρκετοί εκ των οποίων προέρχονταν από τις Σέρρες. Γι' αυτό ακριβώς ο Μ. Αλέξανδρος πριν αρχίσει η μάχη στην Ισσό το 333 π.Χ., σε μια δημηγορία, είπε στους στρατιώτες ότι «μπροστά στα ασυνήθιστα σε κόπους και μαλθακότατα γένη της Ασίας θα αντιταχτούν οι Παίονες και οι Αγριάνες, οι πιο εύρωστοι και οι πιο μάχιμοι αν-

³⁹⁷ Αρριανού, *Αλεξάνδρου ανάβασις*, Α.14, 5.

δρες της Ευρώπης». Αυτή ήταν η γνώμη του Μ. Αλεξάνδρου για τους Παίονες και τους Αγριάνες άνδρες του στρατού του, πολλοί από τους οποίους προέρχονταν από τη περιοχή του νομού Σερρών³⁹⁸.

Στο νομό Σερρών, μέ έδρα τότε την Αμφίπολη, γράφτηκε ο πρόλογος και ο επίλογος της μεγάλης εκστρατείας του Μ. Αλεξάνδρου, αφού από τα μέρη αυτά ξεκίνησε και στα μέρη αυτά, στην Αμφίπολη, εγκαταστάθηκε μετά το θάνατό του η οικογένειά του.

6.7. Οι Μακεδόνες ως αιώνιοι φρουροί των βορείων συνόρων της Ελλάδας

Οι Μακεδόνες, όπως γράφει ο Π.Ν. Ανδριώτης³⁹⁹, ήταν πανάρχαια ελληνική φυλή, όπως οι Δωριείς, οι Ίωνες και οι Αιολείς. Μιλούσαν ελληνικά σε διάλεκτο που συγγένευε ιδιαίτερα με τη δωρική και την αιολική. Ήταν σκληραγωγημένος ορεισίβιος δυναμικός λαός, προσηλωμένος στα ιδανικά του Ελληνισμού και με ακμαίο το εθνικό ελληνικό φρόνημα.

Οι Μακεδόνες αγωνίζονταν από αρχαιοτάτων χρόνων για τη διαφύλαξη των ελληνικών συνόρων στο βορρά. Από αγάπη για την πατρίδα τους, την Ελλάδα, και με ακμαίο το ελληνικό φρόνημα πρότασσαν πάντοτε με γενναίότητα τα στήθη τους κατά των βαρβάρων για να προφυλάξουν και τη νότιο Ελλάδα από τις βαρβαρικές επιδρομές.

Οι Μακεδόνες ήταν οι ακρίτες, οι προστάτες του Ελληνισμού. Χωρίς αυτούς η Ελλάδα δε θα έκτιζε τον Παρθενώνα και δε θα δημιουργούσε απερίσπαστη τον κλασσικό πολιτισμό που κληρονόμησε όλη η ανθρωπότητα. Ήταν κοινή η πίστη στην αρχαιότητα, όπως είναι κοινή η πίστη και σήμερα, γράφει ο Γ. Χατζηδάκης, ότι η Μακεδονία ήταν και είναι το δεξι χέρι και ο προμαχώνας όλης της Ελλάδας⁴⁰⁰.

Κατά παρόμοιο τρόπο, ο καθηγητής Απ. Δασκαλάκης τονίζει ότι «αν οι Μακεδόνες δεν χρησίμευαν πράγματι σαν πρόφραγμα κατά των πάσης νοτίως του Ολύμπου επιδρομών των βαρβάρων, ο ελληνισμός δεν θα έμενε επί τους αιώνες απερίσπαστος για να θεμελιώσει τα δόγματα της ελευθερίας και να φθάσει στα περιλαμπρα δημιουργήματα της σκέψεως και της τέχνης, τα οποία κληρονόμησε η σύγχρονη ανθρωπότητα»⁴⁰¹. Ως γνήσιοι Έλληνες οι Μακεδόνες αγωνίζονταν ηρωικά σ' όλη την ιστορία τους για την υπεράσπιση των ομογενών τους νότια του Ολύμπου.

³⁹⁸ Αρριανού, *Αλεξάνδρου ανάθαισις*, Ε.7, 5, Γ.13, 3.

³⁹⁹ Ανδριώτη Ν. (επιμ.), *Το Ομόσπονδο κράτος των Σκοπίων και η γλώσσα του*, Τροχαλία, Αθήνα 1992, σ. 209.

⁴⁰⁰ Χατζηδάκης Γ., «Περί του ελληνισμού των αρχαίων Μακεδόνων», στο Μπαμπινιώτη (επιμ.), *Η γλώσσα της Μακεδονίας*, σ. 40.

⁴⁰¹ Δασκαλάκης Απ., *Ο Ελληνισμός της αρχαίας Μακεδονίας*, Αθήνα 1960, σ. 83.

Στην αρχή της ιστορίας του ελληνικού έθνους οι Μακεδόνες αγωνίστηκαν ως ακρίτες των Ελλήνων στη βαλκανική χερσόνησο και απώθησαν τις αλληπάλληλες εισβολές γειτονικών βαρβαρικών φυλών. Στη συνέχεια έγιναν αρχηγοί των Ελλήνων και όλοι οι Έλληνες από κοινού, πλην των Σπαρτιατών, εκστράτευσαν στην Ασία, νίκησαν τους Πέρσες και διέλυσαν τον αιώνιο εχθρό του ελληνικού έθνους.

Αίμα και χρήμα στον αγώνα κατά των ξένων εισβολέων προσέφεραν οι Μακεδόνες όχι μόνο στην αρχαιότητα αλλά και στη διάρκεια της Τουρκοκρατίας. Το 1495, όταν ο βασιλιάς της Γαλλίας έκανε σχέδια για να εκστρατεύσει κατά της Κωνσταντινουπόλεως, τα οποία όμως τελικά δεν πραγματοποιήθηκαν ποτέ, οι Μακεδόνες ενθουσιάστηκαν και εξεγέρθηκαν. Τούτο το πλήρωσαν ακριβά με το αίμα τους. Το 1571, όταν νικήθηκε ο τουρκικός στόλος στη Ναύπακτο, οι Μακεδόνες εξεγέρθηκαν και πάλι, αλλά η επανάστασή τους κατεστάλη με σφαγές και λεηλασίες. Μερικοί βγήκαν ως κλέφτες και αρματολοί στα βουνά της Μακεδονίας και αντιστάθηκαν από το 1796 μέχρι το 1807 στα σχέδια επικράτησης του Αλή πασά.

Ιδιαίτερα μεγάλη ήταν η προσφορά των Μακεδόνων στο ελληνικό έθνος, τέλος, και κατά την Επανάσταση του 1821, με αρχηγό τον Εμμανουήλ Παπά από τις Σέρρες.

Συγκράτησαν επί οκτώ μήνες πολλές χιλιάδες τουρκικό στρατό και έδωσαν έτσι την ευκαιρία στη νότια Ελλάδα να προετοιμάσει και να σταθεροποιήσει την εκεί επανάσταση. Σύμφωνα με τα τουρκικά αρχεία, κατά την Επανάσταση του 1821 σφαγιάσθηκαν και απαγχονίσθηκαν στη Μακεδονία περίπου 15.000 Μακεδόνες. Κάηκαν εξ ολοκλήρου 68 και μερικώς 17 κωμοπόλεις και χωριά της Μακεδονίας. Καταστράφηκαν και 58 μετόχια του Αγίου Όρους.

6.8. Οι Μακεδόνες ως παράγοντας ενοποίησης των Ελλήνων

Η ιστορία της Μακεδονίας αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της ιστορίας της Ελλάδας. Δε νοείται Ελλάδα χωρίς τη Μακεδονία. Αυτή ένωσε στην αρχαιότητα τους Έλληνες που ήταν διαιρεμένοι σε μικρά κρατίδια και δημιούργησε τη μεγάλη Ελλάδα στις τρεις ηπείρους. Τον 5^ο και 4^ο αιώνα π.Χ. οι ελληνικές πόλεις αλληλοσπαράζονταν. Τρομερό μίσος επικρατούσε ανάμεσά τους. Όποια αναδεικνυόταν αρχηγός κρατούσε φόρου υποτελείς τις άλλες πόλεις.

Ο Φίλιππος Β' (353-336 π.Χ.) κυριάρχησε σε όλη τη Μακεδονία και απώθησε τους Ιλλυριούς οριστικά στη χώρα τους. Κατέλαβε τις αποικίες των διαφόρων πόλεων της νότιας Ελλάδας στη Χαλκιδική και προσάρτησε όλη τη Μακεδονία μέχρι τον Νέστο ποταμό στο κράτος του. Η διαιρεμένη σε κρατίδια νότια Ελλάδα θέλησε να αντισταθεί στο ενωτικό πρόγραμμα του Φιλίππου Β', αλλά αυτός νίκησε ολοκληρωτικά στη μάχη της Χαϊρώνειας της Βοιωτίας όσους συνασπίστηκαν εναντίον του. Το 338 π.Χ. ανακηρύχθηκε στην Κόρινθο απ' όλους τους Έλληνες, πλην των Σπαρτιατών, ως αρχηγός και αρχιστράτηγος

των Ελλήνων στην κοινή εκστρατεία τους κατά των Περσών, του αιώνιου δηλαδή κοινού εχθρού τους⁴⁰².

Οι βασιλείς της Μακεδονίας Φίλιππος Β΄ και Μ. Αλέξανδρος έσωσαν την Ελλάδα από την κατάσταση του αλληλοσπαραγμού. Σταμάτησαν τους ενδοελληνικούς πολέμους και ένωσαν όλες τις ελληνικές πόλεις. Δημιούργησαν τη μία Ελλάδα. Απάλλαξαν τις ελληνικές πόλεις από τη δεσποτική τυραννία των βαρβάρων Περσών και τους προσέφεραν ελληνική κηδεμονία, λέει ο ιστορικός Πολύβιος⁴⁰³.

6.9. Οι Μακεδόνες ως φορείς καλλιέργειας του ελληνικού πολιτισμού

Οι αγώνες των Μακεδόνων ήταν πάντοτε στενά συνδεδεμένοι όχι μόνο με τη διασφάλιση της ελευθερίας της Ελλάδας, αλλά και με την καλλιέργεια και τη διάδοση του ελληνικού πολιτισμού.

Ο βασιλιάς της Μακεδονίας Αρχέλαος (413-390 π.Χ.) χαρακτηρίζεται σε γερμανική εγκυκλοπαίδεια ως «Περικλής της Μακεδονίας» και ως «απλόχειρας Μαικήνας». Στην Πέλλα αναπτύχθηκε μεγάλος ελληνικός πολιτισμός. Οι περισσότεροι βασιλείς της Μακεδονίας ήταν καλλιεργημένοι στα γράμματα. Ήταν φιλόκαλοι, φιλόμουσοι, φιλοπρόοδοι και φρόντιζαν με πολύ ενδιαφέρον για την πνευματική και πολιτιστική πρόοδο του λαού τους. Στην Πέλλα προσκλήθηκαν, μεταξύ άλλων, οι ιστορικοί Ηρόδοτος και Ελλάνικος, οι ποιητές Ευριπίδης, Πίνδαρος, Βακχιλίδης, Αγάθωνας και Πλάτωνας, οι διακεκριμένοι ιατροί Ιπποκράτης και Θεσσαλός, ο ζωγράφος Ζεύξης και πολλοί άλλοι ιστοριογράφοι, ποιητές και καλλιτέχνες. Γενικότερα, πολλοί διακεκριμένοι εκπρόσωποι των γραμμάτων και των τεχνών απ΄ όλη την Ελλάδα επισκέπτονταν την Πέλλα και παρέμεναν εκεί για πολύ χρόνο. Συναναστρέφονταν τους Μακεδόνες χωρίς να τους διακρίνουν από τους πολίτες των άλλων ελληνικών πόλεων-κρατών.

Μακρύς είναι εξάλλου και ο κατάλογος των ιστορικών, των ποιητών, των μουσικών, των διακεκριμένων καλλιτεχνών, των γλυπτών, των ζωγράφων και των διανοουμένων γενικά ανθρώπων που αναδείχθηκαν στις πόλεις της Μακεδονίας. Ο Δήμιτσας αναφέρει ότι η Μακεδονία από τον 5^ο αιώνα π.Χ. μέχρι τον 5^ο αιώνα μ.Χ. ανέδειξε 100 περίπου λογίους επιστήμονες και συγγραφείς σε όλους τους κλάδους της ελληνικής φιλολογίας. Απαριθμεί, ειδικότερα, 13 φιλοσόφους, 14 ποιητές, 24 ιστορικούς, 5 ρήτορες και σοφιστές και 16 φιλολόγους. Τα συγγράμματά τους χάθηκαν δυστυχώς λόγω των πολλών επιδρομών και καταστροφών στα μακεδονικά εδάφη.

⁴⁰² Καλλέρης Ι., «Το ζήτημα της καταγωγής των Μακεδόνων», στο Μπαμπινιώτης (επιμ.), *Η γλώσσα της Μακεδονίας*, σ. 144.

⁴⁰³ Πολύβιος, Ε.103, 9.

Στη Μακεδονία λειτούργησαν επίσης με κρατικές δαπάνες δημόσια γυμνάσια και σημειώθηκε το πρώτο βήμα της 'κρατικής εκπαίδευσης'. Με πρωτοβουλία των Μακεδόνων οργανώθηκαν οι μεγαλύτερες βιβλιοθήκες του κόσμου, όπως αυτή της Αλεξάνδρειας της Αιγύπτου που διέθετε 700.000 περίπου χειρόγραφα σε πάπυρο, ή η βιβλιοθήκη της Περγάμου που είχε 200.000 περίπου χειρόγραφα. Οι βιβλιοθήκες αυτές συνέβαλλαν στην ανάπτυξη των επιστημών και των τεχνών όλου του κόσμου. Κατά τη μαρτυρία του Ισιδώρου, η πρώτη βιβλιοθήκη της Ρώμης συγκροτήθηκε από το περιεχόμενο της πλουσιότατης βιβλιοθήκης του Περσέως της Μακεδονίας, την οποία ο Ρωμαίος Αιμίλιος Πάυλος λεηλάτησε και μετέφερε μαζί με άλλα λάφυρα στη Ρώμη.

6.10. Οι Μακεδόνες ως φορείς διάδοσης του ελληνικού πολιτισμού σε όλο τον κόσμο

Χωρίς τους Μακεδόνες ο ελληνικός πολιτισμός δε θα διαδιδόταν και δε θα επιδρούσε τόσο γρήγορα και άμεσα από τον 4^ο αιώνα π.Χ. και μετά στην παγκόσμια ιστορία. Με την εκπολιτιστική εκστρατεία των Μακεδόνων, η οποία χρηματοδοτήθηκε σε μεγάλο βαθμό από τα χρυσωρυχεία του Παγγαίου και στηρίχθηκε, σε ό,τι αφορά τουλάχιστον την επάνδρωση του πρώτου πυρήνα του εκστρατευτικού σώματος, στο μακεδονικό στρατό, άλλαξε η ζωή και η πορεία όλης της ανθρωπότητας.

Ο Μέγας Αλέξανδρος ξεκίνησε την εκστρατεία του στην Ασία από τη Μακεδονία ως ηγέτης και αρχιστράτηγος όλων των Ελλήνων. Του παραχώρησαν την εξουσία οικειοθελώς όλοι οι Έλληνες, πλην των Λακεδαιμονίων, στο πανελλήνιο Συνέδριο της Κορίνθου το 335 π.Χ. Η εκστρατεία του Μ. Αλεξάνδρου δεν απέβλεπε στην εξόντωση των λαών της Ασίας σε αντίποινα της εκστρατείας των Περσών στην Ελλάδα, αλλά στη μετάδοση του ελληνικού πολιτισμού στα βάθη της ασιατικής ηπείρου.

Επρόκειτο για μια μεγαλειώδη ένοπλη εξερευνητική και εκπολιτιστική πορεία της ελληνικής φυλής, πορεία 18.000 χιλιομέτρων στα βάθη της Ασίας και στην Αίγυπτο, με τη συνοδεία συγκροτημένων επιτελείων Ελλήνων επιστημόνων, εκπαιδευτικών, αρχιτεκτόνων, καλλιτεχνών και τεχνιτών. Στόχος ήταν η επιστημονική εξερεύνηση της αχανούς Ασίας και ο εξελληνισμός των αναρίθμητων λαών αυτής. Ο Μ. Αλέξανδρος εξεστράτευσε όχι ως κατακτητής, αλλά για να ιδρύσει κοσμοκρατορία πολιτισμού, πνευματικής ελευθερίας και ευημερίας. Εξεστράτευσε για να ανυψώσει τους λαούς σε ψηλότερη βαθμίδα πολιτισμού, για να τους κάνει ευδαιμονεστέρους και βελτίονας.

Ως πορεία αναμορφώσεως και εξελληνίσεως του κόσμου της Ασίας τη χαρακτηρίζει ο ιστορικός μας Κ. Παπαρρηγόπουλος. Αν ο Μέγας Αλέξανδρος ζούσε περισσότερα χρόνια, όλη η ανθρωπότητα θα είχε το πνεύμα, την ιδέα, τον πολιτισμό και τη γλώσσα της Ελλάδας, θα μεταβαλλόταν δηλαδή σε Ελλάδα.

Για την επίτευξη του εκπολιτισμού των λαών ο Μέγας Αλέξανδρος χρησιμοποίησε «το ελληνικό πνεύμα και τον ελληνικό πολιτισμό», γράφει ο καθηγητής του Πανεπιστημίου της Βιέννης Κλεάνθης Νικολαΐδης. Προκειμένου να μεταδώσει ελληνική μόρφωση στους νέους των Περσών διέταξε να επιλεγούν με τη συγκατάθεση των γονέων τους 30.000 παιδιά (περσόπουλα) και να εκπαιδευθούν σύμφωνα με το πανελλήνιο πνεύμα στην πολεμική τέχνη, στην ελληνική γλώσσα, την παιδεία, τη φιλοσοφία και τη σκέψη.

Ο Μ. Αλέξανδρος ξεκίνησε την εκπολιτιστική εκστρατεία του ως στρατη-

Χάρτης του κράτους του Μ. Αλεξάνδρου και των εκστρατειών του

λάτης και μεταμορφώθηκε σε μέγα φιλόσοφο. Υπήρξε μια προσωπικότητα που πέρασε στο θρύλο όλων των λαών ως αήττητος στρατηλάτης, αλλά και που αγαπήθηκε κιόλας απ’ όλους τους κατακτηθέντες λαούς μέχρι λατρείας. Ήταν ένας θνητός, αλλά έδρασε σαν υπεράνθρωπος και πέθανε σαν ημίθεος στα βάθη της Ασίας, μεταφέροντας στις χώρες που κατέλαβε το ελληνικό πνεύμα, την ελληνική δικαιοσύνη, τη διοίκηση, την οργάνωση, την κοινωνική ζωή καθώς και κάθε είδους επιστήμη.

Το εξελληνιστικό έργο του Μεγάλου Αλεξάνδρου συνεχίστηκε και από τους διαδόχους του, τους Μακεδόνες στρατηγούς. Και αυτοί μεταλαμπάδευσαν το ελληνικό πνεύμα και διέδωσαν την ελληνική γλώσσα και τον ελληνικό πολιτισμό σ’ όλες τις χώρες που διοίκησαν στην Ασία και την Αφρική.

Χωρίς τους Έλληνες Μακεδόνες δεν θα μεταδιδόταν ο ελληνικός πολιτισμός στον κόσμο και δεν θα συντελούνταν το θαύμα του εξελληνισμού της Ασίας και της βορείου Αφρικής. Χωρίς τη Μακεδονία όλος ο κόσμος θα ήταν πολλούς αιώνες πίσω. Η Μακεδονία άλλαξε την πορεία και τη ζωή όλης της ανθρωπότητας.

Τη στιγμή που άλλοι λαοί της Ευρώπης είτε ζούσαν πρωτόγονα είτε βρίσκονταν ακόμη σε πολύ χαμηλό επίπεδο πολιτισμικής ανάπτυξης, η Μακεδο-

νία αποτελούσε το κέντρο του πολιτισμού των τριών τότε γνωστών ηπείρων, Ευρώπης, Ασίας και Αφρικής. Ήταν η μεγαλύτερη αυτοκρατορία του τότε γνωστού κόσμου.

Ο πολιτισμός στην Ευρώπη, τόσο στην αρχαιότητα όσο και στη βυζαντινή εποχή, μεταδόθηκε από τους Μακεδόνες. Μεταδόθηκε αρχικά με την εκστρατεία του Μ. Αλεξάνδρου προς το βορρά μέχρι τον Δούναβη ποταμό τον 4^ο αιώνα π.Χ. Μεταδόθηκε στη συνέχεια και με την ιεραποστολή των εκ Θεσσαλονίκης ορμώμενων αδελφών Κυρίλλου και Μεθοδίου στους Σλάβους το 863 μ.Χ. Το θεμέλιο του σλαβικού πολιτισμού το έθεσαν οι Μακεδόνες με την επινόηση του αλφαβήτου αυτών και με τη μετάδοση σ' αυτούς των ελληνικών τεχνών και γραμμάτων καθώς και του ελληνικού διοικητικού συστήματος. Ο ευρωπαϊκός πολιτισμός και οι σημερινές επιστήμες αποτελούν, ως γνωστό, συνέχεια του αρχαιοελληνικού πολιτισμού. Ελληνικός πολιτισμός, φιλοσοφία, τέχνες, γράμματα και πολιτική οργάνωση δε νοούνται όμως χωρίς τον ασύγκριτο σε όλους τους αιώνες φιλόσοφο και πρώτου μεγέθους επιστήμονα, Μακεδόνα Αριστοτέλη. Θεμέλιο όλων σχεδόν των επιστημών ήταν και είναι ο Αριστοτέλης. Σε κάθε επιστήμη και πρόοδο του σημερινού κόσμου υπάρχει ενσωματωμένη, έμμεσα ή άμεσα, η σκέψη και η μέθοδος του Αριστοτέλη.

Ο Αριστοτέλης γεννήθηκε στα Στάγειρα της Χαλκιδικής το 384 π.Χ. και πέθανε στη Χαλκίδα το 322 π.Χ. Φοίτησε στην Ακαδημία και ίδρυσε φιλοσοφική σχολή στην Αθήνα το 367-347 π.Χ. Εργάστηκε επιστημονικά όσο κανείς άλλος στην εμπειρική έρευνα. Εγκαινίασε τη Φυσική. Προώθησε σφαιρικά τη γνώση στα πεδία της Αστρονομίας, των Μαθηματικών, της Φυσικής Ιστορίας, της Βιολογίας, της Ψυχολογίας, της Κοινωνιολογίας, της Πολιτειολογίας και της Αισθητικής, ενώ παράλληλα θεμελίωσε και τη Λογική. Κωδικοποίησε όλες τις γνώσεις της εποχής του. Αυτός ήταν και ο δάσκαλος του Μ. Αλεξάνδρου, αυτός που του ενέπνευσε το ιδανικό του εκπολιτισμού όλου του τότε γνωστού κόσμου.

6.11. Απολογισμός της ανδρείας και του έργου των Μακεδόνων

Οι παραπάνω σύντομες αναφορές δίνουν ένα μικρό μόνο στίγμα της τεράστιας προσφοράς των Μακεδόνων στον παγκόσμιο πολιτισμό και της αντίστοιχης απaráμιλλης αίγλης της ιστορίας τους. Οι Μακεδόνες ξεκίνησαν ως ένας σκληραγωγημένος ορεισίβιος λαός με κύριο αντικείμενο ενασχόλησης τη γεωργία και την κτηνοτροφία και μέσα σε μερικές δεκαετίες εξελίχθηκαν σε ηγέτες του τότε γνωστού κόσμου. Επρόκειτο πραγματικά για έναν χαρισματικό λαό, αφού όλα τα κατόρθωσε με τη δική του πρωτοβουλία, με τις δικές του αρετές, σωματικές και ψυχικές δυνάμεις αντοχής, καρτερίας, υπομονής, επιμονής, ισχυρής θέλησης, ανδρείας, πειθαρχίας, οξυδέρκειας, ευφυΐας, ετοιμότητας και σύνεσης. Ένας μικρός σε μέγεθος λαός κατόρθωσε με τη βοήθεια και των άλλων ελληνικών πόλεων να καταλάβει τις βορειότερες απ'

αυτόν χώρες μέχρι τον Δούναβη και απερίσπαστος να εκστρατεύσει στην Ασία, όπου εντός μικρού χρονικού διαστήματος νίκησε τους κυρίαρχους επί αιώνες αναρίθμητους Πέρσες και προχώρησε στα βάθη των ηπειρών Ασίας και Αφρικής ως νικητής και τροπαιούχος, αλλά και ως εξερευνητής με ειδικά επιτελεία επιστημόνων σ' όλους τους τομείς της επιστήμης. Ίδρυσε δεκάδες μεγάλες νέες πόλεις και μετέδωσε την ελληνική φιλοσοφία, τα γράμματα, τη νομοθεσία, τη διοίκηση, την αρχιτεκτονική, τις τέχνες και όλες τις γνωστές τότε επιστήμες παντού στον τότε γνωστό κόσμο. Τρεις περίπου αιώνες κράτησε η κυριαρχία της Μακεδονίας, αλλά έθεσε διαχρονικά θεμέλια πολιτισμού και επιστήμης με τις πρωτοφανείς βιβλιοθήκες και με τα μεγάλα έργα της πολεοδομίας σε τρεις ηπείρους που τα σεβάστηκαν οι διάδοχοι λαοί.

Η παραπάνω αίγλη, σε συνδυασμό με τη γεωστρατηγική θέση της Μακεδονίας, η οποία εξασφαλίζει μεταξύ άλλων πρόσβαση στο Αιγαίο πέλαγος, δίνουν και την εξήγηση για το γεγονός ότι όλοι οι γείτονες λαοί, εχθροί και φίλοι, από τα αρχαιότατα χρόνια μέχρι και σήμερα, θέλησαν και θέλουν να εμφανίσουν τη Μακεδονία ως δική τους, να οικειοποιηθούν τα εδάφη της και να σφετεριστούν το μεγαλείο των ηρώων της και της ιστορίας της. Με κάθε τρόπο, άλλοτε μέσω των οδών της διπλωματίας και άλλοτε μέσω των οδών της βίας και της πλαστογραφίας, όλοι οι γείτονές μας επιχειρήσαν κατά καιρούς, άλλοι περισσότερο και άλλοι λιγότερο, να αλλοιώσουν τον εθνολογικό ελληνικό χαρακτήρα των κατοίκων της Μακεδονίας και να την παρουσιάσουν ως δική τους.

6.12. Ιστορικά γεγονότα της περιοχής των Σερρών μετά το θάνατο του Μεγάλου Αλεξάνδρου

Από το 357 π.Χ. που κατελήφθη η περιοχή δυτικά του Στρυμόνα από τον Φίλιππο Β' των Μακεδόνων μέχρι το 168 π.Χ. που υποδουλώθηκε στους Ρωμαίους, η περιοχή αυτή των Σερρών ήταν αναπόσπαστο μέρος του μακεδονικού κράτους. Συμμερίσθηκε την τύχη όλης της Μακεδονίας. Η περιοχή του νομού Σερρών με κέντρο τότε την Αμφίπολη, στην οποία κατέφυγε ολόκληρη η οικογένεια του Μ. Αλεξάνδρου, αποτέλεσε και πάλι το πεδίο στο οποίο διαδραματίστηκαν οι τελευταίες σκηνές του μακεδονικού κράτους. Δυστυχώς δεν έχουμε πολλές πληροφορίες για την οικονομική κατάσταση των Σερρών κατά τον 3^ο και 2^ο αιώνα π.Χ. Οι πεισματώδεις καταστρεπτικοί πόλεμοι μεταξύ των στρατηγών, των διαδόχων του Μ. Αλεξάνδρου μετά από το θάνατό του, αναστάτωσαν για δύο αιώνες το απέραντο κράτος τού μεγάλου στρατηλάτη και δημιούργησαν ένα χάος, από το οποίο δεν γνώριζε κανείς τι θα προκύψει. Όταν αναδεικνυόταν ένας εκ των στρατηγών του Μ. Αλεξάνδρου, συμμαχούσαν οι άλλοι και τον συνέτριβαν. Έδειξαν τα μεγάλα προσόντα τους οι Μακεδόνες, την καταπληκτική ζωτικότητά τους, το παράτολμο σθένος τους και τη μεγάλη εφευρετικότητα και αντοχή τους. Μέσα σ' αυτή τη λαίλαπα των γε-

γονότων των διαδόχων του Μ. Αλεξάνδρου, η πόλη των Σερρών στην αρχή παρέμεινε στο παρασκήνιο, αλλά όταν ήρθε η ώρα του ρόλου της τον έπαιξε όσο μπορούσε καλύτερα. Με αυτόν θα ασχοληθούμε στη συνέχεια.

Ο πρόωρος θάνατος του Μ. Αλεξάνδρου στην ηλικία των 33 ετών άφησε κενό δυσαναπλήρωτο σε μια τόσο μεγάλη αυτοκρατορία. Νόμιμος διάδοχος ήταν ο αδελφός του από άλλη μητέρα, ο Φίλιππος ο Αριδαίος, ένας πνευματικά αδύναμος άνθρωπος, καθώς και το παιδί που θα γεννούσε μετά από τρεις μήνες η Ρωξάνη, η γυναίκα του Μ. Αλεξάνδρου.

Στην αρχή κυβερνούσε κατ' ουσίαν ο Περδίκκας, αλλά συνασπίστηκαν εναντίον του ο Αντίγονος, ο γιος του Δημήτριος, ο Αντίπατρος, ο Κρατερός, ο Λυσίμαχος και ο Πτολεμαίος της Αιγύπτου. Μετά από τον Περδίκκα επικράτησε ο Αντίγονος και ο γιος του Δημήτριος, αλλά οι ενωμένες δυνάμεις του Σελεύκου, του Λυσίμαχου και του Κασσάνδρου τον νίκησαν εξ ολοκλήρου και μοίρασαν την απέραντη αυτοκρατορία σε τέσσερα βασίλεια, αυτά της Αιγύπτου, της Συρίας, της Περγάμου και της Μακεδονίας.

Ο βασιλιάς Φίλιππος ο Αριδαίος λόγω της ανικανότητάς του δεν μπόρεσε να διοικήσει το βασίλειο της Μακεδονίας, γι' αυτό η φιλόδοξη γυναίκα του Ευρυδίκη διόρισε στο όνομα του βασιλέα επιμελητή του κράτους τον Κάσσανδρο. Η Ολυμπιάδα όμως, η μητέρα του Μ. Αλεξάνδρου που βρισκόταν στην Ήπειρο στον εξάδελφό της βασιλιά Αιακίδα, δεν ενέκρινε αυτό και ήρθε να ανατρέψει τις αποφάσεις. Οι Μακεδόνες τάχθηκαν με το μέρος της και αυτή θανάτωσε τον Φίλιππο Αριδαίο και την Ευρυδίκη καθώς και εκατό φίλους του Κασσάνδρου, πράγμα που έκανε να τη μισήσουν οι Μακεδόνες.

Κατά τον Διόδωρο (19.11) ο Κάσσανδρος έθαψε τον Φίλιππο Αριδαίο και την γυναίκα του Ευρυδίκη στις Αίγες, όπως ήταν το έθιμο στους βασιλείς. Ο Κάσσανδρος πολιορκήσε την Ολυμπιάδα στην Πύδνα, την κατέλαβε το 316 π.Χ. και θανάτωσε τη γηραιά μητέρα του Μ. Αλεξάνδρου. Παντρεύτηκε την αδελφή του Μ. Αλεξάνδρου, Θεσσαλονίκη και μετέφερε τη γυναίκα και το παιδί του Μ. Αλεξάνδρου, τον Αλέξανδρο, στην Αμφίπολη.

Η κατάσταση υπήρξε ταραχώδης με τους βασιλείς της Μακεδονίας. Οι διάδοχοι της εξουσίας, ο Δημήτριος το 297 π.Χ., ο Αντίγονος Γονατάς μετά της δυναστείας αυτού και τέλος ο Φίλιππος ο Ε΄ και ο Περσέας έφτασαν σε σημείο να συμμαχήσουν με τους Ρωμαίους και να αλληλοεξοντωθούν, ανοίγοντας έτσι το δρόμο της Ανατολής για τους Ρωμαίους.

Η αρχή της δυναστείας των Ρωμαίων στη Μακεδονία άρχισε από το 197 π.Χ. όταν ο Φίλιππος Ε΄ νικήθηκε στη μάχη στις Κυνός Κεφαλές της Θεσσαλίας. Τον διαδέχθηκε ο γιος του Περσέας, ο οποίος από το 171 μέχρι το 168 π.Χ. συνέχισε τις εχθροπραξίες με τους Ρωμαίους. Στην πεδιάδα της Πύδνας δόθηκε η τελευταία μάχη, με την οποία υποτάχθηκε η Μακεδονία στους Ρωμαίους.

Η μάχη αυτή ήταν η φονικότερη από όλες, πράγμα που το ήξερε εκ των προτέρων ο Περσέας και φρόντισε να προετοιμαστεί όσο το δυνατόν καλύτερα.

τερα με στρατιώτες. Το μεγαλύτερο τμήμα του στρατού του προερχόταν από την περιοχή των Σερρών. Στο στρατό του υπήρχαν 3.000 εμπειροπόλεμοι Βισάλτες και Σιντοί. Οι Σέρρες, ως πλησιέστερη πόλη από την Αμφίπολη, υπήρξαν το κυριότερο κέντρο στρατολόγησης. Ο Περσέας μετά την ήττα των Μακεδόνων θελήσε να συνεχίσει τον αγώνα. Παρουσιάστηκε μαζί με το γιο του Φίλιππο στους Βισάλτες και ζήτησε τη βοήθειά τους. Επειδή δεν βρήκε ανταπόκριση, έφυγε κρυφά στη Σαμοθράκη. Εκεί πιάστηκε από τους Ρωμαίους και οδηγήθηκε πίσω στην Αμφίπολη αιχμάλωτος.

6.13. Ο Φίλιππος Ε΄

Ο Φίλιππος Ε΄ έγινε βασιλιάς της Μακεδονίας σε ηλικία 17 χρονών (221-197 π.Χ.). Η βασιλεία του ήταν γεμάτη με πολέμους, καταστροφές και πολλές δολοπλοκίες. Δολοφόνησε τον Άρατο και αποπλάνησε τη νύφη του. Σκότωσε τον εξάιτετο Δημήτριο στην Ηράκλεια Σιντικής παρασυρόμενος από τους συκοφάντες. Εξόντωσε τους αντιπάλους του σε συμπόσια δίνοντάς τους να πιουν σκοπίμως δηλητηριασμένα κρασιά.

Ήταν άνθρωπος με πολλά ελαττώματα αλλά και προτερήματα. Διακρινόταν για την ευστροφία του, την οργανωτική ικανότητά του, την πολυμέρεια, αλλά και το πείσμα του. Αύξησε τον πληθυσμό της Μακεδονίας και τα πλούτη της. Έκανε τον αδελφοκτόνο συμμαχικό πόλεμο με τους Αιτωλούς. Ο πόλεμος αυτός προκάλεσε φοβερές καταστροφές, απώλειες, ληστείες, αιχμαλωσίες και προετοίμασε το έδαφος για την κατάκτηση της Μακεδονίας από τους Ρωμαίους. Υπέγραψε το 217 π.Χ. στο Ναύπλιο την ειρήνη Μακεδόνων-Αιτωλών με τον όρο «μηδέποτε πολεμείν τους Έλληνες αλλήλοις». Πολέμησε επίσης με τους Παίονες και τους Ιλλυριούς. Προσάρτησε την περιοχή του Άνω Στρυμόνα μέχρι τα Σκόπια στη Μακεδονία.

Φερόταν πολύ σκληρά στους αιχμαλώτους. Στην πολιορκία της Αβύδου οι άνδρες της πόλεως, για να μην πέσουν τα γυναικόπαιδα τους στα χέρια του Φιλίππου Ε΄, τα σκότωσαν πρώτα και μετά αυτοκτόνησαν⁴⁰⁴. Στερήθηκαν οι Μακεδόνες και το ψωμί τους ακόμη. Αυτό επιβεβαιώνεται από ένα τιμητικό ψήφισμα της εποχής που βρέθηκε στη Γάζωρο, στο οποίο ένας πολίτης χορήγησε σε καιρό πείνας στην πόλη σιτάρι σε μικρή τιμή⁴⁰⁵. Απ' αυτή την κατάσταση προέκυψε κάτι καλό, διότι επήλθαν μεταβολές στην αύξηση της παραγωγής των προϊόντων για τη συντήρησή τους. Στις αγροτικές περιοχές, αλλά και στα αστικά κέντρα έγιναν πολλές αλλαγές στις πρωτόγονες συνήθειες και στα κοινοτικά συστήματα, παρότι τους μάστιζε η αμάθεια και η κοινωνική ανισότητα.

⁴⁰⁴ Πολύβιος, ΣΤ.30. Τίτος Λίβιος, XXXI.18.

⁴⁰⁵ Βλ. παραπάνω, ενότητα 3.4.3.

Οι Ρωμαίοι πείστηκαν ότι μπορούσαν να καταλάβουν την Ελλάδα για να προχωρήσουν στην Ασία. Το 197 π.Χ. έγινε η μάχη με τους Ρωμαίους στις Κυνός Κεφαλές της Θεσσαλίας. Νικήθηκε ο Φίλιππος από το στρατηγό Τίτο Κόιντο Φλαμίνιο και τους συμμάχους των Ρωμαίων Αιτωλούς. Συνθηκολόγησε με δυσμενείς όρους: «Αρχήν και δυναστείαν Ρωμαίων φυλάττειν». Οι αριστοκράτες και όσοι δεν πήγαιναν καλά οι δουλειές τους τάχθηκαν υπέρ της συμμαχίας. Ο Φίλιππος Ε΄ πέθανε το 197 π.Χ. μισότρελος από τύψεις συνειδήσεως για τα εγκλήματα που έκανε⁴⁰⁶. Άφησε τη βασιλεία στο γιο του Περσέα, που μισούσε τους Ρωμαίους περισσότερο από τον πατέρα του, αλλά δεν ήταν ικανός σαν τον πατέρα του στις πολεμικές επιχειρήσεις και τις δολοπλοκίες.

6.14. Ο Περσέας

Μόλις έγινε βασιλιάς ο Περσέας ανακούφισε τους κατοίκους της Μακεδονίας που ζούσαν σε φόβο και πολιτική ανασφάλεια εξαιτίας των πολέμων. Αμνήστευσε τους εξόριστους και χάρισε όλα τα χρέη προς το δημόσιο. Εν καιρώ πολέμου ήταν σκληρός. Έβαζε βαρείς φόρους και έφθασε στο σημείο να πουλήσει και τους αιχμαλώτους.

Ο λαός ήταν αγανακτισμένος από τους Ρωμαίους και περίμενε από τον Περσέα να τους ελευθερώσει, αλλά διαψεύστηκε, διότι δεν ήταν αντάξιος του πατέρα του. Τα δύο πρώτα χρόνια άντεξαν στον πόλεμο εξαιτίας της καλής οργάνωσης του κράτους που άφησε ο πατέρας του. Οι κάτοικοι της δυτικής Μακεδονίας φοβούνταν από την προέλαση των Ρωμαίων.

Προείδε ο Περσέας τις δυσκολίες του πολέμου και ενίσχυσε τις φρουρές. Επισκεύασε τα φρούρια σε πολλές πόλεις, όπως π.χ. στην Αμφίπολη. Φρόντισε να προετοιμαστεί όσο το δυνατόν καλύτερα με στρατιώτες. Από την περιοχή των Σερρών κατατάχθηκαν στο στρατό του περίπου 3.000 εμπειροπόλεμοι Βισάλτες και Σιντοί. Ο Περσέας συνέχισε τις εχθροπραξίες με τους Ρωμαίους από το 171 π.Χ. μέχρι το 168 π.Χ. Είναι αξιοθαύμαστο πώς οι Μακεδόνες άντεξαν τον πόλεμο τέσσερα χρόνια με τέτοιο βασιλιά⁴⁰⁷.

Ο Περσέας νικήθηκε από τον Αιμίλιο Πάυλο στην πεδιάδα της Πύδνας στις 22 Ιουνίου του 168 π.Χ. Στη φονικότατη μάχη της Πύδνας κατά των Ρωμαίων έπεσαν ηρωικά μαχόμενοι 3.000 περίπου Βισάλτες και Σιντοί της περιφέρειας Σερρών⁴⁰⁸. Ήταν η φονικότερη μάχη. Εκρινε τελεσίδικα τον πόλεμο. Η Μακεδονία υποτάχθηκε οριστικά στους Ρωμαίους. Καταλύθηκε το μακεδονικό κράτος, που είχε υπάρξει για περίπου πεντακόσια χρόνια.

⁴⁰⁶ Διόδωρος, 29, 27.

⁴⁰⁷ Διόδωρος, 30, 13. Πολυβίου, *Αιμίλιος*, 11.24.

⁴⁰⁸ Τίτος Λίβιος, 45.4.

Ο Περσέας νικήθηκε οριστικά στην Πύδνα και έφυγε εσπευσμένα με όσους από τους ιππείς και τους πεζούς του έμειναν. Κουβαλούσε και τους θησαυρούς τού κράτους μαζί του. Ήθελε να συνεχίσει τον αγώνα και γι' αυτό παρουσιάστηκε ο ίδιος μαζί με το γιο του Φίλιππο στους Βισάλτες, με την ελπίδα ότι θα τον βοηθούσαν στον πόλεμο. Τούτοι όμως του το αρνήθηκαν. Επειδή δεν βρήκε ανταπόκριση πήγε στην Αμφίπολη. Συγκέντρωσε τη φρουρά και όσους στρατιώτες κατέφυγαν εκεί και προσπαθούσε να τους εμψυχώσει για να αντισταθούν κατά των Ρωμαίων, αλλά όλοι τον εγκατέλειψαν.

Μάζεψε τους θησαυρούς του και κατευθύνθηκε με βάρκες από τον Στρυμόνα ακτοποικίως στη Γαληψό. Εκεί του άρπαξαν τους περισσότερους θησαυρούς του. Προγραμματίζει να μεταβεί στο κέντρο λατρείας των Καβειρίων μυστηρίων της Σαμοθράκης για να ζητήσει άσυλο. Έφθασε με 2.000 τάλαντα μόνο. Οι Ρωμαίοι κατέλαβαν τη Μακεδονία σε δυο μέρες. Ο Αιμίλιος Παύλος νόμισε ότι ο Περσέας πήγε στα πάνω μέρη του Στρυμόνα για να οργανώσει τους εκεί Θράκες. Έστειλε προς τα εκεί τον Πόπλιο Νασίκα με στρατό για να εμποδίσει το σχέδιό του και να λεηλατήσει τη χώρα των Σιντών και των Αγριανών που τον αντιμετώπισαν στην Πύδνα με πολλούς εμπειροπόλεμους στρατιώτες. Την αποβίβαση του Περσέα στη Σαμοθράκη την πληροφορήθηκε ο Αιμίλιος Παύλος στην Πέλλα και ξεκίνησε να πάει στην Αμφίπολη. Πέρασε από την Οδομαντική και στρατοπέδευσε στις Σέρρες. Δεν γνωρίζουμε τον σκοπό της αφίξεώς του στις Σέρρες. Πιθανόν ήλθε να τιμωρήσει τους κατοίκους που βοήθησαν τον Περσέα. Τιμώρησε πρώτα τους Ηπειρώτες και τους Ιλλυριούς. Ο στρατός του κατέστρεψε 70 πόλεις και πούλησε 20.000 αιχμαλώτους. Συνέλαβε το σύμμαχο του Περσέα, βασιλιά Γένθιο, και τον μετέφερε στη Ρώμη για το θρίαμβό του.

